

MONITORISH

XVIII/1 • 2016

Revija za humanistične in družbene vede

Journal for the Humanities and Social Sciences

IZDAJA:

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana

PUBLISHED BY:

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana Graduate School of the Humanities

Monitor ISH

Revija za humanistične in družbene vede / *Journal for the Humanities and Social Sciences*
ISSN 1580-688X, e-ISSN 1580-7118, številka vpisa v razvid medijev: 272

Uredniški odbor / *Editorial Board*

NADA GROŠELJ (jezikoslovje), MATEJ HRIBERŠEK (antični študiji),
KARMEN MEDICA (socialna antropologija), JURE MIKUŽ (zgodovinska antropologija),
TADEJ PRAPROTNIK (teorija družbene komunikacije), TONE SMOLEJ (primerjalna književnost),
JOŽE VOGRINC (medijski študiji), GITA ZADNIKAR (kulturologija)

Mednarodni uredniški svet / *International Advisory Board*

ROSI BRAIDOTTI (University Utrecht), MARIA-CECILIA D'ERCOLE (Université de Paris I - Sorbonne,
Pariz), MARIE-ÉLIZABETH DUCROUX (EHESS, Pariz), DAŠA DUHAČEK (Centar za ženske studije, FPN,
Beograd), FRANÇOIS LISSARRAGUE (EHESS, Centre Louis Gernet, Pariz), LISA PARKS (UC Santa Barbara)

Revija je vključena v bazo dLib.si - Digitalna knjižnica Slovenije.

Revija je vključena v mednarodni bazi / *Abstracting and indexing*

ANTHROPOLOGY PLUS, IBZ - INTERNATIONALE BIBLIOGRAPHIE DER ZEITSCHRIFTENLITERATUR

Glavna urednica / *Editor-in-Chief*

MAJA SUNČIČ

Lektor za slovenščino / *Reader for Slovene*

GREGA RIHTAR

Lektorica za angleščino / *Reader for English*

NADA GROŠELJ

Oblikovanje in stavek / *Design and Typeset*

MARJAN BOŽIČ

Tisk / *Printed by*

Nonparel d.o.o., Medvode

Naslov uredništva / *Editorial Office Address*

MONITOR ISH, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, Tel.: + 386 5 933 30 70

Založnik / *Publisher*

Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana / *Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana Graduate School of the Humanities*

Za založbo / *For publisher*

LUDVIK TOPLAK

Korespondenco, rokopise in recenzentske izvode knjig pošiljajte na naslov uredništva. / *Editorial correspondence, enquiries and books for review should be addressed to Editorial Office.*

Revija izhaja dvakrat letno. / *The journal is published twice annually.*

Naročanje / *Ordering*

AMEU-ISH, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, tel. 059333070

E-naslov / *E-mail*: maja.suncic@gmail.com

Cena posamezne številke / *Single issue price*: 6,30 EUR

Letna naročnina / *Annual Subscription*: 12,50 EUR

http://www.ish.si/?page_id=3610

© *Alma Mater Europaea - Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana

Kazalo / Contents

RUSI V SLOVENIJI: SUROVA STVARNOST IN NAVDIHUJOČA KULTURA / RUSSIANS IN SLOVENIA: GRIM REALITY AND INSPIRING CULTURE

- JURIJ PEROVŠEK 7–31
Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti / *Russian Refugees and Posthumous Evaluation of Lenin in Slovenian Politics*
- GITA ZADNIKAR 33–46
Ruska begunska kriza in njena reševanja / *Russian Refugee Crisis and Its Possible Solutions*
- DARJA KOTER 47–68
Vplivi ruske emigracije na delovanje ljubljanske Opere med obema vojnama / *The Impact of Russian Emigration on the Ljubljana Opera House between the Two World Wars*
- TJAŠA RANT 69–86
Balet in ruske umetnice v Ljubljani po letu 1920 / *Ballet and Russian Women Artists in Ljubljana after 1920*
- ŽELJKO OSET 87–108
Rusi prihajajo! Ruski profesorji na tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani v obdobju Kraljevine SHS / *The Russians Are Coming! Russian Professors at the Faculty of Technical Sciences of the University of Ljubljana in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes*
- MATEJA RATEJ 109–122
Kratek postanek nadporočnika ruske carske armade Mihaela Dimitrijeviča Kuprejanova v Murski Soboti leta 1923 / *A Short Stay of the Russian Imperial Army Lieutenant Mikhail Dimitriyevich Kuprejanov in Murska Sobota in 1923*
- LJUBOV ALEKSEJEVNA KIRILINA 123–139
Ivan Hribar in društvo "Rusko zrno" / *Ivan Hribar and the 'Russian Grain' Association*

- TATJANA IVANOVNA ČEPELEVSKAJA 141-153
Ob 100. obletnici knjige Janka Lavrina "V deželi večne vojne" / *On the 100th Anniversary of the Book In a Country of Perpetual War (Albanian Sketches) by Janko Lavrin. St. Petersburg, 1916*
- NEŽA ZAJC 155-181
Slovanska ideja: razmerje med pesniško mislijo in političnim konceptom v poeziji Fjodorja Ivanoviča Tjutčeva in odmevi na Slovenskem / *Conception of Slavism: Poetic Thought and Political Concept in the Poetry of Fyodor I. Tyutchev and Their Impact in Slovenia*

RUSI V
SLOVENIJI:
SUROVA
STVARNOST IN
NAVDIHUJOČA
KULTURA

JURIJ PEROVŠEK¹

Ruski begunci in pogledi slovenske politike na Lenina ob njegovi smrti

Izvleček: Lenina so v celotnem slovenskem političnem prostoru ocenjevali kot izjemno osebnost svetovne zgodovine. Taki poudarki so bili najbolj pogosti ob njegovi smrti, 21. januarja 1924, ko so se na Slovenskem najceloviteje izrekli o voditelju ruske boljše-vistične revolucije. V njegovo revolucionarno delo so se poglobili v vseh slovenskih političnih taborih – katoliškem, liberalnem in marksističnem. Revolucionarni del marksističnega tabora ga je pozdravljajal, za njegov nerevolucionarni del pa je bil Lenin mož razkola in sovraštva, velik v dejanju in silen v rušenju, postavljenem zunaj veljavnih moralnih zakonov. Podobno so menili liberalci, za katere je Lenin predstavljal svet, zrasel iz revolucije, ki usodno ogroža obstoječe razmerje družbene in politične moči. V katoliškem taboru so ga nekako občudovali. Seveda je bil zanje diktator, demonski genij z etičnim nagibom socialne pravičnosti, sloneči na zanikanju posameznika ter brezobzirni, ateistični, “džingiskansko” krvavi marksistični revoluciji. A imeli so ga tudi za moža dejanj ter energije, ki ga ne prekašata ne Peter Veliki in ne Napoleon. Šteli so ga med največje slovanske osebnosti. To je bilo v času, ko je slovenski politični katolicizem v komunizmu še videl družbeni pojav, ki lahko tudi drugim socialnim gibanjem ponudi nekatere družbene in gospodarske rešitve.

Sredi dvajsetih let so v slovenski politiki poudarili izjemnost Leninovega pojava in njegov skrajni revolucionarni nastop, zrasel iz

¹ Dr. Jurij Perovšek, znanstveni svetnik, je raziskovalec na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. E-naslov: jurij.perovsek@inz.si.

velikanske politične sposobnosti ter neusmiljenega nadgrajevanja doseženega cilja. Izrazili so tudi zgodovinsko razumevanje razvoja, ki je utemeljil nastale razmere. Dejstva, ki so se v Rusiji zgodila, so sprejemali taka, kot so bila, s tem pa so živeli tudi ruski begunci, ki so svoj drugi dom našli na zahodnem robu slovanskega sveta.

Ključne besede: Lenin, revolucija, slovenska politika, izjemna osebnost svetovne zgodovine, demonski genij

UDK: 323: 341.43(47)“192”

Russian Refugees and Posthumous Evaluation of Lenin in Slovenian Politics

Abstract: Throughout the Slovenian political arena, Lenin was seen as an extraordinary world-historical figure. This was emphasised most frequently on the occasion of his death (21 January 1924), which prompted the most comprehensive Slovenian statements about the leader of the Russian Bolshevik revolution. Lenin's revolutionary work was analysed by all three Slovenian political camps: Catholic, Liberal, and Marxist. The revolutionary part of the Marxist camp welcomed it, while its non-revolutionary part perceived Lenin as an embodiment of schism and hatred, a man of great deeds and terrifying destruction, standing outside all accepted moral laws. The opinion of the Liberals was similar: for them, Lenin represented a world born from revolution, fatally threatening the existing balance of social and political power. The Catholic camp, on the other hand, harboured for him a peculiar admiration. To be sure, he was seen as a dictator, a demonic genius ethically inclining towards a social justice which was based on the denial of individualism and on a ruthless, atheist, 'Genghis Khan-like', bloody Marxist revolution. However, he was also perceived as a man of action and energy, unmatched by either Peter the Great or Napoleon, and counted among the greatest Slavic personages. This was taking place at a

time when the Slovenian political Catholicism still credited communism with an ability to provide certain social and economic solutions for other social movements as well.

The Slovenian politics of the mid-1920s emphasised both the extraordinary nature of the Lenin phenomenon and his radical revolutionary acts, which sprang from a monumental political ability and relentless pursuit of the envisioned goal. This emphasis was accompanied by an understanding of the historical forces underlying the past events. The developments in Russia were accepted as facts, and this was what the Russian refugees had to come to terms with as they looked for a new home on the western edge of the Slavic world.

Keywords: Lenin, revolution, Slovenian politics, world-historical figure, demonic genius

Uvod

Begunci, ki so se po revolucionarnem preobratu v Rusiji in razburkanem času, ki mu je sledil, zatekli v tujino, so se tam srečali s povsem novim življenjskim položajem. Poleg bolečine ob izgubi domovine in dotedanjega družbenega ter političnega statusa so se morali soočiti z vrsto drugačnih okoliščin, ki so opredeljevale njihovo nadaljnjo bivanjsko pot. Ob tem je ruski begunski spomin na nekdanjo domovino odločilno zaznamovala njena spremenjena stvarnost. Poosebljal jo je boljševistični voditelj Vladimir Iljič Uljanov – Lenin, o katerem je govoril ves svet. O njem je tekla beseda tudi v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) in v njenem okviru prav tako na Slovenskem. Kakor drugod so se ruski

begunci tudi tu srečali z različnimi pogledi na dejanskega in simbolnega povzročitelja njihove tedanje usode.

Marksisti o Leninu

Lenina so v celotnem slovenskem političnem prostoru ocenjevali kot izjemno osebnost svetovne zgodovine. Taki poudarki so bili najbolj pogosti ob njegovi smrti, 21. januarja 1924, ko so se na Slovenskem do tedaj najceloviteje izrekli o voditelju ruske boljševistične revolucije. Pri tem je bilo presenetljivo, da so se v Leninovo osebnost in delovanje najmanj poglobili njegovi idejni privrženci – komunisti. Očitno so menili, da je dovolj, če ga ocenijo kot največjega teoretika revolucionarnega socializma, Mojzesa, ki je delavstvu pokazal pot v objubljeno deželo, svojega velikega učitelja in poveljnika revolucionarne armade. Spomnili so še, da ga je vodil duh uničenja vsega in da je bil človek, ki ni poznal nobene ovire, nobene dvoma, nobene težave. Zgraditve III. internacionale si ni zamislil iz mrtvega lesa in opeke, temveč iz železa in betona.²

Ob Leninu so se ustavile tudi *Delavske novice*, glasilo nekdanjega sekretarja Pokrajinskega sveta Komunistične partije Jugoslavije Lovra Klemenčiča, ki so ga leta 1923 izključili iz komunističnih vrst.³ Poudarile so, da je umrl največji duh ruske revolucije, ki je s svojo energijo in voljo ustvaril rusko sovjetsko republiko. Ta je danes močnejša kot kadar koli. "To je Lenin dočakal in lahko mirno zatisnil oči."⁴ Leninu so posvetile še članek, v katerem je avtor "Ruski" poudaril naslednje pridobitve oktobrske revolucije pod njegovim vodstvom: grožnjo imperializmu, ki je prispevala k hitrejšemu koncu svetovne vojne, vpliv na razmah osvobodilnega boja zasužnjenih in

² "Lenin", "Življenje in delovanje sodruga Lenina", *GS*, 25. 1. 1924, 1, 2.

³ O tem podrobneje Perovšek, 2012, 67–69.

⁴ "Vladimir Iljič Uljanov Lenin mrtev", *DN*, 25. 1. 1924, 1.

potlačeni narodov, ožvitev mednarodnega delavskega gibanja, prebuditev mrtvih sil in latentnega bogastva Rusije v njeno bujno ustvarjanje, ukinitvev vseh fevdalnih ostankov in s tem rešitev agrarnega vprašanja, ter nacionalizacijo velike industrije in velikih denarnih zavodov, ki je Rusijo rešila iz krempljev zahodnoevropskega imperializma. Avtor je še opozoril, da bo Leninov vpliv na razvoj človeštva objektivno in izčrpno pokazala šele zgodovina. Pripomnil pa je, da je lahko dober opazovalec videl "iz njegove izrazite fizionomije, potencial izredne intuicije, energije in doslednosti, ki ga dosežejo geniji le po dolgotrajnem, neumornem, požrtvovalnem delu za blagor občestva in napredka".⁵

V okviru marksističnega tabora so se Leninu bolj posvetili na socialnodemokratski oziroma socialistični strani. T. i. Bernotova skupina, ki je delovala zunaj Socialistične stranke Jugoslavije (SSJ) in je ohranjala socialnodemokratsko kontinuiteto, je opozarjala predvsem na odgovornost, ki zadeva Leninove častilce. Od njih je zahtevala dejansko pripravljenost slediti njegovi politični akciji. Bernotovci so namreč verjeli, da bi, če bi bilo Leninovo delo zmožno odrešiti proletarijat, ali če bi bil proletarijat že odrešen po njegovi zaslugi, množice – masa – tudi že izvršeno odrešenje uničila, kakor so kristjani uničili odrešitev, ki jo je izvršil Jezus. "Kajti s tem, da so ga napravili za Boga, so se otresli dolžnosti posnemati ga." To je tudi nevarnost, ki ogroža uresničevanje Leninovega hotenja. Bernotovsko glasilo *Naprej* je zapisalo, da bo zato masa odgovorna, "če bo tudi Ljeninovo delovanje enako neplodno, kakor Jezusovo. V tebi sami je odrešenje, je učil Jezus, sama se moraš rešiti, je učil Ljenin; oba sta se pa svojega nauka tudi zvesto držala. Tudi ti (masa – op. J. P.) ponavljaš dan na dan Marksove besede, da je rešitev proletariata le v delu proletariata samega, toda nič ne storiš za to rešitev,

⁵ Ruski, "V. I. Uljanov Lenin", *DN*, 14. in 21. 2. 1924, 2-3.

tvojega dela manjka. (...) Jezus je učil, da si moraš odrezati prst, ki te pohujšuje, Ljenin je učil, da se moraš odreči oportunitizma, če te zavira pri napredku – oba sta bila revolucionarja, ker sta izvršila, kar sta za prav spoznala.”⁶

Ob zahtevah po razredni doslednosti so na nerevolucionarni strani delavskega gibanja opozorili tudi na vprašanje, kako vrednotiti dejanja, ki so Lenina postavila za predbojevnika marksizma. To oznako so mu dali v slovenski pokrajinski organizaciji SSJ. Po njenem prepričanju je Leninu pot kazala demonska sila, kje je tisto polje, kjer je padla na rodovitna tla in izvršila zgodovinsko delo, in kje polje, kjer je morala pasti kot seme na kamen, pa bo lahko pojasnila le zgodovina. Ob Leninovem pojavu namreč molčijo merila našega razuma in veljavnih moralnih zakonov. Vseeno pa so socialisti ocenili, da je bil Lenin, diktator sovjetske Rusije, mož razkola, mož sovraštva, hraber in velik v dejanju, silen v rušenju, “pravo posebljenje dobe, ki je vrgla od sebe doktrino, logiko in vse razloge in stopila z demonsko silo k dejanju”. Ali so bili on in njegov ožji krog veliki tudi v graditvi, bo pokazal čas.⁷

Liberalci o Leninu

S pomikanjem od marksističnega k liberalnemu in katoliškemu taboru⁸ se srečamo s čedalje bolj obširnimi in poglobljenimi raz-

⁶ “Ljenin – Jezus – masa”, *N*, 27. 1. 1924, 1.

⁷ “Lenin umrl”, *So*, 28. 1. 1924, 1.

⁸ Ob Leninu so se kratko ustavili tudi zunaj tradicionalnih slovenskih političnih taborov. Združenje slovenskih avtonomistov ga je ocenilo kot eno od največjih osebnosti moderne dobe. (“Dnevne vesti. *Vodja ruskih komunistov Lenin*”, *A*, 26. 1. 1924, 2.) Podobno je menila tudi vsedržavna Narodna radikalna stranka (NRS) na Slovenskem. Zanj je bil ena najmarkantnejših osebnosti v svetovni zgodovini, mož dejanja in silne energije, s katero je obdržal na površju sovjetsko Rusijo. “Njegova priljubljenost pri širokih masah je bila radi njegove nesebičnosti, osebne skrom-

mišljanji o voditelju boljševiškega prevrata v Rusiji. Tako, kot je bil Lenin za ruske begunce simbol za njihovo spodneseno življenje, je za nemarksistični pol simboliziral njegovo radikalno nasprotje. Predstavljal je svet, ki je zrasel iz revolucije, ta pa je za večino slovenske (in svetovne) politike usodno ogrožala obstoječe razmerje družbene in politične moči. Marksisti so ga želeli porušiti, drugi pa na podlagi razjasnjene zavesti o svojem nasprotniku, ohraniti.

Če se najprej posvetimo tedanjemu prvemu nasprotniku boljševizma, ki ga je najbolj vznemirjala gmotna plat revolucionarne družbene in politične usmeritve – liberalizmu –, je bil zanj Lenin “veliki mojster revolucije”. Meščanski del liberalnega tabora mu je priznaval veliko politično razsežnost, železno voljo in vidno mesto v zgodovini človeštva, ki ga bodo lahko povsem razčlenile in nepristransko ocenile šele poznejše generacije. Štel ga je med največje slovanske osebnosti. Hkrati pa je opozarjal na njegovo fanatično prepričanje in skrajno anarhistično radikalno teorijo komunizma. Tako je pisalo ljubljansko *Jutro*, vodilno glasilo slovenskega dela vsedržavne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) – najmočnejše liberalne politične organizacije na Slovenskem.⁹ V njej so se o Leninu precej

nosti brezmejna. Lenin je bil genij, kar mu bodo tudi njegovi največji nasprotniki priznali.” (“Lenin umrl”, *R*, 28. 1. 1924, 3.) O Leninu je pisal tudi *Narodni dnevnik*, ki so ga v začetku leta 1924 ob svojih političnih glasilih ustanovile obnovljena liberalna Narodno napredna stranka, slovenska organizacija NRS ter liberalni Samostojna kmetijska in Narodno socialistična stranka. Gibalna sila *Narodnega dnevnika* je bil nekdanji liberalni “starin”, od pomladi 1924 pripadnik NRS, dr. Vladimir Ravnihar. *Narodni dnevnik* je Lenina označil za močno osebnost in velikega doktrinarja, ki ga je vodila neizprosna doslednost, s katero je osvobodil ruski narod vseh spon, zato da mu je pozneje nadel še močnejše vezi. (“Ob smrti Ljenina”, *ND*, 24. 1. 1924, 1).

⁹ “Lenin umrl”, *J*, 23. 1. 1924, 2.

razpisali. To sta storila mariborsko glasilo JDS *Tabor* oziroma "Ignotus", avtor članka, ki ga je *Tabor* objavil o Leninu.

Po "Ignotusu" je bil Lenin drugi Peter Veliki, izpolnjevalec revolucionarnih sanj, ki so v ruski duši tlele vse zadnje stoletje. Njegovo osebo obdajata prekletstvo in oboževanje. To je dokaz, da je bil velik in da nič več ne izbriše njegovega imena. Njegovo ime bo ostalo kot simbol časa in dogodkov, ki bodo tudi za poznejša stoletja imeli važnost in pomen.¹⁰

"Razumemo, zakaj Lenina preklinjajo in zakaj ga obožujejo," je pisal "Ignotus". "Toda zgodovine ne smemo meriti po osebnih simpatijah in antipatijah. Kako strastno je Evropa približno pred sto leti mrzila Napoleona! Izgledal ji je kot krvolok, ki je zakrivil neizmerno gorja, vrgel stotisoče ljudi v prezgodnji grob, opustošil deželo in uničil milijone eksistenc. Koliko zla je povzročil domovini in koliko zla ostali Evropi! – Kdo pa danes sovraži Napoleona? Kdo vprašuje, zakaj je moralo biti tako in čemu se je pojavil Napoleon? Ali more človek urediti preteklost po lastnem ukusu in po svojih nazorih?"¹¹

"Ignotus" je na boljševidično revolucijo gledal kot na stvar preteklosti in zgodovine. "Tudi ona je eden izmed pojavov, pred katerimi je človek tako brez moči[,] kakor pred potresom ali pred velikimi epidemijami." Ko se je leta 1917 revolucija razmahnila v vsem svojem obsegu, je bilo Leninovo ime znak, okoli katerega se je zbrala revolucionarna vojska. Lenin je bil gonilna moč ogromnega socialnega vrtinca, ki je na razvalinah tradicionalnega ruskega imperija ustvaril novo državo s povsem novo družbo in gospodarskimi temelji, ki so do tedaj živeli le v teorijah.¹²

¹⁰ Ignotus, "V. I. Uljanov-Lenin", *T*, 25. 1. 1924, 1.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

Koliko je to uspelo, pa je drugo vprašanje. O tem se še ne da soditi, ker ena generacija ne more oceniti svoje dobe. Pozna samo danes in včeraj, ne pozna pa jutrišnjega dne in ne ve, kaj bo ta prinesel. "Ignotus" je tu vprašal, kdo je dosegel svoj cilj, katero gibanje, katera revolucija? Ali ga je doseglo krščanstvo? Ali ga je dosegla velika francoska revolucija ali ruska komunistična revolucija? Odgovoril je, da mora pri tem vprašanju moderni človek zavreči staro jezuitsko geslo, *če je cilj svet, je vsako sredstvo sveto*. In Leninu so bila sredstva podrejena cilju, tu in tam neizogibna, tu in tam docela zgrešena. Predvsem pa so se jih boljševiki cinično posluževali za dosego svojega cilja. Napeljali so revolucionarni nagon množic na svoj mlin – "Lenin je postal diktator ruske komune, 'rdeči car'. Začela se je strahotna meščanska vojna, ki je dosegla vrhunec v nastopu lakote in ljudožerstva. Vse, kar je bilo pred tem in kasneje, tvori zgodovino ruske boljševiške države. Lenin je bil skupaj s Trockim spiritus agens in je tudi sokrivec vseh strahot. Priznati pa je treba: prilastil si ni ničesar, ni se bogatil, tako kot srednjeveški diktatorji."¹³

Drugačen pa je bil njegov vpliv na zrevolucionarizirane množice. Boljševiki so v njem imeli "najaktivnejšo baterijo, ki je bila v stanu raziskriti tisoče duhov in pretvoriti ovce v grabežljive volkove". In tako bo "vesoljni zemeljski proletariat (...) v njem [častil] svetnika svoje trdno organiz.[irane] cerkve. Ljudje izven te cerkve pa bodo stali na njegovem grobu s čustvi, ki navdajajo nekatoličane na grobu Ignaca de Lojola, neukrotljivega fanatika ideologije, ki je tudi hotela osrečiti svet in napraviti človeka boljšega."¹⁴

Ob razumevanju za Leninov zgodovinski pojav in kritičnih ostéh, ki mu jih je namenil "Ignotus", so se o njem opredelili tudi v drugih liberalnih strankah. Stranka ljubljanskih liberalnih pridobi-

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

tnih krogov, Narodno napredna stranka (NNS), je menila, da je s svojo magično osebnostjo povzročil največjo revolucijo svetovne zgodovine. A to ne bi bilo mogoče, če ne bi pred svetovno vojno izklesal teoretične ideologije boljševističnega gibanja, ki jo sedaj srečujemo v praksi ruske sovjetske države.¹⁵

Leninov teoretični oris je NNS predstavila skozi pogled na socialistično doktrino, ki naj bi se izčrpala pred prvo svetovno vojno. "Marxistične sentence o historičnem materijalizmu, o mehničnem razvoju kapitalističnega gospodarskega reda k socialističnemu so se ponavljale kot zadnja modrost nemških socialističnih učenjakov. Slovanska intuitivnost ter občutje realnih sil družabnega reda pa je Vladimirja Ljenina v tisti teoretični suši navdihnilo s popolnoma novo in izvirno socialno teorijo. Navezal [se] je na neke postranske stavke Marxovih del, v katerih piše ta veliki socialni pisec o pomenu revolucije za socialni in gospodarski razvoj. – Proti enostavnosti parlamentarnega principa je razlagal Ljenin, da si mora delovni narod, proletarijat s silo osvojiti državno oblast ter preko državne oblasti in z njeno neposredno pomočjo izvesti socialistično družbo bodočnosti. Ljenin je zavrgel principe demokratizma in zapadnega parlamentarizma", je poudarila NNS. "Njegova socijološka kritika teh pojavov je sila ostra in deloma točna. Marsikaj je pozneje uporabljal italijanski fašizem in kopiral idejno borbo proti parlamentarnemu in demokratičnemu principu po knjigah ruskega boljševika."¹⁶

Ker sta po Leninovem učenju demokratizem in parlamentarizem podvržena vplivu kapitala, je bilo po razumevanju NNS zanj nesmiselno čakati na pravično notranjo evolucijo. Svetovna vojna in zrahljanost starega družbenega in avtoritarnega reda v Rusiji sta Leninu omogočili, da je z lahkoto izvedel znane državne prevrate in se po-

¹⁵ "Vladimir Iljič-Uljanov-Ljenin", *SN*, 24. 1. 1924, 1.

¹⁶ Prav tam.

lastil ruske države. "Sledil je krvav obračun z vsemi grehi preteklosti. Boljševiki so iz načelnih vzrokov dovolili vsesplošen požig, razdejanje in uničenje takozv.[ane] meščanske kulture in civilizacije, računajoč, da bo na razvalinah preteklosti sama od sebe vznikla socialistična družba bodočnosti."¹⁷ Medtem so organizirali sovjetsko obliko državnega življenja, ki je Leninova izrazita duhovna lastnina. Prihodnost pa bo pokazala, ali se politični parlament lahko nadomesti s strokovnim (sovjetskim – op. J. P.). NNS je menila, da ideja sama po sebi sicer ni slaba, a zahteva dolgoletno preizkušnjo.¹⁸

Jedro liberalnega pogleda na Leninovo delo pa je pokazal razmislek o uspehih njegove revolucionarne prakse. NNS je izjavljala, da mu je revolucionarni prevrat popolnoma uspel, poskus oblikovati socialistično družbo pa ponesrečil. Gospodarstvo je namreč pokazalo, "da se ravna po svojih notranjih silah in da tudi organizirana človeška in državna volja ne more iti preko teh notranjih razvojnih zakonov". Zmotnost in neizvedljivost socialističnih teorij se kaže v tem, da "ne vidijo pravega človeka pred sabo in (...) ne računajo z njegovimi povprečnimi razpoloženji in nagibi. Najracionalnejša produkcija ostane tudi v bodočnosti poslovna in zasebna, ker je kljub vsem izrastkom najcenejša, najpopolnejša in najpodjetnejša. Socijalna vprašanja pa bodo tudi v bodočnosti spadala v delokrog razvitega srčnega življenja." NNS je zato menila, da bo gospodarski razvoj v Rusiji šel v protisocialistični smeri, vendar bo usedlina socialnega čustvovanja iz boljševiške dobe učinkovala blagodejno in izravnavaajoče, da bodo v prihodnjem kapitalistično produktivnem razvoju Rusije premostili nevarna nesoglasja, ki jih vidimo na Zahodu. Tudi sovjetska oblika državnega življenja in vladanja se utegne razvijati v čisto socialno smer, ki ga na Zahodu ne poznamo.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam.

To bi bila velika pridobitev, ker ni rečeno, da se mora državno in javno življenje nenehno ponavljati po enem kopitu.¹⁹

NNS je spregovorila tudi o boljševiškem odnosu inteligence in kmetov. Ta se je izrazil v strašni obsodbi ruske intelektualne preteklosti, temeljiti ozdravitvi nihilistične bolezni, ki je ruski narod z neko tajno, mistično silo potiskala v revolucijo in k asocialnosti. "Ruska revolucija je uničila stari ruski duh, deloma osvobodila poljedelca in mu dala svobodno politično življenje. (...) Koristila je predvsem v agrarnem in duševnem pogledu." Zgodovinsko vprašanje pa je, kaj je Lenin storil za človeštvo s svojim epohalnim gibanjem in ali imajo dejansko vrednost za obstanek družbe številne materialne in človeške žrtve, ki jih je prinesla in jih še bo rodila ruska revolucija.²⁰

V liberalnem taboru so bili posebej strankarsko organizirani tudi kmetje in delavci ter malomeščanstvo. Zajemali sta jih Samostojna kmetijska in Narodno socialistična stranka. Stranki Leninu nista bili naklonjeni. Kmetijci so ob njegovem odhodu kratko zapisali, da je z Leninovo smrtjo sovjetska vlada izgubila svojega poglavarja, ruski boljševiki svojega največjega misleca, rusko meščanstvo pa svojega največjega sovražnika.²¹ Narodni socialisti so o Leninu zapisali več. Zanje je bil predvsem izrazit zagovornik revolucionarne diktature, diktature poklicnih revolucionarjev, organiziranih v centralnem komiteju, obstoječem iz samih navdušenih, za vsako žrtev pripravljenih pristašev. Pri tem mora strankino vodstvo stati nad njenim članstvom, stranka pa nad narodom.²²

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Prav tam.

²¹ "Pregled tedenskih dogodkov. *Torek, dne 23. januarja : Ljenin umrl*", *KL*, 30. 1. 1924, 2.

²² "Vladimir Iljič Ljenin", *NP*, 26. 1. 1924, 1.

Kar zadeva druge plati boljševistične revolucionarne prakse, so narodni socialisti opozorili na propadanje ruskega gospodarstva in negativni vpliv revolucije zunaj Rusije. Z zablodami ruskega komunizma so se namreč razdvojile do tedaj enotne delavske stranke, kar je oslabilo odporno silo proletariata. Kot edini trajni uspeh revolucije pa so videli izvedbo agrarne reforme v agrarno zaslužjeni, fevdalni Rusiji. A to še zdaleč ne pomeni preoblikovanja kapitalističnega družbenega reda v socialističnega. Kljub ostremu načelnemu odklanjanju Lenina, pa so narodni socialisti priznali, da je bil mož, "ki je brez primere v zgodovini vodil gigantski boj za pravice delovnega ljudstva. Neposredno je njegova borba vplivala na razmere v vseh državah na svetu in pripomogla delovnemu razredu do uspehov, ki bi jih brez ruskega pritiska nikdar ne doseglo."²³

Katoliški tabor o Leninu

Najbolj zanimive, vsebinsko polne in zaznamujoče ocene pa so o Leninu izrekli v katoliškem taboru. Njegovi sicer nesporni idejni nasprotniki so ga nekako občudovali. Osrednje glasilo Slovenske ljudske stranke (SLS) *Slovenec* ga imel za največjega ruskega duhá po Petru Velikem, enega od najmarkantnejših pojavov moderne zgodovine človeštva. Seveda je bil zanj diktator, nosilec najbolj skrajnega marksizma, oblikovanega po ruskem načinu, in kot človek železne energije in discipline voditelj brezobzirne protikapitalistične revolucije. Toda za *Slovenca* je bilo pomembno njegovo delo za politično in gospodarsko vzpostavitev Rusije po končani protirevoluciji in zunanji intervenciji. Svoje poglede o Leninu je strnil takole: "Tudi največji nasprotniki bodo Vladimiru Ljenu priznavali uprav sekularen pomen: bil je genij. Brez njega bi bila divja, ne-disciplinirana in nebrzdana destruktivna narava Rusov jedva

²³ Prav tam.

prebolela veliko proticaristično revolucijo. Znal je podirati, pa tudi graditi; sonarodnjaki so mu prisojali matematični talent. Prav zato pa je bil na zunaj videti skoro brez srca. Toliko žrtev kot njegova revolucija ni zahtevala še nobena in ogromni potoki krvi zaznamujejo njegovo zmagovito pot. Filozof ni bil: Kanta značilno imenuje ‚hlapca buržuazije‘, kot pisatelj pomeni malo, njegove teorije ne zdržijo ostre kritike, toda svoje napake je vedno z vso odkritostjo javno priznaval in ni skrival velikih protislovij v svoji politiki. Bil pa je mož dejanja in glede energije ga ne prekašata ne Peter Veliki ne Napoleon. Kljub vsem zmotam in protislovjem se je v glavnem držal vedno ene smeri: sovjetske ideologije, naperjene proti juridični, birokratski in meščanski državi, ni veroval v evolucijo, marveč v revolucijo, nekak moderni Pugačov (Jemeljan Ivanovič Pugačov, vodja vstaje proti carici Katarini II., samooklicani car Peter III. – op. J. P.) in v tem oziru pravi Slovan; od Nemcev ima marksistično metodiko. Na ljudi je imel nepopisen, magičen, uprav demoničen vpliv; bil je psiholog in voditelj mas ter govornik, kakor jih zgodovina malo pozna. Velik v zmotah, je bil velik tudi v dobrem. Strašno pa kazi njegov značaj tisti tipični ruski inteligenčni ateizem, ki mu je po primeru svojih sodobnikov že zgodaj kot mladenič zapadel. Krasi pa ga zelo njegova velika nesebičnost in osebna skromnost, najlepša črta njegovega značaja in poleg odločnosti ključ do njegovih uspehov.”²⁴

Na enak način se je na Leninovo smrt odzvalo tudi drugo vidno glasilo SLS *Straza*, za katero je bila sicer značilna precejšnja ideološka ostrina. Po njej je umrl Lenin, ustanovitelj III. internacionale, oče in vodja ruskega proletariata, diktator Rusije, “rdeči car”, ali kakor ga še vse imenujejo. Spomnila je, da ime Lenin že sedem let vedno močnejše odmeva po celem svetu, a vendar se premnogi šele

²⁴ “Diktator Ljenin umrl”, *Sl*, 23. 1. 1924, 1.

sedaj, ob smrti tega znamenitega moža, magičnega voditelja množic, govornika, kakor jih zgodovina malo pozna, in najbolj radikalnega marksista, poglobljajo vanj. *Straža* se je takole: "Ljenu morajo tudi nasprotniki priznati velike zasluge in izredne vrline. Brez njega", je zapisala, "bi nedisciplinirana razkrajajoča ruska narava težko prebolela proticaristično revolucijo. Ljenu je znal in je tudi druge učil podirati a tudi graditi in kakorkoli je bil velik v zmotah, katere je pa vedno rad priznal in popravljaj, tako velik je bil tudi v dobrem. Poleg odločnosti, ki ga je vodila do velikih uspehov, ga je pa krasila tudi največja skromnost in nesebičnost. Bil je mož dejanj in v energiji ga ne prekaša ne Peter Veliki in ne Napoleon. – Ljenu moramo šteti med največje slovanske osebnosti. Njegova osebnost bo zavzemala v zgodovini človeštva vidno mesto, njen pomen bodo poznejše generacije lahko nepristransko ocenile."²⁵

Gornje pisanje glasil najmočnejše slovanske stranke lahko razumemo kot izraz tedanjih pogledov v SLS na komunizem, ko so v njem še videli družbeni pojav, ki lahko tudi drugim socialnim gibanjem ponudi nekatere družbene in gospodarske rešitve. O tem je pisal tudi strankin voditelj dr. Anton Korošec.²⁶ In tudi stranka je

²⁵ "Smrt Ljenu", *St*, 25. 1. 1924, 1.

²⁶ Perovšek, 2009, 251. – Kot se je spominjal član vodstva po uvedbi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića (1929) razpuščene SLS, Janez Brodar, je Korošec slabo desetletje pozneje, leta 1932, o komunizmu dejal naslednje: "Komunizem je potrebno zlo! Jaz (Brodar – op. J. P.) mu ugovarjam in pravim: ,G. predsednik, jaz tega ne razumem. Ako komunizem dela zlo, ni potreben. Ako pa je potreben, ne sme delati zla! Dr. Korošec odgovori: ,Pa tako je! Kapitalizem se je v svetu za svoj kapitalistični privilegij poslužil orožja in tako so se tudi mase nižjega ljudstva organizirale in tudi prijele za orožje. Bodoča vojska, katera se že sedaj pripravlja, bo socialna vojska. Komunizem ima v sebi veliko dobrega in kar ima dobrega, bo povzel cel svet, kar ima pa v sebi umetnega, nenaravnega, bo pa vsak narod vrgel iz sebe in tudi ruski narod je tako močan in zdrav sam v sebi, da bo to vrgel iz sebe." (Brodar, 2011, 291)

imela do Zveze sovjetskih socialističnih republik pozitiven odnos. V svojem, predvsem avtonomistično naravnanim programu, ki ga je oblikovala za volitve v Narodno skupščino Kraljevine SHS 18. marca 1923, je posebej zahtevala, da se kraljevina zbliža z Bolgarijo in Rusijo, "ki sta naši naravni zaveznici in prijateljici; samo odbijati jih ne smemo od sebe, kakor se je to godilo doslej".²⁷

O Leninu se na katoliški strani ni ostro izrazil tudi profesor na ljubljanski Teološki fakulteti dr. Lambert Ehrlich. V katoliški reviji za kulturno sociološka vprašanja *Čas* je objavil obsežno razpravo o ruskem boljševizmu. Začel jo je s kratkim pogledom na Lenina, nedvomno izjemnim pojavom v zgodovini človeštva. "Njegova tvorba, ruski boljševizem, nudi vsem zgodovinarjem, sociologom, politikom, psihologom, veroslovcem in pedagogom zanimiv problem za raziskavanje."²⁸

Po Ehrlichu Leninov pomen ni bil v tem, da je z revolucijo zrušil staro Rusijo. Njegov pomen je bil ta, da je skušal po revoluciji z vso resnostjo uresničiti Marksov socializem, ki so ga socialisti drugje samo teoretično zagovarjali. V tem je bil izviren, virtuozen, saj je izvedel komunistično utopijo v največji državi v največjem slogu in matematično natančno, kot da bi risal geometrične like v teoretično matematično knjigo. Tu je pokazal duševno kapaciteto in inteligenco, ki je prej še ni bilo v ruskem vladajočem organizmu.²⁹

Ne le v katoliškem taboru, temveč v celotnem slovenskem kulturno političnem prostoru pa sta izstopali razmišljanji, ki ju je Leninu namenil teolog, filozof in eden vodilnih krščanskih socialistov v dvajsetih letih, France Terseglav. V prvem, ki ga je objavil v glasilu krščansko socialnega delavstva *Pravica*, je Lenina brez omahovanja

²⁷ Perovšek, 1998, 83–84.

²⁸ Ehrlich, 1923/24, 192.

²⁹ Prav tam.

označil za enega največjih mož modernega človeštva, človeka z velikimi napakami in velikimi vrlinami, gorečega bojovníka za pravice zatiranega ljudstva, velikana, kakršnega stoletja zgodovine le redko rodijo. Krščanski socialci, ki odločno odklanjajo brezbožni duh boljše vizma, ki mu je bil Lenin voditelj, se klanjajo njegovi osebni veličini, plemenitim namenom in ogromnemu delu, čeprav spomin na brezštevilne žrtve ruske revolucije to sliko strašno kalí in jo pusti odsevati od krvavordečega ozadja v demoničnem lesku.³⁰

Terseglav se ni mogel sprijazniti z divjim brezboštvom, ki ga je Lenin vase vsrkal z marksizmom. V Leninu kot marksistu pa je videl z vso brezobzirnostjo fanatično v svojo idejo verujočega človeka, zagovornika brezobzirnega marksizma do konca. Tako ga je usoda, ki je hotela maščevati vse tristoletno gorje, krivice in žrtve carizma v enem trenutku izbrala za strašno orodje v bližnji prihodnosti, ko je nihče ni niti slutil. Kajti Lenin je bil za to nalogo predpoklican po svoji orjaški energiji, neuklonljivi volji in neomajni veri v socializem, obenem pa po svoji nesebičnosti in vdanosti stvari ter ideji, ne da bi iskal sebe in svoje koristi.³¹

Na vprašanje, kako je Leninu uspel revolucionarni podvig, da je zavladal nad ogromno Rusijo in ji narekoval svojo voljo, je Terseglav odgovoril, da to lahko stori samo genij. Genij dela čudeže, ki izvirajo iz globin njegove neizčrpne možnosti ustvarjanja, so mu od Boga dani in premagajo vse ovire. A pri tem je bilo v Leninu nekaj demonsko genialnega, tako kot pri Petru Velikem. To je ljudstvo izrazilo s tem, da je oba imenovalo Antikrista. "Bila sta pač oba tipična Slovana z dušo, v kateri se skrivajo neizglajeno največje strahote poleg največjih dobrot. Vendar pa sta se visoko povzdignila nad slovansko mehkobno lenivost, brezbriznost in črnogledost ter šla (...)

³⁰ F.[rance] T. [erseglav], "[Uvodnik z dne 21. januarja]", *P*, 24. 1. 1924, 1.

³¹ Prav tam.

na delo; oba sta cenila metodično znanje, se nista brigala za ugovore, predsodke in pomisleke ter sta funkcionirala točno kakor ura. (...) To potrebno brezobzirnost in krutost jim[a] je dala njihova narava, rojena ob mejah Azije.”³²

Terseglav se je zavedal, da Lenin ni odstranil samo ruskega imperatorskega absolutizma, temveč je razdril tudi veliko dobrega. Toda gradil je tudi na novo. To, da Rusija sredi požara največje revolucije, kar jih pozna človeštvo, ni zgorela, da so bile njene izgube sorazmerno majhne, da je sovražniki niso razkosali, temveč da se čedalje bolj dviga do prejšnje moči, je zasluga tega izrednega moža. Niti ruska meščanska inteligenca, niti delavec ali mužik s svojimi običajnimi močmi te države ne bi rešili iz meteža revolucije, pač pa bi jo še bolj pogreznili v anarhijo. Anarhije so jo obvarovali samo Leninov ostri, hladni razum, njegova velika delovna sposobnost, osebna poštenost in jeklena volja, ki se ji je moralo vse ukloniti, bodisi v nasprotnem, bodisi v lastnem taboru. “Ljenin je bil Slovan,” je zaključil Terseglav. “Zato tembolj ču-timo, da je z njim izgubila Rusija mogočnega duha, kakršnega dolgo, dolgo ne bo več imela, in z njo vse Slovanstvo.”³³

Svoj drugi prispevek o Leninu, v katerega je vgradil močan teološko-filozofski naboj, je Terseglav objavil v glasilu levega krila krščanskosocialnega gibanja *Socialna misel*. Začel ga je s premislekom razmerja med genijem in svetnikom. Poudaril je, da je svetnik, kolikor je sploh mogoče, etično popoln. Dobro, ki ga udejanja, ne uveljavlja na račun drugega dobrega. Izvira iz dobrega, posluhuje se samo dobrega in rodi samo dobro. Seveda tudi v svetniku obstaja notranji boj, vendar se vsak boj konča z vsestransko zmago dobrega. Drugače pa je pri nesvetniškem geniju, njegovo pot vodi velika notranja neskladnost, iz katere izvira nesomernost njegovega življenj-

³² Prav tam.

³³ Prav tam.

skega dela do svetá. Tak genij je enostranski, njegov etos ni dovršen, velik je v dobrem in obenem velik v zlem. Del njegove biti je v popolnem neskladju z vsemi drugimi in razvit do velikanskih – ali kakor pri Leninu – naravnost pošastnih razmer. Svetnik, ki deluje po nebeških silah, kot orodje v rokah Večnega, je človek navdiha, elementarne sile in neustavljivega vpliva, medtem ko je talent človek neumornega urjenja, preračunanih metod in vztrajnega počasnega uveljavljanja. V njem ni tiste velike notranje napetosti, ki vlada pri značajih, iz katerih se razvijejo tako veliki svetniki kot demonski geniji. In v tem pogledu je Lenin nenavaden pojav v najvišji meri, ki je združeval intuitivnost in elementarno moč genija, metodičnost in vztrajnost talenta, moralno vznesenost za svojo zamisel bodočega človeškega soživljenja in skoraj popolno pomanjkanje etičnega čustvovanja glede na sredstva.³⁴

Terseglav je tu opozoril, da za Lenina niso obstajali posamezniki, usoda posameznih oseb, njihovo gorje in radosti, pač pa samo človeštvo, velike množice, celotna družba. V splošni socialni blagor in v popolno družbo prihodnosti, v to, da se more in mora doseči, je verjel s strahotnim fanatizmom. V tej veri sami na sebi je bil ogromen etični nagib. Leninova zahteva, naj posameznik dela le za celoto, da misli bolj na druge kot na sebe, da svoje koristi ne loči od splošne, ni bila zmotna, saj je stremela k dosegu najpopolnejše stopnje soživljenja ljudi na osnovi socialne solidarnosti. Etična zmeta Leninovega genija ni bila v njegovem utopizmu, ki ga je le privedel do praktičnih zmot, pač pa v tem, da je prezrl, kako stremljenje po najpopolnejši družbi nujno terja upoštevanje vseh in vsakega, da ne sme težiti k splošni koristi, ne da bi zagotovilo dvig in izpopolnitev tudi tistih, ki stoje geniju na poti kot podporniki obstoječega krivičnega družbenega reda, ki nevede zaslužnjuje ljudi – če so le

³⁴ Terseglav, 1924, 42–43.

kolikor toliko dobre volje. “Na vsak način pa stoji tudi pred genijem pri ustvarjanju njegovega socialnega zamisla s plamenečimi besedami zapisana sinajska zapoved: ne ubijaj!”³⁵

Terseglav je podpiral evolutivni in ne revolucionarni način družbenih sprememb v smeri socializma. Ta se namreč po svoji končni posledici od revolucije sploh ne loči, razlika med njima je zgolj v časovni razdalji procesa družbene preosnove. Pri tem rezultat, dobljen po evoluciji, posameznike manj prizadene, žali in oškoduje ter manj pretrese celotno družbeno stavbo. A razumeti moramo tudi revolucijo, kajti, da “vladani ljudski sloji ne znajo brzdati svojega nagona po krvavem maščevanju, so v veliki meri krivi tudi vladajoči sloji, ki se, kakor vemo, čestokrat ne boje krvi, da vlast pridobe, utrdijo ali ohranijo. Sklicevanje na ‚legitimnost‘ ne drži vedno, ker si to pravo čestokrat ustvarijo tisti, katerim je v prilog. Bolj drži od skolastikov toli poudarjani ozir na splošni blagor in na ‚maius malum evitandum‘.”³⁶

Skladno s svojim svetovnonazorskim oziroma katoliškim pojmovanjem zgodovine je Terseglav evolutivno ali revolucionarno obliko izvedbe družbenih sprememb pogojeval s supraracionalnim dejavnikom oziroma božjo previdnostjo. Zato je demonski genij orodje v rokah usode, katere odrešenjsko ravnanje je nedoumljivo in neizrekljivo. “Tudi Ljenin je bil orodje, po katerem je Previdnost izvršila strašno kazen nad strašnimi zločini treh predidočih stoletij ruske zgodovine.” In kolikor etos take ljudi obsoja, toliko čutimo do njih svojevrstno čustvo skrivnostne groze, če so po svojih siceršnjih darovih veliki. Ruski diktator pri njih vzbuja popolno sovraštvo, za druge je bil njihov največji odrešenik.³⁷ Dejstvo pa je, da mora etično dovršen človek vsakogar ocenjevati po enakih merilih. Terseglav je

³⁵ Prav tam, 43–44.

³⁶ Prav tam, 44–45, op. 2.

³⁷ Prav tam, 45.

tu primerjal Lenina in Mussolinija, ki po brezobzirnosti svojih metod do sodržavljanov kvalitativno prav nič ne zaostaja za Leninom. Misel, da bi lahko Mussolinija razumeli kot nekakega zahodnega proti-Lenina, ki naj bi združil katoliško latinstvo ali morda ves Zahod za uresničenje svoje protisocialistične družbene zamisli, je zavrnil. Mussolini se namreč od Lenina "s stališča ethosa vsestranske ljubezni in prizanašanja osebam čisto nič ne razlikuje". Različna sta si samo po političnosocialni zamisli (Mussolinijeva je romanska, individualistično-nacionalna in hierarhična, Leninova pa slovanska, socialistična, kozmopolitska in izenačujoča), zunanjih okoliščinah njunega dela (Lenin je moral premagati neprimerno večje ovire) in po stopnji osebne energije ter osebni značaju (Mussolini je brutalen latinec, Lenin pa pri vsej kruti brezobzirnosti tudi skrito mehak – nasproti ženi, sestri, prijateljem in otrokom). "Sicer pa je prav ta stran najbolj zagonetna pri Ljenu," je pristavil Terseglav. Ne vemo, ali mu je neusmiljenost do nasprotnikov povzročala notranji boj, ali pa se konflikta z etosom tu *sploh* ni zavedal.³⁸

Za vsestransko objektivno razjasnitev tako izjemnega človeka, kot je bil Lenin, so bili po Terseglavu merodajni nameni usode in okoliščine, v katerih so bili uresničeni. In kar zadeva okoliščine, je bil ta največji socialni revolucionar sveta, oznanjevalec vesoljnega bratstva in vsečlovečanske republike Rus, ruski "prostoljudin" je v njem videl sebe, skrito moč ruske biti, poosebljenje njegovih sanj o "božjem kraljestvu na zemlji". Ni pa prišel mož s krščanskim evangelijem božjega kraljestva, kot so ga pričakovali Čadajev, Dostojevski, Solovjev, Aksakov in slavjanofili, temveč z Marksom in zahodno znanostjo pozitivizma, zgodovinskega materializma in racionalizma. Peter Veliki se je v ruski zgodovini pojavil drugič.³⁹

³⁸ Prav tam, op. 3.

³⁹ Prav tam, 45, 46.

In kakor ob nastopu prvega, so padale glave tudi zdaj, le še v večjem, džingiskanskem obsegu. Lenin je ustvarjal svoj “marksizem”, je nadaljeval Terseglav, s celim narodom je ravnal kot s testom, ki ga mesi stvaritelj, kakor hoče, carjeval je bolj kot kateri koli car pred njim. Ali je s tem ustvaril nekaj, kar bo preživelo njegov čas in iz Rusije prešlo v tvorbo nove človeške družbe, pa je vprašanje, ki odloča o Leninovem resničnem zgodovinskem pomenu. O pomenu moža, ki je po svojem umu, delovni sili in energiji gotovo velikan, kakor je strašen po pomanjkanju tistega etosa, ki terja prizanašanje in ljubezen do življenja, mišljenja in stališča vsakega človeka, spoštovanje preteklosti, upoštevanje sedanjosti ter počasno notranjo reformo duha kot nujni predpogoj vsake vsestranske socialne reforme.⁴⁰

Čeprav na gornje vprašanje Terseglav še ni mogel odgovoriti, je označil temeljne prvine Leninovega dela, ki bi jih tedaj že lahko ocenili. Menil je, da je Lenin s tem, ko je vzel krmilo revolucije iz rok brezglavi in nepodjetni revolucijski inteligenci, Rusijo rešil pred progresivnim notranjim razpadanjem (neruski narodi), pohlepom soseda ob tihomorski obali in eksploatatorskimi nameni antantnih zaveznikov. Z Brest-litovskim mirom in geslom Vojna vojni! je pospešil konec svetovne morije, z voljo za bodočo republiko celotnega človeštva, federacijo svobodnih narodov in parlament vsega človeštva pa je postavil temeljne smernice bodočega svetovnega razvoja. Če ne bi bilo Leninovega mogočnega sunka, tudi ne bi stopila na plan Azija z zahtevo po samoodločbi njenih podjarmljenih narodov, ne bi se dvignila Kemalova Turčija, ne bi od Tihega oceana in mongolskih step do afriške puščave in ameriških prerij sužnji belega človeka dvignili glav in zahtevali svojo svobodo. Leninov prelomni pomen ni v uresničevanju komunizma kot sistema, utelešenje te

⁴⁰ Prav tam, 46–47.

nemške učenjakarske teorije je tisto, kar je pri njem najmanj pomembno, najmanj trajno in goli eksperiment.⁴¹

Lenin je posebej za Rusijo največ pomenil kot vzgojitelj povsem novega rodu. Carizem je vzgojil leno, hlapčevsko, razbrzdano, nepomično in potuhnjeno ter korupciji vdano inteligenco, Lenin pa je prisilil ljudi k trdnemu in smotrnemu delu, k smislu za skupnost, pridnost, disciplino in samozavest. V tem je največji dobrotnik svoje domovine. Tudi obnova miselnosti in moralnega preobrata v krogu od njega tako neusmiljeno preganjane emigracije ima svoj neposredni povod v njegovem nastopu. Ruskemu megljenemu in nemočnemu mesijanizmu je pokazal, da je treba delati, ne samo blésti. Če bi od njegovega dela vse propadlo, bo to ostalo. Gotovo pa bo propadel zahodnjaški, intelektualistični, po dekadenci uradnega pravoslavja pospeševani ateizem. Leninovo fanatično protikrščanstvo napoveduje novo, živo, dejavno krščanstvo. Ne da bi hotel, je Lenin rusko pravoslavje postavil pred problem, kako začeti prepород človeka in družbe od znotraj, brez samodržavnih bergel, v pomanjkanju in boju, kot je prerodilo človeštvo krščanstvo pod Neronom. Krščanstvo v Rusiji ne more propasti kljub vsem ateističnim orgijam Kom-somola, religiozni čut se v teh razmerah lahko le poglobi.⁴²

Z vero v ruski krščanski prerod je Terseglav zaokrožil svoje razmišljanje o Leninu, demonskem geniju z etičnim nagibom socialne pravičnosti, sloneči na zanikanju posameznika ter brezobzirni, ateistični, "džingiskansko" krvavi marksistični revoluciji. Na koncu je zapisal: "Ob tem človeku si se s pretresljivo močjo zavedel, kakšen veličasten Misterij vlada svetu in kako Previdnost vse ravna po svojih večnih smotrih. Ona kaznuje vsako etično krivdo; zločini revolucije se bodo maščevali prav tako, kakor je bil maščevan zločin

⁴¹ Prav tam, 47-48.

⁴² Prav tam, 48-49.

svetovne vojne. Nad kom, kako in kdaj, to je Njej pridržano. Kar je dobro, pa ostane in nese sadove. Božji arhitekt gradi po neodgonetljivih zakonih s strašnim veličanstvom. Rex tremendae maiestatis.”⁴³

Zaključek

Z gornjimi besedami so dobri dve leti po prihodu ruskih beguncev na Slovenskem sklenili tedanji pogled na voditelja ruske komunistične revolucije. Pozneje se je bistveno zaostрил, tako glede Lenina kot glede boljševizma. Vendar so še pred “časom nestrpnih” opredelili temeljne prvine Leninovega dela: izjemnost njegovega pojava, skrajni revolucionarni nastop, velikansko politično sposobnost, neusmiljeno nadgrajevanje doseženega cilja ter zgodovinsko razumevanje razvoja, ki je utemeljil dogodeno. Pri tem je potonil en del družbe, da bi se dvignil drugi. Le-to je za ene imelo negativni predznak, ki so ga videli v revolucionarnem nasilju, medtem ko je za druge predstavljalo vrednostni smisel. A dejstva, ki so se v Rusiji zgodila, so na Slovenskem sprejemali taka, kot so bila, s tem pa so živeli tudi ruski begunci, ki so svoj drugi dom našli na zahodnem robu slovanskega sveta.

Bibliografija

BRODAR, J. (2011): “Ob petinsedemdesetletnici mojega življenja”, v: J. Dežman, *Le vkup, le vkup uboga gmajna: preganjanje kmetov in kmečki upori v Sloveniji 1945–1955*, Mohorjeva družba, Ljubljana: Dunaj, 269–325.

EHRlich, L. (1923/24): “Ruski boljševizem”, *Čas* 18, zv. 4/5, 192–217.

PEROVŠEK, J. (1998): *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana.

⁴³ Prav tam, 50.

PEROVŠEK, J. (2009): "*V zaželjeni deželi*": slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918-1941, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.

PEROVŠEK, J. (2012): *Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920-1941*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.

TERSEGLAV, F. (1924): "Vladimir Ljening", *Socialna misel* 3, št. 2, 42-50.

Avtonomist (A) (1924), Ljubljana, Albin Prepeluh.

Delavske novice (DN) (1924), Ljubljana, Konzorcij.

Glas svobode (GS) (1924), Ljubljana, Konzorcij.

Jutro (J) (1924), Ljubljana, Konzorcij Jutra.

Kmetijski list (KL) (1924), Ljubljana, Konzorcij.

Naprej (N) (1924), Krško, Zvonimir Bernot.

Narodni dnevnik (ND) (1924), Ljubljana, Konzorcij.

Nova pravda (NP) (1924), Ljubljana, Konzorcij.

Pravica (P) (1924), Ljubljana, Konzorcij.

Radikal (R) (1924), Ljubljana, Konzorcij.

Slovenec (Sl) (1924), Ljubljana, Konzorcij Slovenca.

Slovenski narod (SN) (1924), Ljubljana, Narodna tiskarna.

Socialist (So) (1924), Ljubljana, Pokrajinsko načelstvo SSJ za Slovenijo.

Straža (St) (1924), Maribor, Tiskarna sv. Cirila.

Tabor (T) (1924), Maribor, Tiskovna zadruga.

GITA ZADNIKAR¹

Ruska begunska kriza in njena reševanja

Izvleček: Prvi usklajeni mednarodni poskusi zaščite beguncev so predstavljali neposredni odziv na ruski eksodus, ki je sledil revoluciji leta 1917 in pozneje državljanski vojni. Rusi, ki so zapustili domovino, so v begunstvu brez pravnega varstva živeli v veliki bedi in pomanjkanju, ruski “problem” pa je povsem očitno presegal moči obstoječih humanitarnih organizacij. Tudi večina Rusov, ki je zatočišče našla na Slovenskem, je dolgo živela v neurejenih razmerah in revščini. Položaj ruskih beguncev in humanitarna vloga katoliške cerkve pri nas sta se v tistem obdobju znašla pod drobnogledom slovenskega tiska, ki je še posebej podrobno poročal o obisku škofa Jegliča v barakah pri Kolodvoru, kjer je živelo veliko ruskih beguncev, nastanjenih v Ljubljani.

Ključne besede: begunci, migracije, ruska emigracija, katoliška Cerkve, *Jutro*, *Slovenec*, *Slovenski narod*

UDK: 94:314.151.3(47)(497.4)“192”

Russian Refugee Crisis and Its Possible Solutions

Abstract: The first co-ordinated international efforts for refugee protection were a direct response to the Russian exodus that had followed the 1917 revolution and the subsequent Civil War. The Russians who had left their homeland lived in exile with no legal rights, in great misery and deprivation, as the Russian ‘problem’ clearly exceeded the capacities of the existing humanitarian organisations. Difficult circumstances and poverty similarly afflicted the majority

¹ Dr. Gita Zadnikar, znanstvena sodelavka, je raziskovalka na Inštitutu za civilizacijo in kulturo. E-naslov: gita.zadnikar@ick.si.

of those Russians who found refuge in Slovenia. The situation of the Russian refugees and the humanitarian role played by the Roman Catholic Church in that period came under the spotlight of Slovenian press. The latter gave detailed reports of Bishop Jeglič's visit to the barracks at Ljubljana's central train station, where many Russian refugees had been housed.

Keywords: refugees, migrations, Russian emigration, Roman Catholic Church, *Jutro*, *Slovenec*, *Slovenski narod*

“Zakaj smo prišli v Ljubljano? Sam ne vem, kako bi odgovoril na to vprašanje. Šli smo pač v smeri najmanjšega odpora. Drugod so bile precejšnje težave z vidiranjem potnih listov.”

V. Isajevič,

Velika setev (Jutro, 6. januar 1926)

Begunci, ki postanejo migranti

V Kraljevino SHS so prve večje organizirane skupine ruskih emigrantov prispele v letu 1921, med jugoslovanskimi mesti, ki so sprejela večje število ruskih emigrantov, so bili Beograd, Zagreb, Niš, Skopje, Mostar, Osijek in tudi Ljubljana. V tem obdobju so se pojavili tudi prvi poskusi mednarodne zaščite beguncev, ki so predstavljali neposredno reakcijo na ruski eksodus, ki je sledil revoluciji leta 1917, državljanski vojni, ki je revoluciji sledila, in veliki lakoti.² Februarja

² Huda ruska lakota v letih 1921–1922, ki je prizadela predvsem območja ob reki Volgi in Uralu, je terjala več kot pet milijonov življenj.

1921 je Gustav Ador, predsednik Mednarodnega odbora Rdečega križa, pisal Ligi narodov o položaju 800 tisoč ruskih beguncev, ki "brez pravnega varstva živijo v hudi revščini" in jo pozval, naj posreduje kot "edina nadnacionalna politična avtoriteta, zmožna rešiti problem, ki je očitno presegel moči humanitarnih organizacij".³ Liga je avgusta 1921 na mesto Visokega komisarja za ruske begunce imenovala Fridtjofa Nansena. Begunci so bili v tem obdobju razumljeni kot posamezniki, ki so jim bile odvzete politične pravice, trpeli pa so tudi zaradi ekonomskega pomanjkanja. Prav ekonomska beda beguncev in težavnost nadaljnega financiranja humanitarne pomoči sta predsednika Mednarodnega odbora Rdečega križa nenazadnje tudi spodbudila, da je zaprosil za posredovanje Lige.

Vrnitev v domovino pod boljševiki je bila za ruske begunce politično problematična in posledično nesprejemljiva,⁴ njihovo vključevanje v precej zaprte in nacionalno homogene lokalne skupnosti pa težavno celo v sorodnih slovanskih državah, kot je bila Jugoslavija. Temeljni cilj mednarodne skupnosti je bil zato predvsem olajšati njihovo zaposlovanje ter jim omogočiti nadaljnjo migracijo v države, kjer bi za to imeli več možnosti. Največjo oviro je pri tem predstavljalo pomanjkanje zakonske zaščite, kar je onemogočalo preseljevanje ruskih beguncev po Evropi, ki je bila nedolgo pred tem razdeljena z mejnim nadzorom potnih listin. Ruski begunci, ki so bili brez potnih listin, tako niso imeli možnosti, da bi potovali in svobodno prehajali med državami.⁵ Nansenov program zaščite beguncev se je zato osredotočil na to, da bi beguncem omogočil nadaljnje prosto gibanje. Julija 1922 je bila na medvladni konferenci sprejeta odločitev o uvedbi potovalnih dokumentov, tako

³ Skran, 1995, 84–85.

⁴ Long, 2009, 133–154.

⁵ Skran, 1995, 103.

RUSKI BEGUNCI MED VAGONI TOVORNEGA VLAKA, 1919. VIR:
[HTTP://WWW.RUSKEREALIE.ZCU.CZ/R2-5A.PHP](http://www.ruskerealie.zcu.cz/R2-5A.PHP).

imenovanih Nansenovih potnih listin, ki bi beguncem omogočali prosto gibanje in prehajanje meja zaradi združitve družine ali iskanja zaposlitve. Nansenov cilj je bil zagotoviti beguncem prost vstop v države, “kjer bi se imeli možnost sami preživljati”,⁶ njegov program pa naj bi beguncem pomagal, da bi postali migranti, in s tem sami dejavno reševali svoj položaj. Če bi begunci lahko postali migranti – s poudarkom na tem, da bi to v osnovi zagotovilo njihovo ekonomsko samozadostnost – bi bilo njihovo vprašanje enostavneje rešiti. Učinkovita rešitev za izgnanstvo in pomanjkanje je bila primarno prepoznana v svobodnejšem prehajanju meja in kontinuiranem gibanju.

⁶ Nansen, 1922.

⁷ Torpey, 2000, 129.

Nansenov sistem potnih listin za begunce je predstavljal prvi poskus reševanja vprašanja na nadnacionalni ravni ter poskus razreševanja notranjih protislovij državnega sistema nadzora gibanja.⁷ Šlo je za pristop k zaščiti beguncev, ki se je osredotočal predvsem na omogočanje svobode gibanja posameznikom kot obliki porazdelitve pritiska begunskega bremena. Če so begunci lahko postali migranti, je bilo njihovo "vprašanje" – razumljeno v prvi vrsti kot potreba po zagotovitvi ekonomske samozadostnosti – mogoče in lažje rešiti.

O begu, prihodu in življenju v novi domovini

V takšnih okoliščinah so v 20. letih Rusi kot begunci in emigranti vstopali tudi v slovenski politični, družbeni, znanstveni, kulturni in, nenazadnje, medijski prostor. Pot v novo domovino in svoje občutenje prihoda in življenja v tujini, na Slovenskem, so v osebnih, a javno objavljenih, izpovedih nazorno opisali trije ruski emigranti, predavatelji na Univerzi v Ljubljani. "V Ljubljano me je privedla cela vrsta velikih dogodkov, ki so razburkali ocean evropskega, osobito pa ruskega življenja, pa tudi cela vrsta manjših, slučajnih naključij,"⁸ piše Nikolaj Mihajlovič Bubnov, eden vodilnih predstavnikov ruske emigracije v Sloveniji, upokojeni redni profesor ljubljanske univerze, pred tem pa dolgoletni in tudi zaslužni profesor kijevske univerze. V Ljubljani se je prvič mudil leta 1899, ko je z vlakom potoval iz Opatije na Dunaj, vendar mu "takrat še na misel ni prišlo", da mu "bo sojeno ostati v Ljubljani ne dva meseca, temveč končati svoje življenje kot upokojeni redni profesor ljubljanske univerze in državljan bratske slovanske države, ki leta 1899 sploh še ni obstajala".⁹

⁸ J, 6. 1. 1926, 7/4, 9.

⁹ Prav tam.

Pa pojdimo v Jugoslavijo!

“Ni težko odgovoriti na vprašanje, zakaj smo šli iz Rusije. Naj odgovor vsakega posameznika še tako varira, temelj ostane vedno isti. To so življenjski pogoji, nered in brezpravni položaj, ki ga je zakrivila boljševiška vlada,”¹⁰ dodaja Vasilij Isajevič, takrat pogodbeni docent na Tehniški fakulteti. “Eni so šli na Japonsko, drugi v Perzijo, v Afganistan, na Finsko, po Belem ali Črnem morju, v Latvijo ali na Poljsko. Šli so peš, z vlaki, na krovih parnikov. Vsako sredstvo jim je bilo dobro. Meni se je posrečilo odpeljati se z vlakom čez poljsko mejo. Kako smo šli, to je vprašanje. Vožnja od Kijeva do Lvova je trajala 24 dni namesto 24 ur. Vozili smo se v umazanih vagonih brez hrane, brez toplote in brez vode za lokomotive: žagali smo sami stare železniške proge in črpali vodo iz vodnjakov. Med potjo smo izgubili 13 tovarišev,”¹¹ svoje potovanje opisuje Isajevič.

Prihod v Ljubljano je bil za večino Rusov golo naključje, kar Isajevič nazorno opiše z naslednjimi besedami: “Zakaj smo prišli v Ljubljano? Sam ne vem, kako bi odgovoril na to vprašanje. Šli smo pač v smeri najmanjšega odpora. Drugod so bile precejšnje težave z vidiranjem potnih listov.”¹² Med potjo so slišali, da je nastala nekje južno od Češkoslovaške nova slovanska država z imenom Jugoslavija. Ker so v Rusiji slišali marsikaj o dogodkih na zahodu, so se spontano odločili: “Pa pojdimo v Jugoslavijo!”¹³ Šli so, nadaljuje Isajevič, ter poiskali v Pragi jugoslovanski konzulat. Na konzulatu ga je srbski uradnik vprašal: “Kaj hočeš?” Odgovoril mu je, da vizum za Jugoslavijo. “Ko je slišal, da sem Rus, mi je takoj priskrbel vizum in smo šli v Jugoslavijo.”¹⁴ V Ljubljano se je napotil zato, še pojas-

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

njuje, "ker sem slišal, da se je tu ustanovila nova univerza. To je bilo leta 1920."¹⁵

Vsi imamo v sebi predvsem upanje, da bomo še enkrat videli Rusijo, za konec zapiše Isajevič. "Lepa je Slovenija, toda naša domovina ni, četudi nam je dobro med brati Slovenci. Vsakdo, ki ima še trohico duševne sile, goji v sebi to drobtinico ruske kulture in ruskih tradicij, ki so mu ostale in upa, da se bo tudi on udeležil velike setve, ki bo nekoč vzniknila iz poteptane in s krvjo namočene ruske njive."¹⁶

"Nikoli se nisem brigal za politiko,"¹⁷ v osebnem zapisu za časnik *Jutro* dodaja Nikolaj Preobraženski, dolgoletni lektor za ruski jezik in pozneje tudi izredni profesor ruskega jezika in starejše književnosti na ljubljanski univerzi.¹⁸ Toda razmere, ki vladajo na univerzi v Moskvi, "mi vendar ne dovoljujejo, da bi se vrnil domov".¹⁹ Čeprav se v Ljubljani počuti "kot v drugi domovini",²⁰ mu težke materialne razmere in vsakdanji boj za preživetje ne puščajo veliko časa za znanost. "Če se domislim vsega, kar sem doživel: verig, vislic, ječ, dolge vrste thalerhofskih grobov, neprilik z doktoratom in docenturo, čutim, da so vse te šibe in nadloge mojega življenja zapustile v meni eno samo trdno voljo: premagati vse zapreke, ki jih še imam na svoji akademski poti".²¹

Slovenec: "Odrešenik sveta, reši Rusijo!"

Težke materialne razmere, ki jih opisuje Isajevič, so močno zaznamovale življenje in delovanje ruskih emigrantov na Slovenskem.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prav tam, 8.

¹⁸ Oset, 2015, 144.

¹⁹ *J*, 6. 1. 1926, 7/4, 8.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

Večina Rusov je na Slovenskem dolgo živela v neurejenih razmerah in revščini. Predstavniki ruske emigracije so s svojim prihodom ter delovanjem in ustvarjanjem po letu 1920 kljub temu izdatno zaznamovali kulturno in znanstveno življenje na Slovenskem.²² Slednje je mogoče zaznati tudi v časnikih tistega obdobja, ki so kazali poudarjeno navdušenje nad osvežitvijo in napredkom, ki so ju na področje znanosti in kulture vnesli ruski emigranti. Lokalna ruska tematika v obliki vprašanja nastanitve in položaja ruskih beguncev na Slovenskem pa je predstavljala tudi popestritev lokalnih političnih razprav, o čemer nazorno pričajo izbrani zapisi v osrednjih slovenskih časnikih.²³

Slovenec je tako februarja 1925 objavil obsežen pregledni članek o položaju ruskih beguncev, namenjen predstavitvi pomoči, ki sta jo ruskim beguncem namenjala Vatikan, pa tudi katoliška cerkev na Slovenskem. Ko so v zahodno Evropo pribežali prvi ruski begunci, je papež Benedikt XV., tako *Slovenec*, "takoj organiziral podporo zanje".²⁴ Papež Pij XI. z "veliko vnemo nadaljuje to plemenito delo",²⁵ še piše časnik, po njunem zgledu pa tudi škofje in drugi katoliški krogi "z veliko ljubeznijo in požrtvovalnostjo podpirajo Ruse".²⁶ Vatikan je za reševanje prošelj ruskih beguncev ustanovil poseben ruski oddelek, ruskim beguncem so bila, kot piše *Slovenec*, na razpolago številna cerkvena poslopja, rimska katoliška društva pa so "požrtvovalno" podpirala in vzdrževala večje število ruskih beguncev".²⁷

²² Brglez, Seljak, 2008; Zajc, 2015; Cindrič, 2015; Grdina, Pagon, 2016.

²³ Zadnikar, 2014, 25-45.

²⁴ *S*, 16. 2. 1925, 4.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Prav tam. Pri tem naj bi se še posebej izkazal belgijski kardinal Désiré Joseph Mercier, ki naj bi po navedbah *Slovenca* s cerkvenimi zbirkami vzdrževal 150 ruskih visokošolcev in podpiral tudi druge Ruse.

²⁷ Prav tam.

“Podpora se vrši v imenu človekoljubnosti, v duhu krščanske usmiljenosti in ljubezni”²⁸ in je tako “velikodušna”,²⁹ da naj bi celo rimski dopisnik ruskega časnika *Novoje Vremja* “izrazil obžalovanje, da so med podpiranimi nekateri premalo krščanskega mišljenja”³⁰. V Vatikanu so zato, tako *Slovenec*, zelo dobro seznanjeni s položajem ruskih beguncev in razmerami v Rusiji. Razmere v njihovi domovini ostajajo nevarne in še ne omogočajo vrnitve večjemu številu ljudi, “še bolj žalostna je moralna beda, ker boljševiski posebno med mladino sistematično širijo brezbožnost in nemoralnost”,³¹ še piše *Slovenec*. Pri nas je vlada nekoliko poskrbela za ruske begunce kot v nekako odškodnino za denarno in drugo pomoč, katero je Srbija nekdaj prejela iz Rusije, nadaljuje *Slovenec*. Nekateri Rusi so dobili nižje državne službe, vendar je bilo vse to tako malenkostno, da je tudi na Slovenskem med Rusi veliko bede in pomanjkanja, razmere med ruskimi begunci opisuje časnik.

Ljubljanski škof Jeglič je ruskim beguncem, tako *Slovenec*, že večkrat pokazal veliko naklonjenost. Veliko moralno podporo in tolažbo jim je, poudarja časnik, naklonil s tem, da jih je obiskal tudi v siromašnih barakah pri glavnem kolodvoru. Ruski emigranti, ki so v Ljubljano prišli v begunskem valu v letu 1921, so namreč dobili dovoljenje mestne občine, da se naselijo v lesenih barakah na Masarykovi cesti. V zapuščenih vojaških barakah, nekdaj namenjenih vojnim ujetnikom, so zatočišče našli ruski emigranti vseh družbenih slojev z najrazličnejšo izobrazbo, pa tudi raznolikih političnih prepričanj in pogledov na rusko revolucijo

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

³¹ “Z ozirom na toliko bedo ruskega naroda priporoča sveti oče katoličanom vzdih: “Odrešenik sveta, reši Rusijo!” Sam sveti oče vsak dan ponavlja ta vzdih.” Prav tam.

in državljansko vojno.³² Škofa Jegliča, ki je februarja 1925 obiskal barake, je ob obisku sprejel in spremljal ruski polkovnik Dimitrijev, tedaj komandant barak. Odbor ruskih invalidov je ob tej priložnosti priredil slavnostno sejo, na kateri je škofa pozdravil polkovnik Seljaninov, ki je izjavil, da škofa predstavlja kot predstavnika svetega očeta, tako *Slovenec*, ki je posebni pokrovitelj ruskih beguncev.

Jeglič si je ogledal stanovanja ruskih beguncev v starih barakah, ki, kot zapiše časnik, "ne dajejo zadostnega varstva niti proti dežju niti proti mrazu".³³ V tesnih siromašnih stanovanjih stanujejo odlične ruske družine, nekaj študentov in intelektualcev. V barakah v veliki revščini živijo ruske ženske in vdove, medtem ko predstavniki ruskih intelektualcev opravljajo navadna težka dela v kuhinji. Vsi prebivalci ruskih barak, poudari *Slovenec*, so visokega gosta pozdravljali z velikim veseljem in spoštovanjem, polni zaupanja, da jim bo obisk olajšal moralni in gmotni položaj. Drži, dodaja časnik, da je tudi med slovenskim prebivalstvom veliko revščine. "A beda ruskih beguncev je še večja, ker si kot tujci težko najdejo zaslužka in pomoči. Velika je tudi duševna potrnost, ker v tujini najdejo malo razumevanja in sočutja."³⁴ Zato je, poudarja *Slovenec*, z verskega in narodnega stališča vredno, da bi se bolj zanimali za nesrečno Rusijo in za ruske begunce. "Prav zato, da bi se poživilo zanimanje za nesrečno Rusijo," še zapiše časnik, je bilo prirejenih več dobrodelnih predavanj o Rusiji, prvo med njimi je bilo predavanje Frana Grivca o preganjanju krščanstva v Rusiji.³⁵

³² Življenje ruskih emigrantov v barakah pri Železniški postaji v Ljubljani pregledno opiše Peter Borisov v besedilu *Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani*. Borisov, 1952.

³³ S, 16. 2. 1925, 4.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Zadnikar, 2014, 41.

Slovenski narod: “Komedijski ozadje”

Odziv *Slovenskega naroda* je bil pričakovano odločen in ogorčen. “V včerajšnjem “Slovcu” je izšel članek, ki ga poštena slovenska javnost ne sme prezreti, ker ji nudi naravnost eklatanten dokaz, kako nizko je padla demoralizirana, zahrbtna, hinavska in farizejska družba dvoživkarske klike okrog ljubljanskega škofa.”³⁶ “Slovenec”, glasilo tiste stranke, ki je dosledno sovražila in preganjala vse, kar je dišalo po slovanstvu, ki še danes ne more utajiti svojega sovraštva do Srbov in Rusov, piše o položaju ruskih beguncev tako, da mora vsako količjak pošteno lice zarzdeti od sramu, da je taka hinavščina na slovenskih tleh sploh mogoča”. Načelno, zapišejo v *Slovenskem narodu*, se ne mislijo ukvarjati “z visoko pesmijo na naslov rimskega papeža in njegovih vzdihov”, pač pa jih zanima predvsem zadnji odstavek tega hinavskega elaborata, v katerem *Slovenec* poroča, kako je visoki gost, ljubljanski škof Jeglič obiskal ruske begunce v siromašnih barakah pri kolodvoru, kjer so ga predstavljali kot posebnega pokrovitelja ruskih beguncev. Ob tej priliki, tako *Slovenski narod*, so bojda vsi prebivalci ruskih barak pozdravljali visokega gosta z velikim veseljem in spoštovanjem, polni zaupanja, da jim ta obisk olajša moralni in gmotni položaj. “Pomislite, kaj vse je obljubil ta visoki gost bednim in nesrečnim Rusom!”, so ogorčeni v *Slovenskem narodu*. Čeprav ste imeli pet let pred nosom siromašne barake ruskih beguncev,³⁷ nadaljuje časnik v članku *Komedijski ozadje*, ste se šele zdaj spomnili, da bi jih bilo treba obiskati in s frazami o krščanski ljubezni pridobiti za klerikalizem. Niti klerikalna predavanja niti škofovski obiski zato po mnenju časnika ne morejo popraviti nečloveških dejanj, ki jih je SLS na Slovenskem zagrešil nad Rusi.³⁸

³⁶ SN, 18. 2. 1925, 3.

³⁷ SN, 19. 2. 1925, 3.

³⁸ J, 24. 2. 1925, 2.

* * *

Eksistencialne težave ruskih emigrantov na Slovenskem in humanitarni poskusi vrha katoliške cerkve so v tiskani obliki zlahka postali ena od tem za časopisno obračunavanje, značilno za 'medijsko krajino', ki je na Slovenskem dočakala in spremljala tudi porevolucionarni val ruske emigracije. Rusi, ki so iz države pobegnili pred zmagovito Rdečo armado, ki niso želeli živeti v boljševističnem režimu ali pa so jih iz domovine izgnale sovjetske oblasti, so bili na začetku begunci. Pomoč so jim nudile različne humanitarne organizacije, ki so bile ustanovljene med in po prvi svetovni vojni prav zato, da bi pomagale reševati begunske krize. V nasprotju z njihovimi pričakovanji se večina Rusov ni vrnila v domovino, na kar humanitarne organizacije niso bile pripravljene, zato se je pojavila potreba po drugačnem, nadnacionalnem pristopu. Sistem potnih listin za begunce, ki ga je vpeljal Nansen, ni bil edinstven le zato, ker je vztrajal, da se mednarodna skupnost osredotoči na reševanje begunske krize s pomočjo prostega pretoka ljudi, namesto da bi zgolj dostavljala humanitarno pomoč, temveč tudi zato, ker je sčasoma omogočil financiranje tovrstnih migracij z izdajanjem posebnih potnih žigov. Nansenove potne listine, ki jih je priznalo 52 držav, so v 20. letih predstavljale primer pristopa k zaščiti beguncev, ki je temeljil na svobodi gibanja posameznika kot obliki, ki je omogočala učinkovito "porazdelitev bremena" med državami. Stališče je deloma odražalo širšo težnjo po liberalizaciji nadzora gibanja, ki so jo v 20. letih v želji po popolni ukinitvi nadzora vizumov in potnih listin v senci ruske begunske krize večkrat izkazale posamezne države.

Bibliografija

- BORISOV, P. (1952): Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani. Kolonija ruskih emigrantov v "barakah" pri Kolodvoru, Arhiv Republike Slovenije III, 1315-5, 27. 11. 1952.
- BRGLEZ, A., SELJAK, M. (2008): *Rusija na Slovenskem*, Ljubljana, ICK.
- CINDRIČ, A. (2016): *Anatolij Ignatjevič von Špakovski*, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- GRDINA, I., PAGON, N. (ur) (2016): *Ruski album: veliko prijateljstvo v slikah*, Ljubljana, ICK.
- ISAJEVIČ, V. (1926): "Velika setev", *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, letnik 7, številka 4, Ljubljana, Konzorcij Jutra, 9.
- LONG, K. (2013): "When refugees stopped being migrants: Movement, labour and humanitarian protection", *Migration Studies*, 1/1, 4-26.
- LONG, K. (2009): "Early Repatriation Policy: Russian Refugee Return 1922-1924", *Journal of Refugee Studies*, 22 (2), 133-154.
- NANSEN, F. (1922): *Russian Refugees: General Report on the Work Accomplished up to March 15, 1922*, League of Nations Document C. 124. M. 74.
- OSET, Ž. (2015): "Akademska kariera Nikolaja Fjodoroviča Preobraženskega (1893-1970)", *Monitor ISH*, XVII/1, 121-150.
- SKRAN, C. (1995): *Refugees in Inter-War Europe*, Oxford, Oxford University Press.
- TORPEY, J. C. (2000): *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State*, Cambridge, Cambridge University Press.
- ZADNIKAR, G. (2014): "Ruski emigranti v časopisnih bojih na Slovenskem", *Monitor ISH*, XVI/1, 25-45.
- ZAJC, N. (2015): *Jezikovne etude, variacije in rime A. V. Isačenka*, Ljubljana, ICK.

Jutro (J), Ljubljana, konzorcij Jutra.

Slovenec (S), Ljubljana, Ljudska tiskarna.

Slovenski narod (SN), Ljubljana, Narodna tiskarna.

DARJA KOTER¹

Vplivi ruske emigracije na delovanje ljubljanske Opere med obema vojnama

Izvleček: Ko so družbenopolitični dogodki v Rusiji med leti 1917 in 1921 povzročili močno emigracijo umetnikov, so le-ti iskali možnost delovanja in preživetja tudi v Ljubljani in Mariboru, kamor so večinoma prišli iz Beograda. Pričujoča študija opozarja na obseg ruske emigracije v ljubljanski Operi in njeno dinamiko, na različne umetniške profile in posameznike ter se primarno osredotoča na operne pevce. Ruski pevci so v Ljubljani večinoma delovali le sezono ali dve, redki daljši čas, vendar so zasedali vodilne vloge in bistveno pripomogli k umetniškemu razvoju ustanove. Prispevek odpira tudi številne iztočnice za nadaljnje proučevanje tega dela zgodovine ljubljanske Opere in njene odvisnosti od splošne kulturne migracije oziroma emigracije ruskih umetnikov med obema vojnama.

Ključne besede: Opera v Ljubljani, kulturna migracija, ruska emigracija, operni pevci

UDK: 314.151.1: 314.151.1(497.12)

The Impact of Russian Emigration on the Ljubljana Opera House between the Two World Wars

Abstract: One of the consequences of the socio-political situation in Russia between 1917 and 1921 was the heavy emigration of artists.

¹ Prof. dr. Darja Koter je predavateljica za predmetno področje zgodovine glasbe na Akademiji za glasbo Univerze v Ljubljani. Sodeluje tudi v programih in projektih raziskovalnih skupin Akademije za gledališče, radio, film in televizijo ter Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. E-naslov: darja.koter@ag.uni-lj.si.

Some of them sought employment at the Ljubljana and Maribor opera houses, where most of the artists hailed from Belgrade. The article describes the dynamics and extent of Russian emigration as well as the variety of artistic profiles and individuals employed at the Ljubljana Opera, focusing primarily on the opera singers. Although the vast majority worked in Ljubljana only for a season or two, rarely longer, the Russian arrivals played the leading roles in opera performances and made a significant contribution to the Opera's artistic development. The article suggests further possible studies on the history of performance at the Ljubljana Opera and its dependence on general cultural, and in particular Russian, emigration between the two World Wars.

Keywords: Ljubljana Opera, cultural migration, Russian emigration, opera singers

Multinacionalnost v ansamblu ljubljanske Opere po prvi svetovni vojni

Narodno gledališče v Ljubljani,² v čigar stavbi je bil med prvo svetovno vojno Kino Central, je še pred koncem vojne, jeseni 1918, znova zaživelo. Stavba je poslej gostila le opero in balet, saj je Drama dobila svoje prostore v nekdanjem nemškem gledališču. Za obuditev slovenske Talije je poskrbela skupina kulturno ozaveščenih zanesenjakov, združena v tako imenovani Gledališki konzorcij, ki se je ob pripravi na samostojno državo zavedala pomena nacio-

² Projekt št. P6-0376 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

nalnih umetniških institucij. Zbiranju sredstev za vnovično delovanje Drame in Opere ni potekalo brez organizacijskih in denarnih težav, zato so se člani konzorcija obrnili na slovanske brate, Čehe in Hrvate, ki so v soju pričakovanja konca vojne in ustanovitve slovanskih držav velikodušno priskočili na pomoč. Med glavnimi organizatorji in poznavalci gledališke scene je bil pri iskanju ustreznih kadrov posebej dejaven pisatelj, publicist in vsestranski kulturnik Fran Govekar, ki si je prizadeval pridobiti igralce, pevce, baletne plesalce, člane opernega orkestra in zbora, režiserje, scenografe in druge brezpogojno potrebne gledališke profile. Ker je bilo slovensko gledališče tik pred začetkom prve svetovne vojne prisiljeno zapreti svoja vrata, njegovi akterji pa so se v vojni vihri razpršili po bojiščih in drugih gledališčih, je Govekar začel tako rekoč iz nič oziroma z bornim številom primernih kadrov. Odločil se je trkati na vrata različnih ministrstev in uradnike prepričevati, da so izdajali dovoljenja za dopuste vojakom – umetnikom.³ Čeprav je bil pri tem do določene mere uspešen, takšen način zbiranja umetniških moči ni bil zadovoljiv, zato se je trudil še po drugih poteh. Tako kot že večkrat dotlej, so se Slovenci obrnili na bratske Čehe, ki so nam bili pri narodnostnih prizadevanjih vzorniki in v pomoč že v 19. stoletju. Odtlej so številni Čehi in češki Nemci, kulturniki, učitelji in drugi, našli na Slovenskem primerno okolje za svoje delovanje, predvsem zato, ker je slovenski narod svoje šolske sisteme iz znanih razlogov izgrajeval izjemno počasi, kar je pomenilo, da se je bilo potrebno za umetniške poklice šolati na Dunaju, v Pragi ali drugje. Posledično je bilo do prve svetovne vojne na domači umetniški sceni komajda kaj profesionalno šolanih kadrov. Umetniška scena je temeljila na talentiranih in izurjenih diletantih. Med večno iskanimi poklici so bili tudi glasbeni profili in vsi drugi, povezani z gledališko umet-

³ Koblar, 1928, 675–676.

nostjo.⁴ Ker gledališki šoli ljubljanskega Dramatičnega društva, ustanovljenega leta 1867, zaradi pomanjkanja profesionalnega kadra ni uspelo vzgojiti dovolj mladeži glasbeno-gledaliških profilov, ljubljanski Glasbeni matici pa do konca prve svetovne vojne kljub prizadevanjem ni uspelo ustanoviti konservatorija in z njim ustreznih učnih programov, so slovenski talenti še naprej odhajali na šolanje drugam, se v novih sredinah asimilirali in se preredko vračali v domače okolje. V danih razmerah je bila migracija umetnikov v slovenski prostor spodbujana in dobrodošla. Jezikovno, kulturno in družbenopolitično so bili za naše območje najprimernejši Čehi, ki so bili med umetniškimi profili v svojem okolju tudi tako številni, da jih je ekonomska sila potegnila v migracijo.

Tudi Fran Govekar se je dobro zavedal prednosti češke dežele, ki je s svojim premišljenim izobraževalnim sistemom že od nekdaj uspešno valila poklicne glasbenike in druge umetnike. Velika konkurenca je botrovala kulturni migraciji, ki je pljuskala proti zahodnim deželam in tudi na slovenska tla. Kot piše France Koblar, se je Govekar že na začetku leta 1918 podal v Zagreb in Prago, da bi za ljubljansko gledališče pridobil igralce in glasbenike ter druge za gledališče potrebne akterje.⁵ Potovanja so se očitno splačala, Hinko Nučič, slovenski igralec in režiser, ki je leta 1912 zaradi ljubljanske gledališke krize tako kot nekateri pevci odšel v Zagreb, je že leta 1918 postal vodja ljubljanske Drame, Friderik Rukavina, dirigent hrvaškega rodu, profiliran na evropskih odrih, pa Opere. Iz Zagreba se je avgusta 1918 vrnil tudi takrat že mednarodno uveljavljen slovenski pevec in igralec Ivan Levar.⁶ Govekarjevemu povabilu se je odzvalo tudi precej čeških gledališčnikov, med njimi baletni mojster

⁴ Weiss, 2011; Koter, 2010, 57–72; Weiss, 2014, 31–37.

⁵ Koblar, 1928, 676.

⁶ www.sigledal.org (dostop 2. 1. 2016).

in koreograf praškega Narodnega divadla Václav Vlček ter balerina Hana Klimentova, ki sta kmalu po prihodu v Ljubljano zasnovala baletno šolo in postala utemeljitelja profesionalnega baleta na Slovenskem.⁷ Med pevskimi solisti je izstopala dramska sopranistka Zdenka Ziková, ki je bila priznana umetnica in je pela tudi v Dunajski državni operi,⁸ njeni sonarodnjaki, delujoči v Ljubljani, so bili še koreograf Václav Pohan, ki je na ljubljanski oder kot prvi postavil celovečerni balet (P. I. Čajkovski, *Labodje jezero*),⁹ dirigent in režiser Antonín Balatka, režiser Vladimir Marek in ne nazadnje scenograf Václav Skrušny, ki se je na Slovenskem asimiliriral in ostal. Ob Zikovi so v ljubljanski Operi v prvih sezonah po prvi svetovni vojni nastopali tudi solisti drugih narodnosti, npr. Poljak Hugo Zathay (1880–1951), baritonist mednarodnega slovesa, odličen basbaritonist sremskega porekla Nikola Cvejić (1896–1987), sopranistka hrvaškega rodu Viktorija (Vika) Čaleta (1887–1932), ob njih pa nekaj slovenskih pevcev, kot je že omenjeni Levar. Leta 1922 se je na povabilo Mateja Hubada, velike glasbene eminence, v Ljubljano vrnil sloviti Julij Betetto, ki se je dotlej že dokazal z bleščečo kariero v Dunajski državni operi.

Ruski gledališčniki v Ljubljani

Vnovični zagon ljubljanskega gledališča je bil torej močno odvisen od čeških, poljskih, hrvaških in drugih neslovenskih umetnikov, ki so v prvih dveh sezonah ponovnega delovanja gledališča (1918/1919 in 1919/1920) prevladovali in praviloma zasedali glavne vloge. Domačim pevcem in tedaj redkim domačim baletnim plesalkam so, razen izjemoma, dodeljevali manj pomembne vloge. Ko so družbe-

⁷ Neubauer, 1997, 42.

⁸ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi868890/> (dostop 2. 1. 2016).

⁹ Neubauer, 1997, 41.

nopolitični dogodki v Rusiji v revolucionarnem letu 1917 in nato po vnovičnem prevratu leta 1921 povzročili obsežno emigracijo ruskih znanstvenikov in različnih kulturnikov, so le-ti oplazili tudi slovenski prostor. Med ruskimi emigranti so bili številni umetniki, operni pevci, baletni plesalci, instrumentalisti, režiserji in scenografi. V ne majhnem številu so iskali možnost umetniškega delovanja in preživetja tudi v Beogradu, od tam pa jih je nuja peljala v Novi Sad, Zagreb, Split, Ljubljano, Maribor in še kam.¹⁰ O ruskih emigrantih, ki so svoje življenjske priložnosti iskali v Sloveniji, je največ znanega iz zgodovine ljubljanske univerze in z njo povezanih ruskih znanstvenikov.¹¹ Nekaj študij dokazuje, da so bili med ruskimi emigranti tudi različni umetniški profili.¹² Dosedanje raziskave so sicer potrdile krajše in daljše angažmaje ruskih umetnikov v ljubljanski Drami in Operi, posebej v 20. letih prejšnjega stoletja, vendar ne segajo globlje v tematiko. Predvidevamo, da je bilo to najintenzivnejše obdobje, ki so ga v slovenski glasbeno-gledališki poustvarjalnosti zaznamovali ruski emigranti. Da bi njihovo delovanje in vlogo v ljubljanski Operi bolje proučili, je bilo sistematično proučeno gradivo v arhivu Slovenskega gledališkega inštituta (dalje SLOGI), za katerega se je izkazalo, da opozarja na številna doslej neznana imena, posebej iz vrst opernih pevcev in baletnih plesalcev, med omenjenimi pa so tudi instrumentalisti, režiserji in scenografi. Pričujoča študija opozarja na obseg ruske emigracije v ljubljanski Operi in njeno dinamiko ter na različne umetniške profile in posameznike. Slednji so predstavljeni kot akterji ljubljanske Opere, kolikor je bilo mogoče razbrati iz dostopnih virov, pa tudi njihova gostovanja oziroma de-

¹⁰ Sibinovič, 1994; Milin, 2003, 65–80.

¹¹ Seljak, 2007, 9–11; Brglez in Seljak, 2008.

¹² Neubauer, 1997; Zadnikar, 2015, 103–120; Testen, 2015, 39–78; Rant, 2015, 79–101.

lovanja na širšem evropskem prostoru. Arhivsko gradivo v SLOGI večinoma obsega pogodbe o delu, biografske podatke in korespondenco in je po obsegu dokaj skromno, zato se je bilo potrebno osredotočiti tudi na druge vire, med katerimi izstopajo *Gledališki listi* ljubljanskega Narodnega gledališča, ki so začeli izhajati s sezono 1920/21. Raziskava je bila primarno osredotočena na operne pevce ruskega porekla in je prinesla številne ugotovitve. Prav tako je odprla iztočnice za nadaljnje proučevanje tega dela zgodovine ljubljanske Opere in njene soodvisnosti od kulturne migracije oziroma ruske emigracije med obema vojnama.

Če so imeli nekaj desetletij pred prvo svetovno vojno na slovensko gledališče močan vpliv češki režiserji in igralci, se je po vojni to obrnilo v prid ruskim gledališkim skupinam. Izjemno pomenljivo je bilo že prvo gostovanje takrat slavnega ruskega gledališkega ansambla Mihajla Muratova septembra 1920, ki je vsestransko navdušilo strokovno in laično javnost.¹³ Po tem gostovanju je uprava ljubljanskega gledališča angažirala več članov ansambla, med njimi tudi Muratova ter igralca in pozneje opernega režiserja Borisa Putjato.¹⁴ Nagnjenost Ljubljane k sodobnemu ruskemu gledališču dokazuje tudi gostovanje "potujoče družbe moskovskega Hudožestvenega teatra" januarja 1921, ki pa je na ljubljanskem odru izvajala pretežno dela ruskih avtorjev, Čehova, Dostojevskega idr.¹⁵ Ljubljanska publika se je prav po zaslugi obeh gostujočih igralskih ansamblov поблиže srečala z deli eminentnih ruskih avtorjev, ki jih v povojni dobi dotlej, razen izjemoma (Leonid Andrejev), ni bilo na repertoarju. Podobno vplivno je bilo obdobje ruskih pevcev, ki je posledično vplivalo na izvajanje ruskih opernih del. Umetniški vodja Friderik

¹³ *Gledališki list*, 1920/21, 2, 16–18.

¹⁴ *Gledališki list*, 1920/21, 1, 14.

¹⁵ *Gledališki list*, 1920/21, 17, 6–13.

Rukavina jih namreč prej skorajda ni uvrščal na repertoar (izjemi sta bili *Jevgenij Onjegin* in *Pikova dama* Čajkovskega). Nič manj pomembno ni bilo gostovanje plesalcev nekdanjega moskovskega "imperatorskega baleta" januarja leta 1921, ki ga je vodila Margarita Fromanova.¹⁶ Nekdanja solistka Bolšoj teatra je kot članica ansambla Sergeja Djačileva že pred vojno gostovala v eminentnih evropskih gledališčih, po vojni pa je z družino prišla v Beograd in nato od leta 1921 delovala v Zagrebu, kjer je zasnovala poklicni baletni ansambel tamkajšnje operne hiše.¹⁷ Baletni plesalci skupine Margarite Fromanove so v ljubljanskem gledališču uveljavili nove vatre, kar je pomenilo, da je vodstvo ustanove v naslednjih sezonah k sodelovanju vabilo tudi ruske baletnike. Kot člani ljubljanskega opernega ansambla se pojavljajo od sezone 1921/22 do konca tega desetletja. Skladno z dosegljivimi viri ugotavljamo, da operni pevci, baletni plesalci, orkestrski glasbeniki, režiserji in drugi akterji gledališča v Ljubljano niso prihajali na povabila, temveč kot prosilci za delo, ki jih je družbenopolitično situacija ruskega prostora pahnila v obup in emigracijo. Med njimi je bilo po številu največ opernih pevcev solistov. Čeprav danes njihovih imen večinoma ne poznamo, je bilo med njimi nekaj odlično šolanih in takrat priznanih umetnikov. Iz arhivskih virov v SLOGI in *Gledaliških listov* ljubljanske Opere je bilo mogoče izluščiti okrog deset nosilcev opernih vlog, vendar je mogoče, da so bili ruski emigranti tudi člani opernega zbora, čigar članstvo pa je skromno dokumentirano.

Operni pevci ruskega rodu v ljubljanski Operi

Prvo znano rusko ime, povezano z ljubljanskim opernim ansamblom, je **Boris Dobrovoljski**, nekdanji član državnega gledališča v

¹⁶ *Gledališki list*, 1929/21, 18, 5.

¹⁷ www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20720 (dostop 15. 1. 2016).

Petrogradu, ki je s sezono 1920/21 postal vodja opernega zbora.¹⁸ Omenja se med novimi člani ansambla, ki jih je gledališče jeseni leta 1920 uspelo angažirati na račun povečanja sredstev, saj je skrb nad ustanovo po dolgotrajnih prizadevanjih končno prevzela država. Kako uspešno in koliko časa je Dobrovoljski deloval v Ljubljani, ni znano. Leta 1933 je omenjen kot dirigent Srbskega židovskega društva v Beogradu.¹⁹

Marija Assejeva, rojena 13. januarja 1887, je bila od 1. septembra leta 1921 članica opernega zbora. V osebнем listu je navedeno, da je zaključila osem razredov gimnazije ("dokumenti na poti iz Rusije izgubljeni") ter da je gojenka solopetja na ljubljanskem konservatoriju Glasbene matice.²⁰ Assejeva je z leti napredovala in dobivala manjše solistične vloge,²¹ medtem ko je sredi sezone 1924/25 že pela Floro Bervoix v *Traviati*.²² Kot zboristka se omenja še v sezoni 1926/27,²³ nato pa ne več. Pozneje se je profilirala tudi kot koncertna pevka. Leta 1932 je na primer imela samostojni recital na ljubljanskem radiu.²⁴ Primer Marije Assejeve pokaže, da so se posamezni ruski emigranti v Ljubljani ustalili, nadaljevali z glasbenim šolanjem in ostali člani opernega ansambla daljši čas.

Mezzosopranistka **Vera Smolenska** (r. 14. 3. 1896 v Viazmi²⁵) se prvič omenja na začetku sezone 1921/22, in sicer v vlogi Dojilje v

¹⁸ *Gledališki list*, 1920/21, 1, 14.

¹⁹ *Zbori*, 9 (1933), 4, 20.

²⁰ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Marija Assejeva (tudi Asejeva), osebni karton.

²¹ *Gledališki list*, 1924/25, 1, 8.

²² *Gledališki list*, 1924/25, 9, 7.

²³ Glej Poročilo o sezoni 1926/27 v: *Gledališki list* 1927/28, 1, 13.

²⁴ Prim. glasilo *Radio*, l. 4, št. 41 (1932), 335.

²⁵ Arhiv SLOGI, personalna mapa Vera Smolenska, Potrdilo uprave gledališča o dopustu z dne 18. 3. 1923.

operi *Boris Godunov*. Kot je bilo omenjeno, so bile ruske opere na ljubljanskem odru v prvih dveh sezonah po vojni dokaj redke, saj je bil umetniški vodja opernega ansambla Friderik Rukavina bolj kakor slovanskim delom naklonjen italijanski operi. Strokovna javnost mu je zato večkrat očitala, da se izogiba zapovedanemu, najprej gojiti domača, nato slovanska in slednjič druga svetovna dela.²⁶ S prihodom ruskih gledališčnikov se je odnos do njihove literature spreminjal, tudi v prid rednega izvajanja velikih del operne in baletne zapuščine 19. stoletja. Pevka Vera Smolenska je bila doma iz Rige, kjer je zaključila gimnazijo. Od julija leta 1921 je bila angažirana v Ljubljani, kjer se je nato izobraževala na tamkajšnjem konservatoriju.²⁷ Poročena je bila z Nikolajem Smolenskim, inspicientom ljubljanske Drame,²⁸ njenega dekliškega priimka pa ne poznamo. V svoji prvi sezoni je ob *Borisu Godunovu* sodelovala še v operah *Rigoletto* (Giovanna), *Prodana nevesta* (Neža), *Trubadur* (Ineza) in ne nazadnje v *Madame Butterfly* (Kate Pinkerton), v katerih je imela vidnejše mezzosopranske vloge.²⁹ Podobno je bilo tudi v naslednji sezoni, ko je pela Katinko v *Prodani nevesti*, Jero v *Humperdinkovi Janko in Metka*, Prednico v operi *Sestra Angelika* G. Forzana in njegovi operi *Gianni Schicchi*, mater v Dvořákovu *Vrag in Katra* in drugih.³⁰ Njen vrhunec je bila vloga Larine v operi *Jevgenij Onjegin* (premiera 3. 5. 1923).³¹ Smolenska je bila z vidnejšimi vlogami angažirana tudi v sezoni 1923/24, med drugim je bila Kneginja v Sa-

²⁶ Prim. *Gledališki list*, 1921/22, 1, 22.

²⁷ Arhiv SLOGI, personalna mapa Vera Smolenska, službeni list z biografskimi podatki, datiran z letom 1923.

²⁸ Arhiv SLOGI, Vera Smolenska, dopis uprave Narodnega gledališča Nikolaju Smolenskemu.

²⁹ Prim. *Gledališke liste* za sezono 1921/22.

³⁰ *Gledališki list*, 1922/23, 1, 8.

³¹ *Gledališki list*, 1922/23, 29, 9.

vinovi operi *Gospovetski sen*,³² podobno je bilo v sezoni 1924/25,³³ po tem pa je viri ne omenjajo več.

Lirični baritonist **Boris Arhipov** se je leta 1923 kot član narodnega gledališča v Splitu ponudil za angažma v ljubljanski Operi. Predstavil se je kot pevec s širokim repertoarjem in posebej izpostavil poznavanje slovenske opere *Urh, grof Celjski* Viktorja Parme. Med svoje odlike je navedel solidno znanje slovenščine in sposobnost hitrega študija literature.³⁴ Slovenskega jezika se je naučil v Mariboru, kjer je bil v sezonah 1921/22 in 1922/23 član tamkajšnjega opernega ansambla. Ko se je aprila leta 1923 z mariborsko gledališko upravo sporekel, je bil odpuščen. Na upravi ljubljanskega gledališča so očitno razmišljali o njegovem angažmaju, saj so se zanimali za rešitev spora v Mariboru,³⁵ vendar do podpisa pogodbe ni prišlo. Ljubljanska Opera je julija istega leta sicer razmišljala o tem, da bi ga povabila na gostovanje.³⁶ Boris Arhipov je v naslednjih sedmih sezonah deloval na Češkem in se v tem času še dvakrat ponudil za gostovanje v Ljubljani (1926 in 1931).³⁷ Njegova kariera se je v 30. letih očitno vzpenjala, saj je leta 1937 ob gostovanju v mariborski Operi omenjen kot baritonist svetovnega slovesa. Po rodu Petrograjčan je bil huzarski častnik in šolan pevec. Svojo kariero je začel prav v Mariboru, kamor je prišel leta 1922 in nastopil v *Hoff-*

³² *Gledališki listi* za leto 1923/24. Za vlogo v Savinovi operi glej *Gledališki list* 1923/24, št. 9, 8.

³³ *Gledališki listi* za leto 1924/25.

³⁴ Arhiv SLOGI, personalna mapa Boris Arhipov, pismo Arhipova upravi Narodnega gledališča v Ljubljani z dne 17. 5. 1923.

³⁵ Prav tam, Pismo Arhipova Upravi Narodnega gledališča v Ljubljani z dne 23. 6. 1923.

³⁶ Prav tam, Pismo uprave Arhipovu v Novi Sad z dne 16. 7. 1923, v katerem mu sporočajo, da sklenitev pogodbe za naslednjo sezono ni mogoča.

³⁷ Prav tam, Pismi Arhipova, maj 1926 in 20.6.1931.

manovih pripovedkah,³⁸ pa tudi v operi hrvaškega skladatelja Srečka Albinia *Baron Trenk*. Prav slednja mu je očitno ostala v lepem spominu, saj je ob gostovanju leta 1937 predlagal izvedbo iste opere. Po češkem obdobju se je oprijel svobodnega poklica in pel v različnih evropskih opernih hišah. Leta 1935 je imel odmevno turnejo po Južni Afriki, in sicer kot koncertni pevec, ki naj bi pel tudi slovenske in hrvaške pesmi. Po gostovanju v Mariboru je nastopil še v Ljubljani in Zagrebu, nato pa odšel na turnejo v Perzijo, Indijo in Sveto deželo.³⁹

Baritonist **Aleksander Balaban**, doma iz Latvije, se je na ljubljanskem opernem odru prvič predstavil 11. februarja 1923 z vlogo Rigoletta, nato pa je pel še Maria Cavadarossija v *Tosci* in Evgenija Onjegina.⁴⁰ Že aprila je imel v Operi samostojni koncert s klavirsko spremljavo Aleksandra Ruča, s katerim sta izvedla železni repertoar nemških, italijanskih in ruskih opernih odlomkov ter venček ruskih pesmi.⁴¹ Junija 1923 je kot gostja nastopila njegova žena **Vera Bourago**⁴² kot Čo-čo-san.⁴³ Kritiki Rukavinovega repertoarja in vodenja ustanove so na začetku sezone 1923/24 ugotavljali, da je večina dobrih pevcev, nosilcev vodilnih vlog, zaradi neurejenih razmer v Operi zapustila Ljubljano. Med posebej cenjenimi solisti, za katere ni bilo pravih nadomestil, je omenjen tudi Aleksander Balaban, ki je odšel v Beograd. Ob slovesu se je za naklonjenost pisno zahvalil tedanjemu

³⁸ *Tabor*, 23. 11. 1922, 3; L. G., "Boris Arhipov v Mariboru", *Slovenski narod*, 25. 1. 1937, 2.

³⁹ *Slovenski narod*, 25. 1. 1937, 2.

⁴⁰ *Gledališki listi* za leto 1922/23.

⁴¹ *Gledališki list*, 1922/23, 26, 9.

⁴² Arhiv SLOGI, Personalna mapa A. Balaban, pismo za dovoljenje za potne listine za potovanje na Dunaj, kjer naj bi soproga A. Balabana Vera Vikentijevna Balaban naročila kostume za ljubljansko gledališče.

⁴³ *Gledališki list*, 1922/23, 34, 6.

upravniku gledališča Mateju Hubadu.⁴⁴ Balabana je kot Jevgenij Onjegin nadomestil dr. A. Rigo,⁴⁵ ki pa naj ne bi bil dobra zamenjava.⁴⁶ Ko je s sezono 1925/26 ljubljansko Opero prevzel Mirko Polič, je k sodelovanju povabil tudi Aleksandra Balabana, ki je nato nastopal v *Aidi*, *Povratku* (Josip Hatze), *Don Juanu* in *Rigolettu* ter bil v prvi polovici sezone ob drugem baritonistu Pavlu Holodkovu nosilec vodilnih vlog.⁴⁷ Od februarja leta 1926 ga ni več med člani ansambla.

Baritonist **Boris Popov** je bil leta 1919 angažiran v Narodni operi v Moskvi, kjer se je tega leta poročil z mlado obetavno balerino Nino Vasiljevno Kirsanovo (1898–1989), s katero sta leta 1920 emigrirala na Poljsko. V Beograd sta prispela novembra 1923 in kmalu nato je Kirsanova prvič stopila pred beograjsko občinstvo. Že čez nekaj mesecev je postala prima balerina in nato ikona srbskega baleta. V naslednjih letih je naredila izjemno mednarodno kariero.⁴⁸ Tudi Popov je iskal možnosti ustvarjanja zunaj Beograda. V Ljubljani je prvič nastopil v sezoni 1923/24, in sicer kot gost v vlogi Figara v *Seviljskem brivcu*.⁴⁹ S svojo vlogo je prepričal in dobil angažma v nadaljevanju sezone, saj ga najdemo v ansamblu tudi v nadaljnjih predstavah. Pel je v *Carjevi nevesti* Rimskega-Korsakova (Grigorij Gregorjevič), v *Pikovi dami* in *Jevgeniju Onjeginu* Čajkovskega (Knez Jelecki oziroma Evgenij Onjegin), v Gounodovem *Faustu* (Valentin), Puccinijevi *Tosci* (Barion Scarpia) in Verdijevi *Traviati* (Georg Gremont),⁵⁰ v Ljubljani pa je nastopal tudi v na-

⁴⁴ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Aleksander Balaban, pismo upravniku gledališča z dne 14. 9. 1923.

⁴⁵ Imena v celoti ni bilo mogoče ugotoviti.

⁴⁶ Priloga *Jutru*, 14. 10. 1923, 3.

⁴⁷ Prim. *Gledališke liste* za sezono 1925/26, št. 1–9.

⁴⁸ www.srpsko-nasledje.rs/sr-l/1998/11/article-15.html (dostop: 15. 1. 2016).

⁴⁹ *Gledališki list*, 1923/24, 5, 6.

⁵⁰ *Gledališki listi* sezone 1923/24.

slednji sezoni, ko je pel vodilne vloge v *Trubadurju* in *Rigolettu*. O njegovem zakonskem življenju je le malo znanega, če pa upoštevamo uspehe soproge in njena gostovanja oziroma daljša bivanja po svetu, se zdi, da se ji je mož pri tem pridruževal in uspešno nastopal v istih opernih hišah, vendar ne tako odmevno. Leta 1926 se je pisno obrnil na tedanjega upravnika ljubljanske Opere Karla Mahkota in ponudil baletno-operni večer. Baletni del naj bi izvedla njegova žena in baletni plesalec Aleksander Fortunat, sicer vodja beograjskega baleta, omenja pa tudi večer opernih arij v njegovi izvedbi. Kot piše, bo junija t. l. na poti v tujino in bi želel v Ljubljani "zadnjikrat" pred tamkajšnjim občinstvom nastopiti na poslovilnem večeru v Operi. Ob tem pripiše, da se priporoča, če bi bilo mogoče podoben večer organizirati v Celju.⁵¹ O izvedbi ponujenega koncerta ni podatkov. Kot je znano, je Nina Kirsanova skupaj s Fortunatom in možem ob koncu leta 1926 odšla v Pariz. Boris Popov je bil nato angažiran v tamkajšnji Operi Comique, od koder je občasno gostoval drugod.⁵² V Ljubljani je imel koncert šele leta 1932, ko je z opernimi arijami in samospevi nastopil v okviru cikla ljubljanske Glasbene matice v dvorani Slovenske filharmonije. Pri klavirju ga je spremljal Danilo Švara. Na sporedu so bili pretežno ruski klasiki (Borodin, Musorgski, Čajkovski ...) in nekateri drugi avtorji (Massnet, Rubinstein, Rossini, Gerbič ...).⁵³ Leta 1934 ga Matija Tomc predstavi kot solista v slavni pariški operi in bivšega solista ljubljanske Opere. Tega leta je namreč nastopil na Matičinem koncertu v Hubadovi dvorani. Kot pravi

⁵¹ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Boris Popov, rokopisno pismo Borisa Popova Karlu Mahkoti z dne 12. 5. 1926.

⁵² Tako razberemo iz njegovega reklamnega letaka iz leta 1938, na katerem se predstavi kot solist Opere Comique v Parizu, narodne opere v Moskvi in nacionalne opere v Beogradu. Glej Arhiv SLOGI, Personalna mapa Boris Popov.

⁵³ Koncertni list Glasbene matice Ljubljana, 7. 11. 1932.

Tomc, "ima polnozvočen, pevsko lepo izoblikovan glas, kakršnih pri nas malo dobimo. Za nastopa je izbral zgolj pevsko hvaležne arije ruskih skladateljev, ki se njegovi miselnosti najbolj prilagajo."⁵⁴ Popov se je za angažma v Ljubljani ponovno zanimal julija leta 1938, tokrat neuspešno. Uprava gledališča mu je odgovorila z obrazložitvijo, da za naslednjo sezono ni predvidenih novih angažmajev.⁵⁵

Maja leta 1923 se je ljubljanski gledališki upravi ponudil operni pevec **Nikolaj Baranov**, s soprogo Nadeždo sicer angažiran v narodnem gledališču v Novem Sadu.⁵⁶ Tudi za tamkajšnje gledališče je bilo značilno, da se je po prvi svetovni vojni vanj zateklo večje število ruskih emigrantov.⁵⁷ Ker se je novosadska Talija ubadala z velikimi denarnimi problemi, je bila ves čas na robu zmožnosti delovanja, zato so njeni člani iskali nove možnosti nastopanja, tudi v Ljubljani, kjer pa Baranov ni nastopil.

V sezoni sezone 1923/24 je bila ljubljanska operna hiša vse bolj na medijskem udaru, kar se je v naslednjem letu samo še stopnjevalo. Rukavini so očitali slabo vodenje, izbiro neustreznih kadrov, pogoste menjave v ansamblu in izvajanje vlog v različnih jezikih, kar je povzročalo jezikovno zmedo in neartikulirane predstave. Slednje je bilo za strokovno kritiko še posebej pereče. To je bila posledica izjemno multinacionalne sestave ansambla in vsesplošnih navad, ki so dovoljevale petje v več jezikih, še posebej, kadar so bili ansambli sestavljeni ad hoc. Ravnatelju so očitali tudi slabo in neodgovorno organizacijo zasedb, eksperimentiranje s pevsкими začetniki, slab, zastarel in neaktualen repertoar, zavestno izogibanje slovenskim in

⁵⁴ Matija Tomc, "Glasbena sezona v l. 1934", v: *Dom in svet*, l. 47, 8/10, 558.

⁵⁵ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Boris Popov, prepis pisma Borisa Popova upravi z dne 2. 7. 1938.

⁵⁶ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Nikolaj Baranov, pismo Nikolaja Baranova upravi ljubljanskega gledališča z dne 25. 5. 1923.

⁵⁷ Jatič, 2011, 39-40.

drugim slovanskim delom, preferiranje italijanskih opernih del, za posledico njegovih napak pa so šteli tudi pogoste odpovedi vodilnih pevcev oziroma nosilcev glavnih opernih vlog. Rukavina se je pred očitki branil z argumenti, da ima v ustanovi številne nasprotnike, ki mu onemogočajo dostojno vodenje, najmanjše ustreznih kadrov in ne nazadnje je poudarjal, da v ansamblu vladata nedisciplina in nedelo. Vrhunec nesoglasij je sprožil nekatere nerazumljive reakcije vodstva gledališča, kot je razpustitev orkestra (aprila 1925), v katerem so bili pretežno češki in ruski glasbeniki. Fran Govekar je ocenil, da je bilo v tistem času med člani orkestra le okrog 10 domačinov,⁵⁸ kar dokazuje, kako pomembna je bila kulturna migracija, ki je v naše okolje privabljala predvsem češke glasbenike, v prvih letih po prvi svetovni vojni pa so številne vrzeli v opernem ansamblu zapolnjevali tudi pripadniki ruske emigracije. Zaradi očitkov se je Rukavina odločil, da Ljubljano zapusti. Junija leta 1925 je podpisal pogodbo za vodenje Opere v Osijeku, njegovo mesto pa je zasedel Mirko Polič, nazadnje tajnik in dirigent beograjske Opere.⁵⁹

Tako kot pred njim Rukavina, se je tudi Polič ob prevzemu Opere ubadal s številnimi vrzelmi v ansamblu. Finančna kriza in splošna nedisciplina sta sredi leta 1925 zdesetkali zasedbo solistov, zbora in orkestra, zato je bilo potrebno najeti nove, zaupanja vredne moči. Med novimi solisti Poličeve prve sezone so tudi nekateri ruski emigranti: že omenjeni Aleksander Balaban, ob njem pa Pavel Holodkov in Dimitrij Orlov.

Dimitrij Mihajlovič Orloff Tschekorsky (tudi Dimitrij Orlov) je prvo pogodbo z ljubljansko Opero sklenil spomladi leta 1925, še v času Friderika Rukavine, dolgoročno triletno pa z avgustom tega

⁵⁸ O vsesplošnem stanju in problematiki v ljubljanski Operi ob koncu Rukavinovega mandata glej v: Cvetko, 1995, 40-43.

⁵⁹ Prav tam, 42.

leta z novim vodstvom.⁶⁰ Angažiran je bil kot dramatični tenor, njegove najpomembnejše vloge pa so bile Radames v *Aidi*, Cania v *Glumačih* in Tannhäuser v istoimenski operi.⁶¹ Orlov naj bi bil obe-taven solist, vendar zaupanja umetniškega vodje Poliča ni upravičil. Težave so se stopnjevale in dosegle vrhunec v času turneje ljubljanske Opere spomladi leta 1926, ki je ansambel vodila v Sarajevo, Dubrovnik in Split. To je bila sicer zelo odmevna in kritiško pohvaljena turneja, njen najslabši člen pa naj bi bil prav Dimitrij Orlov, kar mu je uprava tudi očitala in ga konec leta 1926 pozvala k odstopu.⁶² Kljub oporekanju obtožbam in posredovanju odvetnikov, je Orlov z 31. 12. 1926 kot član ansambla odstopil.⁶³

Kot nova moč za vloge dramatičnega tenorja se je leta 1927 ponudil **Vladimir Bajdarof**. V svojem predstavitvenem pismu navaja, da trenutno deluje v Jugoslaviji in omenja nastope v opernih hišah v Monte Carlu, Barceloni, Parizu in v ruski državni operi ter po-udarja, da poje v izvirnih jezikih. Ob tem dodaja, da je njegova bodoča žena balerina in jo priporoča kot baletno mojstrico.⁶⁴ O njegovem angažmaju v Ljubljani ni podatkov. Operni pevec **Georgij Gospodinov**, angažiran od julija leta 1927, je pel le nekaj vlog, na primer Maurizia v operi *Trubadur*,⁶⁵ in bil manj kot v letu dni odpuščen zaradi neizpolnjevanja službene pogodbe.⁶⁶

⁶⁰ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Dimitrij Orlov, pogodba z dne 7. 5. 1925 in pogodba z dne 1. 8. 1925.

⁶¹ Prim. *Gledališke liste* za sezono 1925/26 in 1926/27.

⁶² Arhiv SLOGI, Personalna mapa Dimitrij Orlov, Pismo uprave Orlovu s 1. 12. 1926.

⁶³ *Gledališki list*, 1927/28, 1, 12. Prim. poročilo o sezoni 1926/27.

⁶⁴ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Vladimir Bajdarof, pismo upravi NG Ljubljana, datirano z dnem 20. 8. 1927.

⁶⁵ *Gledališki list*, 1927/28, 3, 48.

⁶⁶ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Georgij Gospodinov, prepis pisma uprave Narodnega gledališča Gospodinovu.

Pavel Holodkov, baritonist, nekdanji solist Moskovske opere, je leta 1920 postal član narodnega gledališča v Beogradu,⁶⁷ ki je postal popularna točka ruskih emigrantov. Operni pevci in drugi gledališčniki so novo okolje pojmovali kot začasno, saj so bili večinoma prepričani v skorajšnjo ureditev političnih razmer oziroma v boljše možnosti delovanja dlje proti zahodu. Številni emigranti so zapustili Beograd že po letu dni.⁶⁸ Tisti, ki so ostali daljši čas, so zaznamovali jugoslovanski prostor z več plati, posebno kot pevci italijanskega sloga, kar je bila na tem območju dobrodošla novost, saj je večina domačih pevcev izhajala iz tako imenovane nemške solopevske šole.⁶⁹ Holodkov sodi med tiste operne pevce, ki so nekdanji jugoslovanski umetniški prostor izbrali za svojega. Beograjsko Opero je osvojil že ob svojem prvem nastopu v nosilni vlogi opere *Jevgenij Onjegin*, ki jo je na tamkajšnjem odru pel kar tri desetletja.⁷⁰ V letu 1921 je gostoval v zagrebški Operi,⁷¹ novembra tega leta pa je skupaj z zagrebško primadono Tinko Wessel-Polla (1890–1944) nastopil na koncertu ljubljanske operne hiše.⁷² Njegov naslednji koncert v Ljubljani je bil 9. februarja 1924, ko je gostoval z recitalom opernih del in samospelov.⁷³ Po tem koncertu je bil verjetno povabljen v ansambel, saj ga že v naslednji sezoni najdemo med člani ljubljanske Opere.⁷⁴ Predvidevamo, da ga je k sodelovanju povabil Mirko Polič ob nastopu ravnateljskega mesta.⁷⁵ Med njegove najpomembnejše vloge štejemo

⁶⁷ Milin, 70.

⁶⁸ Prav tam, 71.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ www.narodnopoistoriste.rs/en/eugene-onegin (dostop 28. 2. 2016).

⁷¹ *Gledališki list*, 1924/25, 3, 15.

⁷² *Gledališki list*, 1921/22, 8, 10.

⁷³ *Gledališki list*, 1923/24, 17, 10.

⁷⁴ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Pavel Holodkov, potrdilo P. Holodkova o prejemu plačila za avgust 1925.

⁷⁵ *Ilustrirani Slovenec*, 4. 10. 1925, *Gledališki list*, 1925/26, 1, 9.

sodelovanje pri izvedbi Beethovnovega *Fidelija* ob 100-letnici skladateljeve smrti, ki je veljala za vrhunec sezone 1926/27.⁷⁶ Zelo pohvalno se je o njegovem delu izrazil tudi kritik v *Zborih*, ki ga izpostavi v vlogi Holandca Wagnerjevega *Večnega mornarja*.⁷⁷ Holodkov je v Ljubljani deloval še v sezoni 1927/28, ko je upravo Narodnega gledališča zaprosil za potrdilo o stalnem angažmaju, ki ga je potreboval za urejanje dokumentov za pevsko izpopolnjevanje v Franciji.⁷⁸ Iz dokumentacije Pavla Holodkova pa izvemo tudi podrobnost o policijskem redu, ki je veljal v tistih časih za gledališko hišo. Holodkov je namreč prejel pisno opozorilo upravnika, v katerem je zapisano, da so osebni obiski po zakonskih uredbah in hišnem redu v pevskih garderobah strogo prepovedani, kar se je v tem primeru nanašalo na obiske pevčeve soproge.⁷⁹ Od sezone 1928/29 Pavla Holodkova ni med člani ljubljanske Opere, kar pripisujemo novi finančni krizi. Ljubljanska Opera je bila ob koncu sezone 1927/28 prisiljena odpustiti številne soliste in druge akterje gledališča. Ravnatelj Polič in drugi vodilni akterji so sicer javno protestirali in si prizadevali oblasti prepričati v nasprotno, vendar neuspešno.⁸⁰ Pavel Holodkov je ostal v vodstvu dobro zapisan in medsebojni stiki niso povsem zamrli. Leta 1938 mu je ljubljanska uprava pisno čestitala ob 25-letnici umetniškega delovanja, takrat je bil angažiran v Beogradu.⁸¹ Konec

⁷⁶ *Gledališki list*, 1946/47, 11-12, 145.

⁷⁷ *Zbori*, 1926, št. 3, 14.

⁷⁸ Arhiv SLOGI, Personalna mapa Pavel Holodkov, kopija pisma konzulatu Republike Francije z dne 1. 8. 1927 kot potrdilo, da je Pavel Holodkov angažiran tudi za sezono 1927/28. O njegovem študijskem potovanju ni drugih podatkov.

⁷⁹ Prav tam, tipkopis upravnika Holodkovu z dne 10.11.1926.

⁸⁰ Celotna številka *Gledališkega lista* št. 12, ki je izšla marca leta 1928, je posvečena problematiki zmanjševanja ansamblov in posledicam, ki so jih napovedovali vodilni.

⁸¹ Prav tam, tipkopis upravnika z dne 28. 9.1938.

tega leta se je znova zanimal za gostovanje v Ljubljani, in sicer za vlogo v operi *Knez Igor*, vendar to delo ni bilo na sporedu.⁸² Vsekakor je potrebno omeniti, da je imel Pavel Holodkov kot ruski emigrant uspešno kariero in je posebej pomemben za beograjsko Opero, ki se ji je posvetil najdlje in bil eden njenih pevskih stebrov.

Tako kot Čehi, Poljaki, Hrvati in Srbi so bili tudi ruski umetniki, delujoči v ljubljanski Operi med obema vojnama, večinoma vodilni operni pevci, baletni plesalci, koreografi in režiserji, kar je pomenilo, da so v slovenskem okolju razširjali svoje estetske vzore in vplivali na programske smernice gledališča. Pomembne vloge so dobivali tudi nekateri slovenski umetniki, ki pa so v prvih sezonah prevladovali v žanrsko lahkotnejših predstavah. Ugotavljamo, da je bila Ljubljana za ruske operne umetnike ena od možnosti preživetja, nikakor ne najpomembnejša, prekašala sta jo tako Beograd kot Zagreb. Ljubljansko okolje ni bilo ne umetniško in ne finančno dovolj spodbudno, da bi najboljše soliste zadržalo daljši čas. Proti koncu 20. let je bilo v ljubljanski Operi vse manj tujih pevcev in drugih gledaliških akterjev. V prvi vrsti zaradi tega, ker so najuspešnejši delovali v zanje primernejših opernih gledališčih, bodisi na Balkanu ali v zahodnejših deželah. Spreminjale so se tudi družbenopolitične razmere, ki so proti koncu te dekade migracijska gibanja umirjale. Na spremenjeno nacionalno sliko opernega ansambla, ki se je nagnila v prid akterjem slovenskega rodu, pa so vplivali tudi domači dosežki v izobraževanju solopevcev in baletnih plesalcev, ki so slovenskim glasbenim in drugim gledališkim profilom omogočali vodilna mesta na glasbeno-gledališkem odru, kar je bil končni cilj vsakokratnega vodstva gledališča.

⁸² Prav tam, Odgovor uprave Pavlu Holodkovu z dne 22. 11. 1938.

Bibliografija

BRGLEZ, A. in SELJAK, M. (2008): *Rusija na Slovenskem. Ruski profesorji na Univerzi v Ljubljani v letih 1920-1945*, Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

CVETKO, C. (1995): *Dirigent in skladatelj Mirko Polič*, Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej.

JATIČ, B. (2011): "Dužni prošlosti, odgovorni pred budućnostjo", v: *Scena 4*, 39-40.

KOBLAR, F. (1928): "Narodno gledališče", v: Mal, J., ur., *Slovenci v desetletju 1918-1928*, Leonova družba, Ljubljana, 675-676.

KOTER, D. (2010): "Glasbeno-gledališkega režija na Slovenskem: od diletantizma Dramatičnega društva do poskusov profesionalizacije v Deželnem gledališču", *Muzikološki zbornik*, 46, št. 1, 57-72.

MILIN, M. (2003): "The Russian Musical Emigration in Yugoslavia after 1917", *Muzikologija*, 3, 65-80.

NEUBAUER, H. (1997): *Razvoj baletne umetnosti na Slovenskem I*, Ljubljana: Forma 7.

RANT, T. (2015): "Življenje igralke Marije Nablocke", *Monitor ISH*, XVII/1, 70-101.

SELJAK, M. (2007): *Ruske emigrantske izobraževalne organizacije in organizacije ruskih znanstvenikov v Sloveniji 1920-1945*, Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

SIBINOVIĆ, M., ur. (1994): *Ruska emigracija u srpskoj kulturi XX. veka*, Beograd: Univerzitet Beograd, Filološki fakultet.

TESTEN, P. (2015): "Moja ljuba Slovenija. Baletnik in koreograf Peter Gresserov - Golovin (1894-1981)", *Monitor ISH*, XVII/1, 39-78.

WEISS, J. (2011): *Češki glasbeniki v 19. in na začetku 20. stoletja na Slovenskem*, Maribor, Litera in Pedagoška fakulteta, 2011.

WEISS, J. (2014): "Češki dirigenti v slovenskem Deželnem gledališču na prelomu iz 19. v 20. stoletje", v: Kuret, P., ur., *Glasba in (za) oder: koncerti, delavnice in drugi dogodki*, Ljubljana, Festival, 31-37.

ZADNIKAR, G. (2015): "Ruski znanstveniki na ljubljanski univerzi, ruski umetniki v našem gledališču: kulturno in znanstveno življenje v emigraciji", *Monitor ISH*, XVII/1, 103–120.

Časopisni viri:

Gledališki listi Narodnega gledališča v Ljubljani, 1920 do 1941.

Ilustrirani Slovenec (1925), Ljubljana: Fran Kulovec.

Zbori (1926, 1933), Ljubljana: Pevsko društvo Ljubljanski zvon.

Radio (1932), Ljubljana: Konzorcij.

Slovenski narod (1937), Ljubljana: Narodna tiskarna.

Tabor (1922), Maribor: Tiskovna zadruga.

Arhivski viri:

Arhiv SLOGI, personalne mape.

Spletni viri:

www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20720 (zadnji dostop 15. 1. 2016)

www.sigledal.org (zadnji dostop 2. 1. 2016).

www.srpsko-nasledje.rs/sr-l/1998/11/article-15.html (zadnji dostop: 15. 1. 2016).

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi868890/> (zadnji dostop 2. 1. 2016).

www.narodnopoistorije.rs/en/eugene-onegin (zadnji dostop 28. 2. 2016).

TJAŠA RANT¹

Balet in ruske umetnice v Ljubljani po letu 1920

Izvleček: V prispevku so predstavljene izbrane ruske umetnice na področju baleta, ki so od leta 1920 do 1925 ustvarjale v ljubljanskem gledališču. Obravnavane so ruske baletne plesalke, koreografinje in pedagoginje, ki so s svojim delom na slovenska tla položile znana 200-letna ruska baletna tradicija. Pri sami predstavitvi baletnih ustvarjalok, avtorica pokaže na izjemen pomen ruskih umetnic, s katerim so utrdile majave začetke slovenskega baleta in v večji meri vplivale na poznejši razvoj baletne ustvarjalnosti v Sloveniji.

Ključne besede: Jelena Poljakova, Marija Tuljakova, Alisa Nikitina, Vera Kalčenko, ruski emigranti, ruske umetnice, ruski balet, ruske baletne plesalke

UDK: 792.82(497.4Ljubljana):314.151.1(47)“1920”

Ballet and Russian Women Artists in Ljubljana after 1920

Abstract: The article presents selected Russian women artists in the field of ballet, who worked in Ljubljana's theatre from 1920 to 1925. They include Russian ballet dancers, choreographers, and teachers, whose work planted the skills of the 200-year-old Russian ballet tradition in the Slovenian soil. In addition to outlining their contributions, the article highlights the role of Russian artists in consolidating the unstable beginnings of Slovenian ballet and influencing the subsequent ballet development in Slovenia.

¹ Tjaša Rant, profesorica ruščine, hrvaščine, srbsčine in makedonsčine. E-naslov: tjasarant@gmail.com.

Keywords: Yelena Polyakova, Maria Tulyakova, Alisa Nikitina, Vera Kalchenko, Russian emigrants, Russian artists, Russian ballet, Russian ballet dancers

Preseljevanje Rusov se je začelo že po koncu prve svetovne vojne in doseglo svoj vrhunec konec leta 1920.² Leta 1917 in 1918 so se v Kraljevino SHS najprej preselili bogatejši posamezniki in družine, ki so se pozneje preselili v druge evropske države. Z zlomom ruske vojske in evakuacijo Krima, pa je število ruskih beguncev doseglo svoj maksimum.

Z emigracijo in s prihodom iz vrst ruskih gledaliških ljudi je pridobila, ne samo Ljubljana, pač pa celotna Jugoslavija. Ene umetnike bolj, druge manj, je Ljubljana privlačila v tolikšni meri, da so ostali. Drugim je slovenska prestolnica predstavljala začasni postanek, od koder so potem šli naprej v Zagreb, Beograd, Skopje ali druga evropska mesta, kot so Berlin, Pariz in Praga, ki so takrat veljala za centre javnega in kulturnega življenja ruskih priseljencev.

Poleg ruske literature so svetovnega pomena tudi druge veje ruske umetnosti: likovna umetnost, gledališče, glasba, arhitektura in, malo pozneje, še filmska produkcija. Največ ruskih ustvarjalcev in umetnikov v Sloveniji je bilo na področju opere in baleta. Nekoliko manj jih je bilo v dramskem gledališču, saj je bilo prav v dramskem gledališču obvladovanje jezika na prvem mestu. Bolj kot samo znanje tujega jezika pri baletu ali operi, je bilo bistveno obvladovanje umetniškega področja, na katerem so umetniki delovali.

² Jovanović, 2006, 139.

Leto 1918 zaznamuje rojstvo poklicnega slovenskega baletnega ansambla v Ljubljani, takrat je slovensko gledališče znova odprlo svoja vrata. Medtem ko se je v Mariboru balet dvignil šele po drugi svetovni vojni, ko so obnovili slovensko gledališče.³

Jelena Dimitrijeva Poljakova (1884–1972)

Poljakova je bila baletna umetnica, ki je povsod, kjer je bila, pustila viden pečat za razvoj baleta. Rojena v Ribinsku, v Rusiji, je leta 1902 diplomirala na baletnem oddelku Peterburške gledališke šole. Takoj je bila sprejeta v baletni zbor Mariinskega gledališča in se kmalu povzpela do mesta prve solistke. Leta 1908 so jo skupaj z manjšo skupino drugih plesalcev izbrali za prvo mednarodno gostovanje priznane ruske baletne plesalke Ane Pavlove v Helsinkih, Stockholmu, Köbenhavnu in Pragi. Po tem je leta 1910 postala prva solistka pri skupini Ballets Russes v Parizu pod vodstvom svetovno znanega Sergeja Djagileva, od koder je izšlo mnogo znanih plesalcev in koreografov. Do leta 1918 je ostala v Peterburgu in plesala v številnih baletih. Potem se je poročila s sekretarjem predsednika skupščine (Dume) Vladimirjem Sadikovim in dobila sta hčerko. V Rusiji so se začela nemirna leta. Leta 1920 jim je Rdeči križ pomagal, da so dobili potne liste in z ladjo šli čez Črno morje, se ustavili v Skopju, nato pa v Ljubljani, kjer so preživeli svoja prva emigrantska leta.⁴

Izjemna nadarjenost in pridobljeno znanje je Poljakovi, pri nas in drugod, prineslo nastope v prvih vrstah. V Ljubljani so jo takoj nastavili v opernem gledališču kot baletno mojstrico in prvo plesalko. Sadikovi so skupaj z učenko Poljakove, Aliso Nikitino, živeli v stanovanju na Rimski cesti. Poljakova je plesala in koreografirala balete, mož pa je, sicer odvetnik po stroki, šival plesne copate za

³ Neubauer, 2008, 6; Neubauer, 1997, 41.

⁴ Dokumenti, 111.

balet po vzorcu ženinih iz Peterburga.⁵ Sadikov je v Ljubljani sodeloval tudi kot scenograf in kostumograf.⁶

Leta od 1919 do 1922 štejemo za obdobje prvega vzpona ljubljanskega baleta. Prvo delo, kjer je Poljakova plesala in ga tudi koreografirala, je bil balet *Gozdne vile* ali *Les Sylphide*, ki je bil na sporedu 29. maja 1920. Oceno njenega prvega dela in nastopa je zapisal Marij Kogoj v *Domu in svet*: "Kolikor sem videl, je bila njena režija zelo umna, grupacija slikovita in učinkovita, njen ples prožen in lahak. Iz njenega nastopa bi sklepal, da ima ritmično gimnastiko v glavi in v kretnjah."⁷

V Ljubljani je prvič predstavila balet Rimskega-Korsakova *Šeherezada*. Pravljični balet po pripovedkah iz *Tisoč in ene noči* so premierno uprizorili 9. junija 1921. V sezoni 1920/21 je bil baletni ansambel zelo številen. Imel je 24 članov, med temi so že dve tretjini zasedale slovenske plesalke in plesalci.⁸ Stanje baleta je v tej sezoni prihajalo na zeleno vejo, saj izvemo, da uprava za *Šeherezado* "ni štedila z denarjem za kostume in scenerijo, ki je bila res razkošna. Vse je bilo novo. Naše balerine, posebno Poljakova in Nikitina, so imele priliko, da so se izkazale."⁹

Med najodmevnejše po plesu in režiji, spada balet *Plesna legenda*, kjer je Poljakova plesala glavno vlogo Muze. To je bil prvi balet na poklicnem baletnem odru na glasbo slovenskega skladatelja Rista Savina.¹⁰ O uspešnosti baletne predstave so v časopisu *Jugoslavija* zapisali, da je "občinstvo delo sprejelo pohvalno ter sta se

⁵ Gresserov-Golovin, 1985, 24.

⁶ Razgovor z dr. Henrikom Neubauerjem.

⁷ DS, 1920, št. 7-8, 202.

⁸ Neubauer, 1997, 64 - 65.

⁹ J, Prosveta, 7.

¹⁰ Neubauer, 1998, 8.

morala skladatelj in glavna plesalka ga. Poljakova opetovano zahvaliti za živahne ovacije.”¹¹

Bolj kot nastopi pa je Poljakovo zanimal pedagoški poklic. V sezoni 1920/21 je Poljakova, “članica Narodnega gledališča v Ljubljani in profesorica Jugoslovanskega konservatorija”¹² odprla zasebno šolo za balet in moderno plesno umetnost. V njej je poučevala klasične, karakterne in moderne plese, plastiko in lepo vedenje ter mimiko. Za svojo šolo je pripravila dva razreda učencev. V prvi razred je sprejemala otroke od 8. do 14. leta starosti, v drugi razred pa od 15. leta naprej.¹³ Šole pri Poljakovi se spominja znamenita baletna plesalka Lidija Wisiak, kjer jih je Poljakova učila stilnih plesov in splošnega obnašanja v družbi. In doda: “Škoda je res, da nas je tako hitro zapustila, veliko bi bila lahko še marsikomu posredovala. Posebej tistemu, ki se je želel posvetiti temu vzvišenemu poklicu, če je bil ta na taki stopnji in nivoju, kot se je pričenojal z nepozabno Jeleno Poljakovo.”¹⁴ Seveda pa dela kot plesalka, režiserka in koreografinja, ni opustila. Še več, skupaj z Nikitino sta v tej sezoni “omogočali hitrejši razvoj našega baleta”.¹⁵

Februarja 1922 so na upravi Narodnega gledališča Kraljevine SHS v Ljubljani sklenili, da “odpovedo angažma določenim umetnikom in ‘vsem Rusom razen Putjate’.”¹⁶ Čeprav je Poljakova maja 1922 po odhodu Vaclava Pohana začasno prevzela umetniško vodstvo baleta, je odpoved veljala tudi zanjo. Ni ji preostalo drugega, kot da je, zaradi nepremišljene odločitve tedanje gledališke uprave, zapustila Ljubljano. Odzvala se je povabilu za stalni angažma in

¹¹ JG, Gledališče in glasba, 3.

¹² GL, 1920/21, št. 15, 23.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Neubauer, 1998, 16.

¹⁵ GL, 1956/57, št. 2, 20.

¹⁶ Neubauer, 1997, 81.

odšla v Beograd, kjer je poleg tamkajšnjih, vzgojila tudi naše pomembne soliste: Slavka Eržena, Štefana Suhija, Borisa Pilata in Erno Mohar, ki so se učili pri njej.¹⁷

Poljakova je iz Beograda odšla 1943, najprej na Dunaj, kjer je še vedno poučevala in nato v Salzburg, kjer je Vladimir Sadikov umrl. Iz Salzburga do Kitzbühla, od tam v Innsbruck in leta 1949 v Čile, kjer je ostala.

V Čilu je poučevala najprej v svojem studiu, nato v Narodnem baletu Čile in pozneje v opernem Mestnem gledališču v Santiagu. Tako je delala še naslednjih 20 let, ko je odšla v pokoj. Vsekakor je Poljakova baletna plesalka, ki je svetu pustila poseben pečat. Po njej nosi ime Baletni arhiv mesta Santiago "Archivo Internacional de Ballet 'Elena Poliakova'". Tedanji župan Santiaga je Poljakovo nagradil z zlato medaljo mesta.

Julija 1972 je zbolela in po vrnitvi iz bolnišnice umrla na svojem domu. Pokopali so jo na ruskem pokopališču v Santiagu.¹⁸

Alisa Nikitina (1900–1978)

Rodila se je leta 1900 v bogati družini intelektualcev v Peterburgu. Od majhnega je živela za ples in petje. In čeprav se je petju posvetila pozneje v svoji karieri, je bil ples njena največja ljubezen. Pri komaj šestih letih je lahko stala na prstih, brez pomoči baletnih copat.¹⁹

Obiskovala je Carsko baletno šolo v Peterburgu pri učiteljici Olgi Preobraženski. Poleg Preobraženske so Nikitino učili tudi Poljakova, Leonid Leontiev in Nikolaj Legat. Po oktobrski revoluciji je zahvaljujoč možu Poljakove zapustila Rusijo. Takrat je zaradi špan-

¹⁷ Dokumenti, 112.

¹⁸ Kosik, 2007, 225.

¹⁹ Nikitina, 9 – 14.

ske gripe Nikitini umrl oče in ker tudi mame in brata ni bilo na vkrcanje na ladjo, je Nikitina odšla sama.²⁰

Sprva je z družino Sadikov živela v veliki vaški hiši v Kamniku, od koder sta se do središča Ljubljane s Poljakovo peljali z vlakom. Takoj po prihodu, ko so ju nastavili v opernem gledališču, se je družina preselila v stanovanje na Rimski cesti. Nikitina se v svojih spominih spominja predstave *Šeherezada* in baleta *Les Sylphides*, kjer je plesala solo. Po svojih plesih je doživljala takojšen odziv publike, namreč, veliko staršev je po predstavi prišlo k njej in jo je prosilo, ali bi lahko plesa učila njihove otroke.²¹

V Ljubljani je 1920 debitirala in pritegnila pozornost z nastopanjem v družbi Jelene Poljakove. Kjerkoli se je v predstavah ljubljanskega baleta pojavila Poljakova, je plesala tudi Nikitina. V prvem Gledališkem listu sezone 1920/21 pišejo o večjem številu opernega in baletnega zbora, kjer prvič omenijo Nikitino: "Baletno osebje šteje med svoje nove člane gospo Jeleno Poljakovo in gospodično Alico Nikitino, bivši članici petrogradskega državnega gledališča."²²

Prvi zapis o njenem plesu po prihodu v Ljubljano najdemo v januarški številki Gledališkega lista, kjer zapišejo:

"Soloplesalka našega baleta gospodična Alisa Nikitina je nastopila dne 9. t. m. v družbi bivšega soloplesalca petrogradske opere in sedanjega baletnega mojstra dunajske Državne opere gospoda Jurija Kjakšta pri plesnem večeru na Dunaju (Grosser Konzerthaus - Saal). Elegantna publika, ki je napolnila velikanško dvorano do zadnjega kotička, je odlikovala našo umetnico z navdušenimi dokazi priznanja. Po zadnji točki njenega z okusom izbranega in z znano gracijoznostjo zvršenega programa se plo-

²⁰ Prav tam, 11. Mama in brat sta prišla 18 mesecev za Nikitino.

²¹ Nikitina, 25-26.

²² GL, 1920/21, št. 1, 14.

skanje ni hotelo poleči, tako, da jo je gospodična Nikitina morala ponoviti. – Gospodična Nikitina nastopi na našem odru v drugi polovici tega meseca v Massenetovi operi ‘Thaïs’.”²³

Dobivala je mesečno plačo, ki je zadostila njenim vsakdanjim potrebam. Kot dodatek pa je takratna jugoslovanska vlada oskrbovala emigrante še z mesečno subvencijo. Sezona je bila uspešna, predvsem njen nastop v baletu *Labodje jezero*, za katerega je na novo postavil koreografijo takratni baletni mojster Čeh Vaclav Pohan.²⁴

Nikitina je v Ljubljani, tako kot Poljakova, ostala dve sezoni. V tem času je nastopila v veseloigri Eugeneja Scribeja *Kozarec vode*, v pantomimi Schnitzlerja Pieretin Pajčolan²⁵, v operi *Thaïs* in drugih, za katere je plese priredila Poljakova.²⁶ Kot plesalka je “A. M. Nikitina”²⁷ sodelovala v baletu *Les Sylphides* (z naslovom *Gozdne vile*), ki ga je Poljakova uredila in koreografirala po glasbi Chopina. Zelo uspešen in obiskan je bil t. i. Ruski umetniški večer aprila 1921 v Ljubljani. “Program petkovega umetniškega ruskega večera je bil zelo pester in lep. Obe balerini Poljakova in Nikitina sta podali lepe dokaze svoje plesalske umetnosti. Želi sta mnogo pohvale, na odru je bilo cele kupe rož in šopkov in par točk se je moralo ponoviti. /... /Gdčna. Nikitina je v svojih liričnih točkah eterična in lahna, da se v nji zliva pesem in ples v sanjavo enoto.”²⁸

Čeprav je bilo o Nikitini v slovenskih časopisih malo napisanega, pa v *Jutru*, v članku Rada Kregarja Slovenski balet, najdemo zelo zanimivo primerjavo Nikitine in Poljakove:

²³ GL, 1920/21, št. 18, 12.

²⁴ Nikitina, 26.

²⁵ GL, 1920/21, št. 36, 6.

²⁶ GL, 1920/21, št. 30, 6.

²⁷ S, Narodno gledišče, 4.

²⁸ J, Prosveta, 2.

“Poljakova je bila resnično izmed prvih plesalk Carskega teatra v Petrogradu, iz katerega jo je pregnala revolucija. Žal, da je ostala v Ljubljani le kratek čas. Toda tudi ta kratek čas je zado-
stoval, da je usmeril naš balet v pravo smer, v kateri se je razvijal od okostenelih francoskih form osvobojeni ruski balet. Znala je članice baletnega zbora navdušiti ter je vtisnila vsem plesnim večerom res umetniški pečat.

Baletni večeri s “*Šeherezado*” in “*Gozdnimi vilami*” so dosegli stopnjo umetniške višine, katere žal pozneje naš balet ni več prestopil. Prepričan sem, da bi se pod večšim vodstvom gdčne. Nikitinove razvil naš balet do stopnje, katero zavzemajo baletni zbori v Zagrebu in Beogradu. Najbolj nadarjena učenka, res rojena umetnica plesalka, z vsemi pogoji, je bila nežna gospodična Nikitinova. Šla je v svoji umetnosti korak dalje od Poljakove. Poljakova je bila zastopnica ruskega klasičnega baleta in ni mogla dati svojim kreacijam povsem svobodnega razmaha. Nikitinova je bila bolj moderna in je dala svojim plesom življenje, pestrost in svobodo, slednjo temelječo na dovršeni tehniki, izvirajočo iz ustvarjajoče umetniške sile. Njen nastop je bil vedno svež, siguren ter vseskozi decenten. Nepozaben je njen “Labudji ples”.²⁹

Ljubljana je kmalu spoznala, da je izgubila že veliko dobrih umetnikov, ki so dvignili kulturo na višjo raven. Tako tudi Kregar v članku nadaljuje o odhodu velikih plesalcev v tujino, ko za ruski umetnici napiše: “Ga. Poljakova je odšla v Beograd, kjer je bila angažovana kot prva plesalka, sedaj pa poučuje v dramatični šoli. Tudi Nikitinova je odšla v Berlin ter plesala nekaj časa na ruskem romantičnem teatru, a kmalu postala znana in priljubljena umetnica.

²⁹ J, Slovenski balet, 11.

Danes je soloplesalka znane baletne družbe Draghilev ter ljubljenska londonske in pariške publike.”³⁰

V Berlin, kamor je prišla učiti Olga Preobraženska, znamenita baletna plesalka, je Nikitina odšla leta 1921. Nastopala je z velikimi imeni v Berlinu, Bruslju, Parizu, Londonu. Leta 1933 je nastopala v baletnih predstavah Sergeja Lifarja, enega najboljših francoskih (po rodu Ukrajinec) baletnih plesalcev in koreografov, ki je znan kot najboljši moški baletni plesalec 20. stoletja. Nastopala je tudi s skupino De Basila Ruski balet Monte Carla. Po upokojitvi, leta 1937, je v Italiji nadaljevala kariero s petjem, nato pa 11 let pozneje odprla svojo baletno šolo v Parizu. Umrta je leta 1978 v Monte Carlu.

V tako kratkem času, kolikor sta v Ljubljani nastopali, tako Poljakova kot tudi Nikitina, sta pustili za seboj vidno sled. Zato je toliko večja škoda ob predpostavki, koliko znanja bi še lahko prenesli na ostale baletne umetnike, če bi ostali. “Nikitina, ki so jo ljubljancje jedva opazili in jo v brezbriznosti pustili oditi, je danes v največjih kulturnih centrih senzacija. Njene slike prinašajo v celih serijah najuglednejši nemški, angleški in francoski tedniki.”³¹

Vera Aleksejevna Kalčenko³² (1903–1924) se je skupaj z mamo in s Petrom Gresserovom-Golovinom³³ odpravila na dolgo pot do Ljubljane, ko jim je Golovin uredil prepustnico za na ladjo.³⁴

³⁰ Prav tam. Pravilno je Diaghilev. op. a.

³¹ J, Ruski umetniki v Ljubljani, 10.

³² Tudi Kalčenko se ponekod pojavlja. Op.a.

³³ Peter Gresserov Golovin je baletni plesalec, koreograf, režiser, inženir, ki je kot ruski emigrant prišel v Ljubljano leta 1922 in vodil baletni ansambel najprej v Ljubljani do leta 1946, nato še v Mariboru do leta 1951, ko se je z družino preselil v Kanado. Glej: Obrazi slovenskega baleta, Neubauer, 21 – 22.

³⁴ Rokopisna zbirka NUK, zapuščina Peter Gresserov Golovin, inventarna številka 15/1983/10, 147–151.

Potovali so skoraj dva meseca, od Konstantinopla do Boke Kotorske, kjer so preživeli naslednjih 14 mesecev, preden so se za stalno preselili v Slovenijo. Emigranti so se med seboj izjemno dobro obveščali. V pismih so drug drugega spraševali o pogojih bivanja v državi, ki je emigrante sprejemala. Sprva so Kalčenkovi hoteli v Beograd, na kar so se po priporočilu prijatelja odločili za Ljubljano, saj je bil Beograd že prepoln ruskih emigrantov. Slišali so, da je v Ljubljani dobro poskrbljeno tudi za študente, saj jim dajejo štipendijo ter da živijo v gradu na nekem hribu.³⁵

Kalčenkova je že v Rusiji obiskovala šolo klasičnega baleta, v Ljubljani pa je najprej nastopila na prireditvi t. i. Tatjaninega večera, ki so ga pripravili ruski študentje. Takratni direktor opere Rukavina ji je takoj ponudil angažma in še dodal: "V našem baletu so vse plesalke začetnice, skoraj še učenke, vas sem pa videl v vašem kitajskem plesu v zapletenih gibih na prstih. In kolikor jaz poznam balet, boste vi najboljši med njimi."³⁶ Kalčenkova je bila uradno nastavljena 1. decembra 1922,³⁷ kar je zelo pomagalo pri preživljanju njeni materi in njej.

Bili sta nastanjeni na Ljubljanskem gradu, dokler mama Sofja Andrejevna ni več zmogla hoje navzgor zaradi slabega srca. Premestili so ju v barake na Resljevi. "Oprema je bila enaka kot na gradu: v sobi dve postelji, miza, dva stola in predalčnik, v kuhinji pa štedilnik, večja miza, stoli in za mizo ob zidu še ena postelja."³⁸ Sofja Andrejevna je delala v študentski kuhinji, Vera pa je plesala pri ljubljanskem baletu in se vpisala na študij francoskega jezika na Filozofsko fakulteto.³⁹

³⁵ Prav tam, 1-75.

³⁶ Prav tam, 26.

³⁷ Neubauer, 1997, 101 in 82.

³⁸ Gresserov-Golovin, 1985, 31.

³⁹ ZAMU, Univerzitetna matrika zim. sem. 1919/20 - 1924/25, I 1-405.

O nastopanju Kalčenkove iz slovenskih časnikov najdemo le objavo, da je nastopila na proslavi ob stoletnici rojstva slavnega skladatelja Bedřicha Smetane. Gledališka uprava je uprizorila dve predstavi, in sicer operi *Poljub* ter *Prodano nevesto*, ki je bila 1. marca 1924. Poleg drugih članov baletnega zbora iz *Jutra* izvemo, da “v tretjem dejanju pri prizoru komedijantov” pleše tudi Vera Kalčenko.⁴⁰

Bolj odmevno svojega talenta, da bi o njej več poročali, ni mogla pokazati, saj je kmalu po nastopu v *Prodani nevesti* prišla domov z bolečino v trebuhu. “Ugotovili so hitro jetiko, postajala je vse bolj bleda in suha in po nekaj mesecih je oddala svojo svetlo dušo bogu.”⁴¹ 11. aprila 1924 je tragično umrla v deželni bolnici, stara komaj 21 let.⁴² Golovin se v svoji knjigi spominja: “Kako je šla pogrebna procesija do opernega gledališča, kako je pel operni zbor in igrala godba in kako so jo spustili v grob, a v mojih prsih je ležal kamen.”⁴³

Marija Aleksandrovna Tuljakova, žal, pri nas premalo časa delujoča plesalka in pedagoginja, ki jo je k nam zavel ruski veter. V prvem desetletju ljubljanskega baleta je bilo značilno pogosto menjavanje baletnih mojstrov. Tako je ljubljanski balet nekaj časa vodila tudi Rusinja Marija Tuljakova.⁴⁴

Leta 1925 jo je iz Osijeka v Ljubljano povabil takratni ravnatelj Opere Mirko Polič. “Baletko iz šole ruskega klasičnega baleta”⁴⁵ je uprava takoj angažirala kot soloplesalko in učiteljico baletnega zbora. Svoje delo je jemala zelo resno in že v novembru in decembru

⁴⁰ SN, Prosveta, 2.

⁴¹ Gresserov-Golovin, 1985, 34.

⁴² J, Domače vesti, 4.

⁴³ Gresserov-Golovin, 1985, 35.

⁴⁴ Neubauer, 1998, 7.

⁴⁵ J, Slovenski balet III., 12.

pripravila pet krajših baletov in v času sezone še nekaj koreografij v operah in operetah: v Verdijevi operi *Aida*, Mozartovi operi *Figaroova svadba*, opereti Kalmana *Grofica Marica*, kjer je tudi sama plesala.⁴⁶ Za *Aido* so v časopisu *Jutro* napisali: "Balet pod vodstvom gđč. Tuljakove je prinesel nekaj novih plesov ter se vobče držal prav dostojno."⁴⁷ Ko so *Aido* naslednje leto ponovili, so v Slovenskem narodu zapisali: "Efektne balete je izvajala prima balerina Tuljakova z velikim elanom in tehnično sigurnostjo."⁴⁸

Morda bolj kot plesi, so bile pomembne njene koreografije baletov. Novembra 1925 je zase in Golovina pripravila baletno sliko v enem dejanju *Svatovac*. Tuljakova je igrala vlogo neveste, Golovin pa ženina. Istega večera je pripravila še predstavo pantomimične burleske *Faunova noč*.⁴⁹ 1. decembra 1925 so v ljubljanskem gledališču pripravili proslavo "ujedinjenja" opernega gledališča, za katero je Tuljakova naštudirala balet v treh slikah *Licitarsko srce*.⁵⁰ Tej predstavi, ki so ji pozneje dali slovenski naslov *Srce iz lecta*, so za božične praznike decembra priključili še baletno pantomimo C. M. Webra *Poziv na ples* in baletno karakterno sliko Rimskega-Korsakova *Capriccio espagnol* ter vse združili v Večer pantomimičnih baletov.⁵¹ Pri pantomimah je plesala Tuljakova skupaj z Golovinom in baletnim zborom. Golovin je bil redni partner Tuljakove, "saj sta oba izhajala iz ruske šole klasičnega baleta in se zato gotovo dobro ujemala. Tuljakova je plesala vse prve vloge", kar Neubauer razlaga z dejstvom, da slovenske plesalke takrat temu še niso bile kos.⁵²

⁴⁶ Neubauer, 1997, 107–108.

⁴⁷ J, Kulturni pregled, 3.

⁴⁸ SN, Naša opera v Splitu, 2.

⁴⁹ Neubauer, 1997, 107.

⁵⁰ SN, Prosveta, 3.

⁵¹ GL, 1924/25, št. 8, 11.

⁵² Neubauer, 1997, 109.

Kot pri plesu in koreografijah, je svoje uspehe Tuljakova dosegala tudi v pedagoškem poklicu. Plesno društvo Atena je odpiralo plesno šolo in vabilo deklice in dečke, naj se s plesnim tečajem “priuči mladina stopnjevaje bontonu, plesu, oziroma ritmičnim plesnim vajam. Plesno šolo vodi gospa Tuljakova, prva moč letošnjega opernega baleta.”⁵³ Fran Govekar v članku Baletni večer v ljubljanski Operi v *Jutru* zapiše, da zaradi nenehnega menjavanja vodstva baleta, napredek ni bil mogoč. Sčasoma pa je “nova prva plesalka in obenem učiteljica našega zelo skromnega baleta, gdč. Tuljakova polagoma vendarle dosega uspehe./.../ Gdč. Tuljakova je sama dobra plesalka, je očitvidno spretna in vztrajna v poučevanju in kaže tudi kot režiserka dosti okusa.”⁵⁴ Rado Kregar je o prvih plesih Tuljakove v sezoni zapisal, da je “vestna in marljiva učiteljica. Iz plesov, ki jih pleše sama sklepam, da obvlada kot plesalka tehniko baleta. Je temperamentna ter se v nekaterih plesih individualno izraža.”⁵⁵

Za Tuljakovo je veljalo, da je v baletni skupini, ki jo je poučevala uvajala strogo disciplino. V času njenega poučevanja se je povečalo število ur, namenjenim učenju baletnih osnov, kakor tudi potreba po baletnih umetnikih.⁵⁶ O njenem pomenu za ljubljanski balet so v *Jutru* zapisali: “Kot prvo plesalko in učiteljico našega skromnega baleta imamo v Ljubljani tudi Tuljakovo, mlado plesno umetnico resnih umetniških ambicij, vzorne vestnosti in velike pedagoške sposobnosti. Pod njenim vodstvom se naš balet vidno izpopolnjuje.”⁵⁷

V *Slovenskem narodu* v članku Slabo znamenje za umetniški okus Ljubljančanov pišejo o uspešnosti baletnega večera, ko so uprizorili *Licitarsko srce* in dva manjša baleta. S stališča baletne

⁵³ J, Iz Ljubljane, 4.

⁵⁴ J, Baletni večer v ljubljanski operi, 3.

⁵⁵ J, Slovenski balet III, 12.

⁵⁶ Kosik, 2010, 308.

⁵⁷ J, Ruski umetniki v Ljubljani, 10.

umetnosti in estetskega vidika je bila predstava posrečena. Avtor ne pozabi omeniti pomembnega vložka dela Poljakove in Nikitine, kakor tudi ne Tuljakove za ljubljanski balet. "Dostojno nadaljuje tradicijo, ki jo je ljubljanska opera prekinila pred leti s sijajnimi vprizoritvami Šeherezade Rimski Korsakova in Labudjega jezera Čajkovskega. Kar je tedaj storila gdč. Nikitinova skupaj z go. Poljakovo, je sedaj vsaj stilistično in posnemalno nadkrilila gdč. Tuljakova, nova primabalerina in učiteljica ljubljanskega baletnega kora./.../ Gdč. Tuljakovi čestitamo, da je znala razmeroma ugoden material izvežbati skoro brezhibno in z domačimi silami vprizoriti težko skladbo. Z veseljem ugotavljamo, da baletni zbor napreduje in da kaže zlasti podmladek prav dopadljivo znanje."⁵⁸

Tuljakova je vodila baletni ansambel od 1925 pa vse do julija 1927, nato pa "nepričakovano pustila delo v Ljubljani in odšla v Beograd",⁵⁹ je v svojih spominih zapisal Peter Gresserov Golovin. Dodal je še, da je baletna solistka, koreografinja in učiteljica baleta "dala baletu več kot kdorkoli drug in da je pustila v baletni mladini trdne osnove klasične tehnike."⁶⁰ Baletne predstave, ki jih je koreografirala, *Svatovca* Zajca in Baranovića, *Favnova noč* Sygietynskega, *Srce iz lecta* Baranovića, *Poziv na ples* Webra in *Capriccio espagnol* Rimškega-Korsakova, so samo nekatere, v katerih je sama tudi nastopala. Kot koreografinja je sodelovala tudi pri operah, in sicer Halevyjevi *Židinja*, Smetanovi *Prodani nevesti* in Granichstaedtenovi opereti *Orlov* ter Strausovi *Terezini* in drugih.⁶¹ Ob odhodu je uprava v potrdilu za Tuljakovo napisala: "Ves ta čas ste posvetili vse svoje sposobnosti razvoju našega baleta, dosegli z njega

⁵⁸ SN, Slabo znamenje za umetniški okus Ljubljančanov, 3.

⁵⁹ Gresserov-Golovin, 1985, 38.

⁶⁰ Prav tam, 38.

⁶¹ Repertoar, 216, 218, 219.

skromno sestavo razmeroma jako lepe uspehe. Vaše službovanje je bilo v vsakem pogledu neoporečno.”⁶²

Ruski emigranti so po oktobrski revoluciji v različna evropska mesta prinesli nove vidike in nova pojmovanja umetnosti. Prav oni so bili v drugi domovini večinoma vodilni baletni plesalci in koreografi, prav tako vodilni operni pevci in režiserji. Tako drugod, kot tudi v slovenskem okolju, so razširjali svoje estetske vzore in vplivali na programske smernice baletnega gledališča.

Jelena Poljakova je prva postavila odlične temelje šole ruskega baleta pri nas, ki jo je za njo nadaljevala Marija Tuljakova. Obe pedagoginji in mladi baletni plesalki Vera Kalčenko ter Alisa Nikitina so bile v Ljubljani malo časa, pa vendar dovolj, da je mlad baletni ansambel znova začel delovati. Zahvaljujoč ruskim baletnim umetnicam se je na slovenskih tleh začela razvijati baletna umetnost, ki jo je nato od leta 1928 do 1946 uspešno vodil moški predstavnik, prav tako ruski emigrant, Peter Gresserov-Golovin.

Bibliografija

Dokumenti slovenskega gledališkega in filmskega muzeja, letn. XIX, št. 40-41, 1983, Ljubljana.

Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, sezona 1920/21, št. 1.

Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, sezona 1920/21, št. 15.

Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, sezona 1920/21, št. 18.

⁶² Neubauer, 1997, 114-115.

- Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, sezona 1920/21, št. 30.
- Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, sezona 1920/21, št. 36.
- Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, sezona 1924/25, št. 8.
- Gledališki list Opere SNG v Ljubljani, sezona 1955/56, št. 2.
- GRESSEROV-GOLOVIN, P. (1985): *Moja ljuba Slovenija*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- JOVANOVIĆ, M. (2006): *Ruska emigracija na Balkanu: 1920-1940*. Beograd: Čigoja štampa.
- KOSIK, V. I. (2010): "Летит, как пух от уст Эола", v: *Русские краски на балканской палитре. Художественное творчество русских на Балканах (конец XIX - начало XXI века)*. Москва, Институт славяноведения РАН.
- KOSIK, V. I. (2007): "Русский балет", v: *Что мне до вас, мостовые Белграда? Очерки о русской эмиграции в Белграде. 1920-1950-е годы*. Москва, Институт славяноведения РАН.
- NEUBAUER, H. (2008): *Obrazi slovenskega baleta: biografski leksikon*, Slovensko komorno glasbeno gledališče, Ljubljana.
- NEUBAUER, H. (1997): *Razvoj baletne umetnosti I*, Ljubljana: Društvo baletnih umetnikov Slovenije: Forma 7.
- NEUBAUER, H., POTOČNIK, V. (1998): *Proslava ob 50. obletnici ustanovitve baletne šole v Ljubljani: SNG Opera in balet*.
- NIKITINA, A. (1959): *Nikitina, By herself*, London: A. Wingate.
- RANT, T. (2014): "Slovenska igralka ruskega rodu – Marija Nablocka", *Monitor ISH*, XVII/1, 79-101.
- Razgovor Henrik Neubauer, 16. december 2014, razgovor opravila Tjaša Rant, raziskovalna sodelavka ICK.
- Repertoar slovenskih gledališč 1867 – 1967 (1967), Slovenski gledališki muzej v Ljubljani.

Rokopisna zbirka NUK, zapuščina Peter Gresserov Golovin, inventarna številka 15/1983.

ZAMU, Univerzitetna matrika zimski semester 1919/20 - 1924/25, I 1-405.

Dom in svet (DS) (1920): Glasba, letn. XXXIII, št. 7-8, str. 202.

Jugoslavija (JG) (1922): Gledališče in glasba, letn. 5, št. 36, 14. 2. 1922, str. 3.

Jutro (J) (1921): Prosveta, letnik II, št. 138, 12. 6. 1921, str. 7.

Jutro (J) (1921): Prosveta, letnik II, št. 90, 17. 4. 1921, str. 2.

Jutro (J) (1924): Domače vesti, letn. V, št. 90, 13. 4. 1924, str. 4.

Jutro (J) (1925): Iz Ljubljane, letn. VI, št. 233, 8. 10. 1925, str. 4.

Jutro (J) (1925): Baletni večer v ljubljanski operi, letn. VI, št. 301, 30. 12. 1925, str. 3.

Jutro (J) (1925): Kulturni pregled, letn. VI, št. 203, 2. 9. 1925, str. 3.

Jutro (J) (1926): Ruski umetniki v Ljubljani, letn. VII, št. 4, 6. 1. 1926, str. 10.

Jutro (J) (1926): Slovenski balet, letn. VII, št. 25, 31. 1. 1926, str. 11.

Jutro (J) (1926): Slovenski balet III., letn. VII, št. 34, 11. 2. 1926, str. 12.

Slovenec (S) (1920): Narodno gledališče, letn. XLVII, št. 120, 29. 5. 1920, str. 4.

Slovenski narod (SN) (1924): Prosveta, letn. LVII, št. 51, 1. 3. 1924, str. 2.

Slovenski narod (SN) (1925): Prosveta, letn. LVIII, št. 273, 29. 11. 1925, str. 3.

Slovenski narod (SN) (1926): Naša opera v Splitu, letn. LIX, št. 103, 8. 5. 1926, str. 2.

ŽELJKO OSET¹

Rusi prihajajo! Ruski profesorji na tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani v obdobju Kraljevine SHS

Izvleček: Na ljubljanski univerzi, ustanovljeni leta 1919, so bili zaželeni kandidati z bogatimi organizacijskimi izkušnjami, ki so hkrati izpolnjevali stroge mednarodne znanstvene pogoje za habilitacijo ter so bili pripravljeni potrpeti pri ureditvi ustreznih pogojev za znanstveno delo. Pogoji so bili enaki za vse, vendar so imeli prednost kandidati slovenskega rodu in Čehi. Odprtih rok so bili sprejeti uveljavljeni ruski profesorji z bogatimi organizacijskimi izkušnjami. Največ po obsegu in deležu jih je bilo na ljubljanski tehniški fakulteti – podobno je bilo stanje tudi na beograjski univerzi. V letih 1920 in 1921 je veliko ruskih kandidatov priglasilo interes za prihod, vendar se je zapletalo pri komunikaciji in dokazovanju znanstvene odličnosti, zaradi česar so bili zavrtnjeni predvsem mlajši kandidati na začetku akademske poti. Bolj uspešni kandidati so bili znanstveniki v štiridesetih in petdesetih, torej zreli znanstveniki. Pomemben korak pri njihovi uveljavitvi na Univerzi v Ljubljani je bila pridobitev državljanstva, predpogoj za stalno zaposlitev, le-ta pa za pridobitev katere koli univerzitetne funkcije in državne pokojnine.

Ključne besede: Univerza v Ljubljani, Tehniška fakulteta, ruski profesorji, kulturna politika

UDK: 94(497.4Lj.)Univ."192":341.462.2(47)

¹ Doc. dr. Željko Oset je zaposlen na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici. E-naslov: zeljko.oset@ung.si.

The Russians Are Coming! Russian Professors at the Faculty of Technical Sciences of the University of Ljubljana in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

Abstract: The newly established University of Ljubljana (1919) sought to attract scholars possessing organizational experience and an excellent research track record, who would be at the same time willing to work in modest research conditions. The requirements were the same for all candidates, but preference was given to candidates of Slovenian or Czech descent. A warm welcome was extended to renowned Russian emigrant professors with outstanding organizational experience. As was the case at the University of Belgrade, the largest share of these professors gained employment at the Faculty of Technical Sciences. In the years 1920 and 1921, many Russian candidates expressed an interest in coming but encountered problems when submitting proper official documents. Despite the fact that most applications were sent by younger candidates at the beginning of their academic careers, it was thus scholars in their forties and fifties who had more success obtaining faculty member status. An important step in their careers was the acquisition of citizenship, a prerequisite for tenure and consequently for any university function or state pension.

Keywords: University of Ljubljana, Faculty of Technical Sciences, Russian professors, cultural policy

Ustanovitev ljubljanske univerze

Mihajlo Rostohar je 23. novembra 1918 na pripravljalnem sestanku za ustanovitev Univerze v Ljubljani ugotavljal, da Slovenci na ozemlju pod nadzorom Narodne vlade SHS v Ljubljani zasedajo 800 od

2000 delovnih mest, za katere je potrebna univerzitetna izobrazba.² Z oceno je želel spodbuditi razpravo o ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani, ki bi skrbela za vzgojo domače, slovenske akademske elite in s tem tudi dolgoročno vplivati na oblikovanje slovenske (znanstvene) elite. Po vojni je z razpadom habsburške monarhije in ustanovitvijo jugoslovanske narodne države nastopilo novo obdobje tudi za reševanje slovenskega narodnega vprašanja.³ Prisotno je bilo pričakovanje slovenske politične elite, da Slovenci postanejo gospodarji na svojem – kot je zapisal Vladimir Ravnihar: “Po pravici sme (slovenski narod) tedaj zahtevati, da je na svoji zemlji gospod, svoboden sam odloča o svoji usodi”.⁴

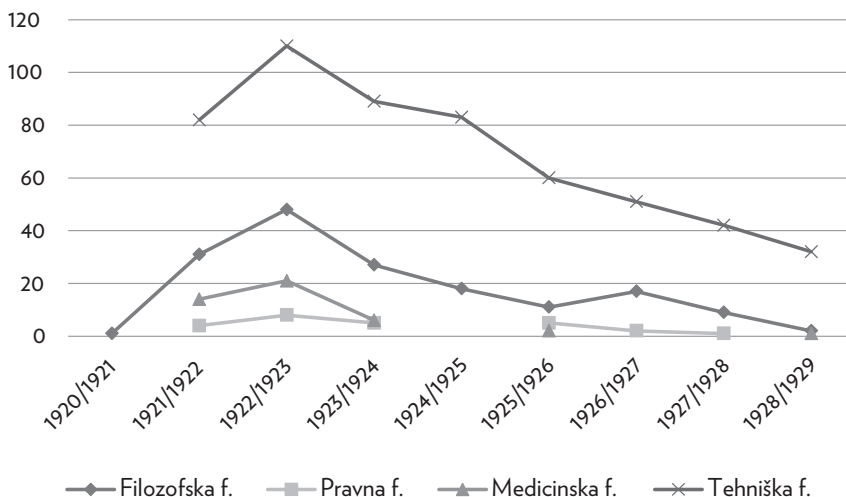
Začetna idealistična pričakovanja so trčila ob realnost povojnega prehoda v mirnodobno življenje, ki je močno omejila manevrski prostor. Zaradi pomanjkanja usposobljenega kadra slovenskega rodu ni bilo mogoče uresničiti idej o izgonu nemškega kadra, ki so mu pripisovali zlonamernost in sovražnost do novoustanovljene jugoslovanske države. Oddelek za notranje zadeve pri pokrajinski upravi za Slovenijo je tujcem pripisoval nenaklonjenost in celo škodljivo ravnanje, ki ovira izvajanje političnih agend, zato je oddelek poleti 1921 poudaril potrebo po “zlomu nemškega tehniškega monopola”, predvsem pri Trboveljski premogokopni družbi. Vendar pa je bilo nadomeščanje nemških s češkoslovaškimi inženirji kratkotrajen ukrep, ki se je končal z odpravo sekvestra med letoma 1922 in 1924, ko se je tudi zmanjšal neposredni vpliv države na zasebna podjetja.⁵ V tem pogledu je indikativna ocena Milana Vidmarja, ki je v spomilih zapisal, da se je slovenska tehnična inteligenca nem-

² ARS, AS 100, š. 1, Seja v posvetovalnici mestnega magistrata dne 23. novembra 1918.

³ Dolenc, 2010, 21–48.

⁴ Ravnihar, 1997, 272.

⁵ ARS, AS 97, fascikel 7, št. 54a.

GRAFIKON: RUSKI ŠTUDENTI NA LJUBLJANSKI UNIVERZI⁶

ških spon rešila šele po drugi svetovni vojni, torej, ko je Slovenijo zapustila nemška manjšina.⁷

Oblast Kraljevine Jugoslavije je dopustila, da se je nacionalna struktura tehnične inteligence spreminjala postopoma, organsko z vstopanjem nove tehnične inteligence, vzgojene na ljubljanski, zagrebški in beograjski univerzi, na trg delovne sile in z vključevanjem ruskih emigrantov. Omeniti je potrebno, da so se ruski prišleki v nadpovprečnem obsegu odločili za študij na ljubljanski, zagrebški in beograjski tehniški fakulteti. Tako se je več kot 40 odstotkov ruskih študentov na jugoslovanski ravni odločilo za študij na tehniški fakulteti,⁸ v Ljubljani pa je bil ta delež še večji. Od študijskega leta 1921/1922, torej od prvega leta z znatnejšim vpisom ruskih študen-

⁶ Vidmar, 1929, 483-492.

⁷ Vidmar, 1964, 255-256.

⁸ ARS, AS 1931, š. 1053, Beloemigracija v Jugoslaviji 1918-1941. Knjiga I. Beograd 1955, 183-184.

tov, ko je delež dosegel 62 odstotkov, je do konca desetletja narasel na več kot 90 odstotkov. In to kljub splošnemu upadu števila ruskih študentov na vseh fakultetah, ki je na ljubljanski univerzi dosegel vrh v študijskem letu 1922/1923.⁹ Večina diplomantov, na jugoslovanski ravni okoli 700, je dobila zaposlitev v Jugoslaviji.¹⁰

Prišleke, ki so imeli v žepu diplome, so zaradi pomanjkanja domačega (jugoslovanskega) tehnično usposobljenega kadra poskusili nemudoma angažirati tudi pri izvedbi operativnega državnega nadzora nad podjetji v lasti "neprijateljskih podanikov". Kmalu se je izkazalo, da sicer izpolnjujejo formalne pogoje, vendar nimajo potrebnih kompetenc in izkušenj. Največja ovira je bila (pre)slabo poznavanje zakonodaje za izvajanje težavnih nalog, pogosto povezanih s političnimi, ekonomskimi in socialnimi pritiski.¹¹

Prihod ruskih izobražencev po prvi svetovni vojni je bil za Kraljevino SHS, tudi za njen najbolj gospodarsko in socialni razvit del na severu države, dobrodošel.¹² V času prihoda prvih večjih skupin "belih Rusov" novembra 1920 v Jugoslavijo je jugoslovanska vlada ustanovila Upravo za zaščito industrijske lastnine, ki je skrbela za razvoj domače tehnične inteligence, kar pa ni povezano z njihovim prihodom. Mnogi med njim so sodili na seznam deficitarnih poklicev, kot so tehnik, živinozdravnik, botanik, matematik in fizik.¹³

Slovenska vlada v Ljubljani je po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 pričakovala, da bodo slovenski študenti dokončali študij na starih (večinoma avstrijskih) univerzah, hkrati pa se bodo na za-

⁹ Vidmar, 1929, 483-492.

¹⁰ ARS, AS 1931, š. 1053, Beloemigracija v Jugoslaviji 1918-1941. Knjiga I. Beograd 1955, 185.

¹¹ Oset, 2010, 94-137.

¹² Brglez, 2015, 154-158; Brglez, Seljak, 2007.

¹³ ARS, AS 97, fascikel 7.

grebški univerzi odprli posebni vzporedni slovenski oddelki. Te oddelke naj bi nato v nekaj letih prenesli v Ljubljano, kjer bi bila ustanovljena samostojna univerza. Obstajali so tudi bolj radikalni in neuresničljivi predlogi, na primer predlog vojaške zasedbe graške univerze in zahteva po prenosu vseh univerzitetnih “akademskih pripomočkov” – knjižnega gradiva, aparatur ipd. – v Jugoslavijo. Mnogim Slovencem se je zdela ustanovitev univerze ravno tako drzen in velikopotezen projekt.¹⁴

Prvotno zamisel, da bi v Ljubljani ustanovili visoko šolo za tehniko in tradicionalno univerzo s štirimi zgodovinskimi fakultetami (filozofska, pravna, medicinska in teološka fakulteta), so aprila 1919 opustili. Zaradi tesne povezanosti tehnike z drugimi znanstvenimi disciplinami so se odločili za enotno univerzo s petimi fakultetami, vključno s tehniško. Zgledovali so se po ureditvi beograjske univerze, saj so pričakovali, da bodo tako pridobili podporo srbskih univerzitetnih profesorjev in politikov za ustanovitev ljubljanske univerze.¹⁵

Strategija premišljenih majhnih korakov Karla Verstovška, poverjenika za uk in bogočastje, prvega slovenskega prosvetnega ministra, z iskanjem soglasja med slovenskimi izobraženci in politiki ter brez javnih manifestacij, se je izkazala za uspešno. Čas je potrdil njegovo trditev, da lahko slovenski izobraženci, če imajo zagotovljene primerne razmere in mir, uspešno delujejo tudi v domovini.¹⁶ Univerza, kot je v predgovoru zbornika Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929 zapisal rektor Milan Vidmar ob praznovanju 10. obletnice njene ustanovitve junija 1929, je postala več

¹⁴ Dekleva, 2010, 31–36; Dolenc, 2005, 285–287; Oset, 2011, 63–76; Stiplovšek, 1995, 292–311.

¹⁵ Vidmar, 1929, 171–181; glej tudi Biblioteka SAZU, R 46/II-9, R 46/III-74:11.

¹⁶ Stiplovšek, 1995, 292–311; Oset, 2011, 63–76.

kot institucija, ki izobražuje uradnike, zdravnike, odvetnike, sodnike itd. Postala je “najvišji hram duha, tvoriteljica tajnih duševnih vrednot, javna svobodna last svobodnega naroda”.¹⁷ Univerza pa je postala tudi sredina, v kateri je nekaj ruskih profesorjev našlo prepotrebni mir in pogoje za znanstveno delo.

Iskanje kandidatov za univerzitetne profesorje

Zaradi jugoslovanske kulturne politike, ki se je na Slovenskem gibal med dvema skrajnostma, med unitarizmom in samostojnim slovenskim kulturnim razvojem, je bila Univerza kot vrhnji del slovenske kulturne stavbe pogosto na udaru z raznovrstnimi politično-uradniškimi ukrepi, ki so vzbujali jezo in nelagodje. Boj za njeno ustanovitev in še bolj za njeno ohranitev je zato dal univerzitetnim profesorjem poseben položaj. Pridobili so splošen mandat za poseganje v politično areno, ko so bile ogrožene slovenske kulturne institucije, slovenska kultura, beseda.¹⁸

V ljubljanski sredini so ruski znanstveniki predstavljali zaželeno dopolnitev, posebej velja to za področje naravoslovja, kjer je bilo sorazmerno malo usposobljenih predavateljev z raziskovalnimi in akademskimi izkušnjami slovenskega roda. To je posledica slovenskega kulturnega razvoja in predvsem pogleda, verjetno precej upravičenega, da realke krepijo odpadanje slovenskih študentov od aktivne participacije pri slovenskem narodnem gibanju. Zaradi druženja v času študija in poznejšega sodelovanja ter tudi zaradi političnega slovensko-češkega sodelovanja in atmosfere naklonjenosti v obdobju monarhije, so se slovenski profesorji za pomoč pri iskanju primernih profesorjev obrnili na češke kolege. Pričakovali so, da bodo v Ljubljano privabili (mlade) znanstvenike z organizacijskimi izku-

¹⁷ Vidmar, 1929, neoštevilčen predgovor, 2 strani.

¹⁸ ARS, AS 1931, II, š. 26, 50209–11; Oset, 2015a, 158–163.

šnjami, ki bodo v povabilu za zaposlitev na ljubljanski univerzi videli karierno priložnost.¹⁹

Kandidati za profesorje so bili prvenstveno izbrani na osnovi preferenc in socialnih mrež slovenskih znanstvenikov, članov Vseučiliške komisije oziroma subkomisije za posamezno fakulteto. Po ustanovitvi fakultet in osnovanju fakultetnih svetov se je izbiranje kandidatov postopoma institucionaliziralo. K odločanju so bili pritegnjeni vsi člani fakultetnega sveta, torej vsi (imenovani) redni profesorji.²⁰ Pri izboru kandidatov so dosledno upoštevali decembra 1918 sprejet sklep Vseučiliške komisije, da morajo kandidati izpolnjevati mednarodno uveljavljene pogoje za habilitacijo. Postavili so se na stališče, da je bolje pustiti nezasedena mesta, kot pa jih zasesti z neprimernimi predavatelji. Škoda zaradi neizvedbe programa naj bi bila manjša kot pa njena izvedba s slabim predavateljem.²¹ Mnenja so pisali člani Vseučiliške komisije in profesorji matiçarji, imenovani avgusta 1919, pozneje pa matični in tuji profesorji, ki jih je izbral fakultetni svet.

O ruskih kandidatih so se na zasedanju fakultetnega sveta tehniške fakultete prvič pogovarjali decembra 1920. Za Maksa Samca, profesorja matiçarja, kemika, takratnega prodekana, so bili neresni, na katere se ni mogoče zanesti. Samca je namreč zmotilo, da so napovedali prihod v Ljubljano, zaradi česar so prenehali iskati ustrezne kandidate za profesorje. Nato pa niso realizirali dane obljube, kar je hromilo proces notranje organizacije in tudi pedagoški proces. Zamujen je bil idealen trenutek za namestitev primerne števila profesorjev *en bloc* v obdobju navdušenja nad nastankom nove

¹⁹ ARS, AS 100, š. 1.

²⁰ AMSU, VII, 197a, Zapisniki fak. sej 1920/21, prim. Gašparič, 2010, 138–142.

²¹ ARS, AS 100; Biblioteka SAZU, R 46/III-74:2.

države. Pozneje je zaradi prizadevanj za uravnoteženje proračuna potekal hud boj za vsako dodatno namestitev, najprej pri umestitvi postavke v proračun oziroma finančni zakon za posamezno proračunsko leto, nato pa je sledilo praviloma večmesečno "urgiranje" za izvedbo imenovanja. Skratka, več kot 80 odstotkov namestitev je bilo opravljenih v prvih dveh letih obstoja ljubljanske univerze.²²

Pri obravnavi ruskih kandidatov je prišlo do konflikta interesov: ljubljanski profesorji so kot predstavniki delodajalca pričakovali takojšen organizacijski, raziskovalen in pedagoški doprinos, ruski emigranti pa so poskušali znova pričeti z mirnodobnim življenjem, si zadovoljivo urediti eksistencialno vprašanje, ob jasno zaznavnem koprnenju po vrnitvi v domovino, ko se bo ta osvobodila boljševističnega režima.²³ Pomanjkljiva dokumentacija je kljub občečloveškemu razumevanju predstavljala nepremostljivo oviro procesiranja vlog večine mlajših in neveljavljenih kandidatov iz carske Rusije. V tej zvezi je potrebno omeniti, da so slovenski profesorji slabo poznali ruski izobraževalni sistem, ki se je bistveno razlikoval od srednjeevropskega. Ruski izobraževalni sistem se je tako kot ostali razvil po zgledu francoskega iz 18. in začetka 19. stoletja. Z razliko od preostale Evrope je vojska v carski Rusiji vseskozi ohranila pomembno vlogo v visokošolskem izobraževanju.²⁴

Skratka, v Ljubljani so bili zaželeni profesorji, ki so imeli organizacijske, raziskovalne in pedagoške izkušnje, kar je veljalo tako za Slovence kot za tujce. Zaposlitev slednjih je bilo nekaj izjemnega, posledica pomanjkanja domačega kadra. Tako je Zakon o civilnih uradnikih in drugih državnih uslužbencih iz septembra 1923 določal splošne omejitve pri zaposlovanju tujcev, tudi tistih, ki so že pri-

²² Vidmar, 1929, 469–482.

²³ Prim. Zadnikar, 2015, 105–108.

²⁴ Ciperle, 2010, 17–23.

dobili jugoslovansko državljanstvo. Izjemoma so lahko dobili državno službo tujci, ki so se posebej odlikovali s svojim delom.²⁵

Ob tem je potrebno opozoriti na razlikovanje pri zaposlovanju med češkoslovaškimi in ruskimi državljani na ljubljanski univerzi. Prvi so dobili stalno službo (v današnji terminologiji je to služba za nedoločen čas), ruski državljani pa so postali le honorarni, pogodbeni (kontraktualni) sodelavci. Zanje je bilo jugoslovansko državljanstvo predpogoj za pridobitev stalne službe.²⁶ Čustvenemu koraku, s prisego zvestobe novi državi, ni nujno sledila redna zaposlitev v državni upravi. Zanje se je moral močno zavzeti delodajalec, vendar tudi to ni nujno bilo dovolj. O tem priča primer Vasilija Nikitina, ki je 1926 postal pogodbeni redni profesor na tehniški fakulteti za predmet mineralogija in petrografija,²⁷ 1928 pa je ljubljanska univerza predlagala prosvetnemu ministrstvu njegovo imenovanje v naziv redni profesor. V predlogu je univerza poudarila njegov svetovni sloves v znanstvenih krogih. Zaradi njegove starosti (61 let), ki je bila nad v zakonu določeno starostno mejo za stalno zaposlitev, je univerza ministrstvo prosila, da naredi izjemo, podobno, kot je to storila pri imenovanju Nikolaja Bubnova (65 let) in Mihaila Jasinškega (65 let) za redna profesorja na ljubljanski univerzi. Ministrstvo je ostalo birokratsko togo kljub grožnjam Nikitina, da bo prenehal predavati.²⁸ Država je namreč sredi dvajsetih let posto-

²⁵ Drugi člen zakona je določal, da naturalizirani državljani smejo dobiti državno službo šele po desetih letih bivanja in posebni odobritvi državnega sveta. Tuji državljani pa smejo biti sprejeti v službo samo kot pogodbeni sodelavci, torej za najdaljšo dobo treh let, s čimer so bili postavljeni v podoben pravni položaj kot državni uradniki v prvih treh letih v državni službi, z izjemo oblike plačila. - Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, 12. 9. 1923, št. 299.

²⁶ Vidmar, 1929, 469-481.

²⁷ AMSU, IV, 41/641, št. 305/26/pr.

²⁸ AMSU, IV, št. 41/641, št. 898/28/pr.

poma pričela z zaostrovanjem režima zaposlovanja starejših kadrov, ki so se zaposlili v državni upravi, predvsem zaradi ugodnejšega in radodarnega sistema pokojnin – vsem kandidatom, zaposlenim za nedoločen čas, so praviloma priznali vso delovno dobo, ki so jo opravili v zasebnem sektorju.²⁹

Ljubljanska univerza je vnovič predlagala imenovanje Nikitina za rednega profesorja po sprejemu univerzitetnega zakona, junija 1930, ki je postavljala starostno mejo za upokojitev univerzitetnih profesorjev na 70 let. Nikitina je ljubljanska univerza jeseni 1933, potem ko se je seznanila z imenovanjem ruskega univerzitetnega profesorja, starega 63 let, na fakulteti v Skopju, vnovič predlagala prosvetnemu ministrstvu v imenovanje. Vendar ministrstvo zopet ni sledilo predlogu, zato je Nikitin predaval še nadalje kot pogodbeni sodelavec, verjetno do leta 1940, torej do 73. leta starosti.³⁰

Kot že omenjeno, za ruske univerzitetne profesorje in druge ruske emigrante v državni službi, je bil pomemben motiv za stalno zaposlitev nedvomno, zaradi njihove starosti in skromnih prihrankov ter majhnih možnosti za vrnitev v Rusijo, pridobitev pokojnine. Jugoslavija je namreč vsem državnim uradnikom širokogrudno priznala delovno dobo iz obdobja pred nastankom države.³¹ Drugi pomemben motiv za univerzitetne profesorje je bila zasedba vodstvenih položajev v organizacijskih enotah. Znova lahko izpostavim primer Nikitina, ki ga je fakultetni svet tehniške fakultete novembra 1932 po smrti Karla Hinterlechnerja imenoval za “dejanškega upravnika” inštituta za mineralogijo, petrografijo in nauk o slojiščih, formalno pa je to mesto prevzel Aleksej Kopilov. Vod-

²⁹ ARS, AS 1931, š. 1053, Beloemigracija v Jugoslaviji 1918–1941. Knjiga II. Beograd 1955, 140.

³⁰ AMSU, IV, št. 41/641.

³¹ ARS, AS 1931, š. 1053, Beloemigracija v Jugoslaviji 1918–1941. Knjiga II. Beograd 1955, 140.

stvene funkcije so bile pridržane samo za redno zaposlene profesorje, zato Nikitin kot pogodbeni sodelavec ni smel formalno prevzeti vodstvene funkcije.³²

Rusi prihajajo!

Za zaposlitev ruskih znanstvenikov je obstajal precejšen interes na beograjski in ljubljanski univerzi, manj na zagrebški univerzi. V Srbiji so zapolnili vrzel na takrat sorazmerno mladi beograjski univerzi, ustanovljeni februarja 1905, ki je nastala zaradi velike smrtnosti in težav pri vzgoji akademskega naraščaja kot posledic vojn od leta 1912 dalje, in njene razširitve z novimi fakultetami in programi po vojni.³³ Če primerjamo delež ruskih profesorjev na beograjski in ljubljanski univerzi, dobimo naslednjo podobo:

Univerza v Ljubljani³⁴

Fakultete	1. oktober 1921			1. oktober 1929		
	Ruski pred.	Slovenci pred.	Delež ruskih pred. v %	Ruski pred.	Slovenci pred.	Delež ruskih pred. v %
Filozofska	2	11	10	1	16	4,8
Pravna	/	7	/	2	9	15,4
Medicinska	1	2	25	1	5	16,7
Tehniška	1	9	7,7	5	13	21,7
Teološka	/	10	/	/	10	/

³² AMSU, IV, št. 41/641, št. 523/32/pr.

³³ ARS, AS 1931, š. 1053, Beloemigracija v Jugoslaviji 1918–1941. Knjiga II. Beograd 1955, 139–140.

³⁴ Vidmar, 1929, 469–481.

Univerza v Beogradu³⁵

Fakultete	1922/1923 število predavateljev			1928/1929 število predavateljev		
	ruski	drugi	%	ruski	drugi	%
Filozofska	7	42	14,2	5	52	8,8
Pravna	5	18	21,7	4	20	16,6
Tehniška	13	29	30,9	13	35	27
Agronomska	6	10	37,5	7	26	21,2
Teološka	3	9	25	2	16	11,1

Na obeh univerzah je bil najvišji delež ruskih profesorjev na tehniških fakultetah, kar je možno pojasniti s tesno povezanostjo vojske in tehniškega visokošolskega izobraževanja v Rusiji, o čemer sem pisal zgoraj. Večina že v Rusiji habilitiranih univerzitetnih profesorjev, angažiranih na ljubljanski tehniški fakulteti, je bila v službi protirevolucionarnih formacij in se je z njimi umikala in nato emigrirala v Jugoslavijo. Izjema je Vasilij Nikitin, ki se je iz Rusije 1922 preselil na Poljsko, nato pa 1926 prišel v Ljubljano.³⁶ Delež in število ruskih profesorjev je sredi dvajsetih let pričel upadati tako na beograjski kot ljubljanski univerzi. Večinoma so se profesorji starostno upokojili, nekaj pa se jih je izselilo iz Jugoslavije, tudi nazaj v domovino.³⁷

³⁵ Brglez, Seljak, 2007, 11.

³⁶ AMSU, IV, št. 41/641, št. 305/26/pr.

³⁷ Brglez, Seljak, 2007; Vidmar, 1929, 469-481; ARS, AS 1931, š. 1053, Beloe-migracija v Jugoslaviji 1918-1941. Knjiga II. Beograd 1955, 139-152.

Kot sem že omenil, so ljubljanski profesorji bolj navijali za češke kandidate, vendar pa se ti zaradi po njihovi oceni neprimernih pogojev za delo in nerealiziranih obljub niso odločili za prihod na ljubljansko univerzo ali pa so na njej delovali le krajše obdobje. Ruski profesorji so bili v drugačnem, manj ugodnem položaju in so bili pripravljene potrpeti, saj so izgubili domovino, sanje o urejenem življenju in družbenem ugledu po doseženi uveljavitvi v akademskem svetu. Zaradi finančne stiske, s seboj (praviloma) tudi niso prinesli znatnejšega premoženja, so bili odvisni, zato se niso spuščali v ostre razprave, pri čemer bi posebej opozoril na rektorske volitve januarja in februarja 1935. To velja predvsem za profesorje tehniške fakultete, manj pa za profesorje pravne fakultete (Aleksander Dimitrijevič Bilimovič, Evgen Vasiljevič Spektorski in Aleksander Vasiljevič Maklecov).³⁸

³⁸ Na ljubljanski univerzi je bil od ustanovitve v veljavi dogovor med štirimi popolnimi fakultetami (filozofsko, tehniško, pravno in teološko), da vsaka predlaga izmenično kandidata za rektorja. Prvič je do zapleta pri imenovanju prišlo poleti 1929, ko je medicinska fakulteta zahtevala, da se tudi njo vključi v izmenjavo najbolj odgovornega mesta na univerzi. Njen dekan je za kandidata predlagal takratnega rektorja Milana Vidmarja, ki pa je nato tesno izgubil proti kandidatu pravne fakultete. Spor so zgladili naslednje leto, ko se izvolili kandidata medicinske fakultete. Bistveno večji razdor pa so povzročile nadomestne rektorske volitve v začetku leta 1935, ki so sledile nenadnemu odstopu Frana Ramovša. Nominaciji Jovana Hadžija kot kandidata z največjo podporo na filozofski fakulteti, ki ji je v skladu s tradicijo še naprej pripadala funkcija rektorja, je ostro nasprotovala skupina (slovenskih) profesorjev s Francetom Kidričem na čelu, ki je menil, da je treba izvoliti rektorja, ki bo tesno povezan s slovenskim kulturnim življenjem, torej Slovenca. Zanimivo je, kako so glasovali "tujci": ruski profesorji, z izjemo Evgena Kanskyja, so glasovali za Hadžija, češki profesorji, razen Alojza Krála – edinega neslovenskega rektorja ljubljanske univerze v njeni zgodovini, pa za Maksa Samca, ki je s tesno večino postal novi rektor ljubljanske univerze. – Oset, 2015a, 158–163.

Prvič so na seji fakultetnega sveta tehniške fakultete o ruskih kandidatih razpravljali decembra 1920, ko so se odločili, da namestijo "gospoda Justinijanoviča" kot honorarnega uslužbenca za opisno geometrijo. Milana Vidmarja pa so na isti seji pooblastili, da uradno stopi v stik z Aleksandrom von Zelevskim. Očitno so bili pogovori s kandidatom uspešni, saj je prosvetno ministrstvo dovolilo sklenitev pogodbe o honorarni zaposlitvi. Pozneje ga je univerza predlagala v imenovanje za kontraktualnega rednega profesorja za elektrotehniko, vendar delovnega mesta, kot izhaja iz uradnih evidenc, ni prevzel.³⁹ Posledica tega je bila, da je Milan Vidmar ostal edini predavatelj na elektrotehničnem oddelku, zato so se morali študenti po absolviranem četrtem semestru prepisati na strojniški oddelek tehniške fakultete ali pa študij nadaljevati v Pragi, Brnu, na Dunaju ali nemških tehniških visokih šolah.⁴⁰

V zapisnikih fakultetnega sveta tehniške fakultete v letu 1921 se omenjajo številni kandidati, tako za asistentska kot tudi za vodilna mesta. Izjemno naporen postopek preverjanja primernosti kandidatov se je na tehniški fakulteti končal oktobra 1921, ko so večino prošenj kandidatov dali *ad acta*. Med njimi je bilo precej takšnih, ki so jih sicer izbrali, vendar pozneje niso prevzeli delovnega mesta. V nekaterih primerih tudi zaradi dolgotrajnosti postopka in nestrpnosti kandidatov, ki so si medtem našli bolj ugodno zaposlitev. Zapletalo se je zaradi šibke komunikacije, nepopolne dokumentacije, zaradi česar v večini primerov sploh ni prišlo do vsebinskega ocenjevanja kandidatov. Najbolj se je nad celotnim postopkom, ki je oviral mirno raziskovalno in pedagoško delo, razburjal Maks Samec. Na seji univerzitetnega sveta oktobra 1921, ko je povzel razpravo iz

³⁹ V Arhivsko-muzejski službi ljubljanske univerze njegova personalna mapa ni ohranjena.

⁴⁰ Vidmar, 1964, 239.

fakultetnega sveta tehniške fakultete, je ocenjeval, da je večina priglasišenih ruskih kandidatov neprimernih za akademski poklic. Gre predvsem za osebno razočaranje Maksa Samca, ki očitno ni imel sreče s pridobivanjem že "izdelanih" akademskih predavateljev v rangu redni profesor, ki bi ga razbremenili.⁴¹

Samec pa je imel več sreče z ruskimi študenti, med katerimi bi izpostavil Vasilija Isajeviča, ki je pri njem leta 1922 doktoriral z raziskavo o agar-agarju. Od njega je Samec veliko pričakoval, zato ga je tudi predlagal za izvolitev v naziv docent. V predlogu je med drugim zapisal: "Pravi znanstvenik, ki z neumorno silo teži pojasnjevati obstoječe probleme, in ki z dobrim instinktom uporablja znanstvene metode in izdelava nove." Skratka, samostojen, miren, predaren, dober pedagog, ki razlikuje med kompetencami, ki jih morajo študenti osvojiti postopoma, v fazah študija.⁴² Kljub temu pa se je v nadaljnjih letih zapletalo pri njegovi zaposlitvi. Cokla pri njegovem napredovanju je bila odločitev, da ne zaprosi za jugoslovansko državljanstvo. Zato je po izteku pogodbe, kontrakta, leta 1931 zapustil tehniško fakulteto, se preselil na Češkoslovaško, kjer je kariero nadaljeval v zasebnem sektorju.⁴³

V že omenjeni razpravi oktobra 1921 je fakultetni svet tehniške fakultete sprejel sklep o ustavitvi postopkov za več kot 15 kandidatov, katerih priimki zvenijo rusko. Skoraj vsi so konkurirali za asistentska mesta, razen Maksimova, ki je bil izbran za pogodbenega rednega profesorja. Na ponudbo tehniške fakultete, da bo ljubljanska univerza prosvetno ministrstvo zaprosila za soglasje k sklenitvi pogodbe z njim, ni odgovoril. Ob tem so opravili obširno razpravo,

⁴¹ AMSU, VII, 197a, Zapisniki fak. sej 1920/21; prim. Peterlin Neumaier, 2015, 40-42.

⁴² AMSU, IV, 19/311, št. 37/prez.

⁴³ ARS, AS 1320, š. 1.

v kateri so razpravljali o ocenjevanju pogodbenih sodelavcev. Samec je kot kriterij izpostavil stike s kolegi v znanstvenih domih in seminarjih, Rihard Zupančič sodbo publike, Milan Vidmar pa poskusno predavanje pred profesorskim zborom fakultete.⁴⁴

Ruski (redni) profesorji na tehniški fakulteti

Bolj znane so zgodbe Rusov, profesorjev tehniške fakultete, ki so sprejeli službo in se jim je uspelo uveljaviti kot raziskovalci, pedagogi, mentorji in organizatorji. To so Dimitrij Vladimirovič Frost (1876–1935), Fjodor Fjodorovič Grudinski (1876–1959), Aleksej Kopylov (1877–1965), Evgen Josipovič Kansky (1887–1977), Ignacij Nikolajevič von Majdel (1875–1930), Aleksander Nikolajevič Mitinski (1875– ?) in Vasilij Vasiljevič Nikitin (1867–1942). Omenjeni profesorji so bili ob koncu prve svetovne vojne v svojih najboljših akademskih letih, najstarejši Nikitin, rojen 1867, je bil star nekaj čez petdeset let, večina drugih je bila rojenih sredi sedemdesetih let, torej starih okoli štirideset let.⁴⁵ Najhitreje se je v novem okolju “udomačil” najmlajši med njimi Evgen Kansky, ki je odstopal od drugih tudi po tem, da je že po prihodu v Jugoslavijo leta 1920 imel češkoslovaško državljanstvo in da se je poročil s Slovenko, Anko (Anko) Mayer. Kansky je postal redni profesor na ljubljanski medicinski fakulteti. Pred tem je bil zaposlen v kemijskem oddelku (kemijski inštitut), ki je sodil v ustroj tehniške fakultete, s katerim je ostal povezan po habilitaciji, zato ga upoštevam v tem pregledu.⁴⁶

Kansky je naredil najboljšo kariero, če kot kriterij upoštevamo zasedbo izvršnih mest na univerzi, saj je bil štirikrat izvoljen za dekana in štirikrat za prodekana Medicinske fakultete. Drugi ruski

⁴⁴ AMSU, VII, 197a, Zapisniki fak. sej 1920/21.

⁴⁵ Brglez, Seljak, 2007, 45–68.

⁴⁶ ZAL, LJU 374, š. 1, m. 1.

profesorji, povezani s tehniško fakulteto, niso nikoli zasedali mesta v ožji upravi. Največ v tem pogledu sta dosegla Frost in Kopilov kot upravnik inštituta: Frost je bil upravnik inštituta za rudarsko merjenje, Kopilov pa inštituta za rudarstvo, novembra 1932 je bil formalno tudi upravnik inštituta za mineralogijo, petrografijo in nauk o slojiščih, dejanski vodja pa je postal Nikitin, ki kot pogodbeni sodelavec ni izpolnjeval formalnih pogojev (redna zaposlitev) za prevzem funkcije.⁴⁷

Znak vključenosti za ruske univerzitetne profesorje v novo okolje je bila pridobitev jugoslovanskega državljanstva, ki hkrati izkazuje njihov interes po integraciji in interes Univerze kot delodajalca. Delodajalec je moral podpreti vlogo za pridobitev jugoslovanskega državljanstva, nato za pridobitev redne zaposlitve, napredovanja ter s tem povezane državne pokojnine. Frost je postal državljan junija 1924, Grudinski marca 1925, Kopilov 1927 in Nikitin 1928. Nikitin, ki je v Ljubljano prišel jeseni 1925, torej med zadnjimi ruskimi profesorji, je imel težave pri pridobitvi državne službe,⁴⁸ ker je presegal starostno mejo, ki jo je zakon o državnih uslužbencih za stalno zaposlitev določil na 60 let. Pomagalo ni sklicevanje na določilo 28. člena finančnega zakona za leto 1933/34, ki je dopuščal prevedbo kontraktualnih profesorjev in njihovo imenovanje za ukazne uradnike na račun kredita za kontraktualno osebje, torej za stalno zaposlitev, niti na uporabo tega določila na fakulteti v Skopju. Prosvetno ministrstvo se je v njegovem primeru togo postavilo na spoštovanje uradniškega zakona.⁴⁹

Ruski profesorji na tehniški fakulteti so bili priljubljeni pri kolegih in študentih. Veljali so za mirne in delavne raziskovalce.⁵⁰ Sloveli

⁴⁷ AMSU, IV, št. 41/641, št. 523/32/pr.

⁴⁸ Brglez, Seljak, 2007, 45–54, 65–68.

⁴⁹ AMSU, IV, 41/641, št. 492/33/pr.

⁵⁰ Brglez, Seljak, 2007.

so kot dobri kolegi, čeprav se med seboj niso vedno najboljše razumeli.⁵¹ To potrjuje primer izjemne kolegialnosti Nikitina, profesorja, ki je imel precej smole pri ureditvi svojega položaja na ljubljanski univerzi. Kot osrednja avtoriteta mineraloškega inštituta se je zavzel za izvolitev Ljudmile Mantuani Dolar za privatno docentko (izvoljena marca 1937), nato pa ji je prepustil del svojih predavanj, s čimer ji je želel omogočiti zaslužek v obliki avtorskega honorarja. Izjemno kolegialna poteza do mlade znanstvenice, ki je pred tem več let delala za skromen honorar kot asistentka, je naletela na odpor pri študentih. Zveza strokovnih klubov tehniške fakultete je maja 1937 protestirala proti dodelitvi predavanj prof. Vasilija Nikitina kandidatu brez javnega razpisa. Nikjer sicer ni omenjeno ime novoimenovane privatne docentke, vendar ni dvoma, da gre zanjo. Nikitin, ki je študentom pojasnil, da bo Dolarjeva postala “administrativna moč” na fakulteti, je prejel opravičilo od študentov, ki pa so dosegli svoj cilj – da je njihov predavatelj ostal prof. Nikitin.⁵²

Konec druge svetovne vojne, osvoboditev in čistko na ljubljanski univerzi so dočakali trije ruski profesorji, povezani s tehniško fakulteto: Grudinski, Kopilov in Kansky. Grudinski je bil avgusta 1945, star 69 let,⁵³ upokojen, Kansky, star 58 let, postavljen na razpoložnjenje,⁵⁴ Kopilov, star 68 let, pa je obdržal zaposlitev na ljubljanski univerzi vse do leta 1956, torej do 79. leta starosti. Kopilov je službo obdržal zaradi strokovnih kompetenc (konstruiranje nepropustnih jamskih vrat) in vzgoje ustreznega strokovnega naraščaja, ki bo sodeloval pri izvajanju strategije gospodarskega razvoja, temelječe na težki industriji.⁵⁵

⁵¹ ARS, AS 1931, Lm, š. 102, 199513-4.

⁵² Oset, 2015b, 207-209.

⁵³ AMSU, IV, 16/272, K-24/3.

⁵⁴ ZAL, Lju 374, š. 1.

⁵⁵ Zwitter, 1957, 293-294.

Bibliografija

BRGLEZ, A., SELJAK, M. (2007): *Ruski profesorji na Univerzi v Ljubljani*. Ljubljana, Inštitut za civilizacijo in kulturo.

BRGLEZ, A., (2015): "Ruski znanstveniki v Kraljevini Jugoslaviji". *Monitor ISH*, XVI/1, 151-176.

CIPERLE, J. (2010): "Naravoslovje in tehnika na univerzah oziroma visokih šolah od 16. do 20. stoletja", v: Ciperle, J., *Tehniška fakulteta Univerze v Ljubljani 1919-1957*. Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 11-28.

DEKLEVA, T. (2010): "Tehniška fakulteta ljubljanske univerze", v: Ciperle, J., ur., *Tehniška fakulteta Univerze v Ljubljani 1919-1957*. Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 31-48.

DOLENC, E. (2005): "Vprašanje ljubljanske univerze", v: FISCHER, J., ur. et al., *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992: I*. Mladinska revija, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 285-287.

DOLENC, E. (2010): *Med kulturo in politiko: kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnima vojnama*. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

GAŠPARIČ, J. (2010): "Češkoslovaški konzulat v Ljubljani (1920-1939)", v: Gašparič, J., ur. et al.: *Slovenci in Čehi: politika-družba-gospodarstvo-kultura*. Nová tiskárna Pelhřimov, Inštitut za novejšo zgodovino, Praha, Ljubljana, 133-150.

OSET, Ž. (2010): "Nostrifikacija premoženja po prvi svetovni vojni s poudarkom na območju sodnega okraja Maribor", v: Oset, Ž., ur. et al., *Mesto in gospodarstvo: mariborsko gospodarstvo v 20. stoletju*. Inštitut za novejšo zgodovino in Muzej narodne osvoboditve Maribor, Ljubljana, Maribor, 77-137.

OSET, Ž. (2011): "Pogled katoliškega in liberalnega tabora na ustanovitev Univerze v Ljubljani od prevrata do oktobra 1921", *Prispevki za novejšo zgodovino*, 51, št. 1, 63-76.

OSET, Ž. (2015a): "Izvolitev Maksa Samca za rednega člana Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani maja 1940", v: Stanovnik, B., ur. et al., *Maks Samec (1881-1964): življenje in delo*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Slovensko kemijsko društvo, Ljubljana, 147-163.

OSET, Ž. (2015b): "Slovenske znanstvenice in njihove možnosti za akademsko kariero v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije", v: Šorn, M., ur. et al., *Žensko delo: delo žensk v zgodovinski perspektivi*. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 195-214.

PETERLIN NEUMAIER, T. (2015): "Življenjepis Maksa Samca (1881-1964)", v: Stanovnik, B. ur. et al., *Maks Samec 1881-1964: življenje in delo*. Kemijski inštitut in Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 17-66.

RAVNIHAR, V. (1997): *Mojega življenja pot: spomini dr. Vladimirja Ravniharja*. Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana.

STIPILOVŠEK, M. (1995): "Vloga dr. Karla Verstovška pri ustanovitvi slovenske univerze leta 1919", *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 66, št. 2, 292-311.

Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo.

VIDMAR, M., ur. (1929): *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. Rektorat univerze kralja Aleksandra prvega v Ljubljani, Ljubljana, 1929.

VIDMAR, M. (1964): *Spomini: prvi del*. Založba Obzorja, Maribor.

ZADNIKAR, G. (2015): "Ruski znanstveniki na ljubljanski univerzi, ruski umetniki v našem gledališču: kulturno in znanstveno življenje v emigraciji". *Monitor ISH*, XVII/1, 103-120.

ZWITTER, F., ur. et al. (1957): *Univerza v Ljubljani: biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev*. Rektorat Univerze v Ljubljani, Ljubljana.

Arhivski viri:

Arhivsko muzejska služba (IV-Rektorat, VII - Tehniška fakulteta)

Arhiv Republike Slovenija (AS 100 - Vseučiliška komisija, AS 97 Ministrstvo trgovine in industrija, AS 1320 - Bilimovič Aleksander, AS 1931 - Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS)

Biblioteka SAZU (R 46)

Zgodovinski arhiv Ljubljana (Lju 374 - Evgen Kansky)

MATEJA RATEJ¹

Kratek postanek nadporočnika ruske carske armade Mihaela Dimitrijeviča Kuprejanova v Murski Soboti leta 1923

Izvleček: Avtorica se ukvarja z življenjsko zgodbo nadporočnika ruske carske armade Mihaela Kuprejanova, potem ko se je po priključitvi Wranglovi armadi v času ruske državljanske vojne v začetku dvajsetih let 20. stoletja kot begunec znašel v Kraljevini SHS. Po nekaj selitvah, ko je izobraženi petrograjski mladenič opravljal različna priložnostna dela pri obrtnikih in manjših podjetnikih, se je leta 1923 zaposlil kot delavec pri tustu judovskega živinskega trgovca Franca Gonde v Murski Soboti. Ljubezen med Kuprejanovom in Gondovo šestnajstletno hčerjo Margit ter poskus pobega zaljubljenec v Rusijo odstira kulturnemu zgodovinarju številne plasti tedanje družbene realnosti, od odnosa med prekmurskimi Judi in ruskimi emigranti do odnosa slednjih do nove in nekdanje domovine.

Ključne besede: Kraljevina SHS, ruska emigracija, Judje, Prekmurje, Mihael Dimitrijevič Kuprejanov

UDK: 94(497.4Murska Sobot)“1923”:314.151.12(47)

A Short Stay of the Russian Imperial Army Lieutenant Mikhail Dimitriyevich Kupreyanov in Murska Sobota in 1923

Abstract: The author examines the life story of a Russian imperial army lieutenant, Mikhail Kupreyanov, who joined Wrangel's Army during the Russian Civil War and found refuge in the early 1920s in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Having worked for va-

¹ Dr. Mateja Ratej je znanstvena sodelavka na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU. E-naslov: mratej@zrc-sazu.si.

rious tradesmen and small entrepreneurs, the educated young man from St. Petersburg was employed in 1923 by the father-in-law of a Jewish cattle trader, Franc Gonda, in Murska Sobota. A love affair between Kupreyanov and Gonda's sixteen-year-old daughter Margit and their attempt to escape to Russia unveil many layers of contemporary social reality, from the relations between the Prekmurje Jews and Russian immigrants to the attitude of the latter to their new and former homelands.

Keywords: The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Russian emigration, Prekmurje, Mikhail Dimitriyevich Kupreyanov

Narednik orožniške postaje Cankova Ivan Kranjec je sredi aprila 1923 za Okrajno sodišče v Murski soboti sestavil poročilo, ki je bilo bolj kot temu podobno ljubezenskemu romanu z bridkim koncem. Glavna akterja ljubezenske zgodbe, ki je bila v nerodnem nesoglasju z naravo formalnega dokumenta, sta bila Mihael Dimitrijevič Kuprejanov in Margit Gonda. Ona je bila šestnajstletna hči judovskega živinskega trgovca Franca Gonde iz Murske Sobote, on ruski emigrant, zaposlen pri njegovem tastu kot delavec. A ko je narednik tistega pomladnega dne okrog petnajste ure popoldne aretiral sedemindvajsetletnika, rojenega v premožni petrograjski družini, se je izkazalo, da je vsaj tako kot njegova srčna zadeva navdihujoča njegova življenjska zgodba. O njej lahko beremo zahvaljujoč ohranjenemu kazenskemu spisu Okrožnega sodišča Maribor v tamkajšnjem Pokrajinskem arhivu.²

² Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče Maribor 1898-1941, spis Vr VIII 500-23, poročilo orožniške postaje Cankova, 15. 4. 1923.

Mihael Kuprejanov je bil sin Dimitrija in Stefanije, roj. Kornilovič, ki je po pobegu iz Rusije, ločitvi od Dimitrija in ponovni poroki (p)ostala članica visoke družbe v Berlinu. Ker so pri aretiranem Kuprejanovu našli njen berlinski naslov, je mati kot kaže prav kmalu izvedela, v kako grenko/sladkem položaju je bil več tisoč kilometrov proč njen sin, ki je tudi sam poleg ruščine govoril nemški in francoski jezik.³ V zaporu murskosoboškega Okrajnega sodišča se je znašel zaradi obtožbe zvodništva, saj je 14. aprila 1923 okrog 21. ure brez dovoljenja njenih staršev odpeljal zdoma mladoletno Margit Gonda. Da je njuna zgodba intrigirala tedanje odnose med ljudmi, priča dejstvo, da so lahko dva meseca za tem o preprečeni romanci v svojem glasilu brali celo prekmurski migranti v Clevelandu in Ohio.⁴

Noč sta Mihael in Margit premočena od dežja preživela v gostišču v Rankovcih, naslednje jutro pa nadaljevala beg proti Sv. Juriju. Mlada je še pred prečkanjem državne meje prestregla policijska patrulja, saj so starši pobegle mladenke prijaviili njeno izginotje. Navdušen nad epsko zasanjanostjo zaljubljenih misije je Mihael Kuprejanov uniformiranima moškima brez zadrege opisal, da sta se s pobeglo Margit nameravala poročiti in se nato ob pomoči prijatelja, nekdanjega polkovnika, preko Dunaja odpeljati v njegovo nekdanjo domovino, kjer je bil socialni status Kuprejanovih bistveno višji kot v Prekmurju prve jugoslovanske države. Moža postave pa skoraj zagotovo nista delila obtoženčeve vznesenosti, saj je narednik Kranjec trezno zapisal: *“Na stavljeno vprašanje, kaj bi počel na Dunaju brez potrebnih sredstev, je izjavil, da bi se tam takoj pri sovjetskem zastopniku zglasil, kateri bi mu potne listine*

³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, prevzemno poročilo jetnišnice Okrajnega sodišča Murska Sobota, 15. 4. 1923.

⁴ Bivši ruski oficir odpeljal mlado prekmursko Židinjjo, *Ameriška domovina* (Cleveland, Ohio), 13. 6. 1923, 2.

za sebe in odpeljano Gonda, kakor tudi potrebna sredstva za potovanje v Rusijo priskrbel.”⁵

Sodni izvedenec mariborskega Okrožnega sodišča dr. Ivan Jurečko je v svojih neobjavljenih spominih zapisal, da so razprave mariborskega porotnega sodišča v prvih letih po vojni, “*ko so še bila čustva in zločinska nagnjenja /.../ posebno živa*”, trajale tudi po ves mesec. Po prihodu v Maribor leta 1919 je ugotavljal, da je vojna “*zbudila najnižje instinkte ljudi*”.⁶ Ko je pisal o tem, Jurečko zagotovo ni mogel imeti v mislih zgodbe Margit Gonda in Mihaela Kuprejanova. A kljub temu si lahko kulturni zgodovinar od na prvi pogled nedolžne, celo hudomušne zastavitve zgodbe obeta veliko: od razgrnitve vprašanja, kako so bili ruski begunci sprejeti v Prekmurju, katerega posebne okoliščine je ob nedavni priključitvi pokrajine k jugoslovanski državi narekovalo nezamisljivo število judovskega prebivalstva, do vpogleda v psihologijo ruskih emigrantov iz višjih socialnih slojev, med katerimi je večina, podobno kot Mihael Kuprejanov, sanjala edinole o vrnitvi v Rusijo.

Velikopotezna utapljajoča čustvenost 177 cm visokega, brkatega in močnega rjavolasega mladeniča, katerega obraz je kljub dvema vrstama slabih zob izžareval zdravje,⁷ je brez dvoma imponirala najstnici. A vendar Margit ob prvem soočenju z uradno (moralno) instanco ni bila najbolj prepričljiva. Naredniku Kranjcu je povedala, da je bila zdoma zvaljena “*pod pretvezo*”, sedaj pa tudi sama ni bila več prepričana, kaj vse bi se ji lahko pripetilo na Dunaju, češ da ji

⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, poročilo orožniške postaje Cankova, 15. 4. 1923.

⁶ PAM, fond: Eman Pertl, 34/2, Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurečka.

⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, prevzemno poročilo jetnišnice Okrajnega sodišča Murska Sobota, 15. 4. 1923; prevzemno poročilo mariborskih sodnih zaporov, 28. 4. 1923.

Mihael ni omenjal poti v Rusijo.⁸ To ni bilo res, saj je orožnik pri mladenki odkril listič s priročnim slovarčkom za potovanje, na katerem je bilo v nemščini in ruščini zabeleženo, da potuje ona, Margarita F. Kuprejanova, v Rusijo s svojim možem, ruskim oficirjem Mihaelom Dimitrijevičem Kuprejanovom. Pri tem je bila pripravljena gladko pozabiti ne le svoja starša, temveč celotno svojo preteklost, ko je na listič načočkala: *“Ich bin ein Russin = Ja ruskaja.”*⁹

Mihael Kuprejanov, ki so ga na rusko državljansko vojno spominjale velike brazgotine po rokah in nogah, je prispel v zapor Okrajnega sodišča v Murski Soboti oblečen v rusko vojaško uniformo.¹⁰ Pred prvo svetovno vojno je v Petrogradu obiskoval gimnazijo in vojno akademijo, kariero v ruski vojski pa je zaključil kot nadporočnik. Na zaslišanju v Murski Soboti je povedal, da se je kot kapetan boril na strani Petra Nikolajeviča Wrangla, nato pa se je leta 1920 skupaj z ostanki armade umaknil na Galipoli in od tam septembra 1921 v Kraljevino SHS. Po enoletni graničarski službi v Dalmaciji se je preselil v Zagreb, kjer je opravljal zidarska dela, februarja 1923 pa je na povabilo strica – nekdanjega polkovnika in tedanjega uslužbenca Finančne kontrole – Viktorja Korniloviča prispel v Sv. Jurij v Prekmurju. Ni se zdelo, da bi Mihael Kuprejanov do kraja obupal nad silnim padcem svojega socialnega položaja, ko je mirno nadaljeval s pripovedjo pred murskosoboškim sodnikom. S posredovanjem vplivnega murskosoboškega judovskega odvetnika dr. Aleksandra Vályja je dobil službo pri mesarju Heubergerju v Murski Soboti, kjer je opravljal razna domača dela. Mesar je bil oče Gon-

⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, poročilo orožniške postaje Cankova, 15. 4. 1923.

⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, rokopis potovalnega slovarčka Margit Gonda.

¹⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, prevzemno poročilo jetnišnice Okrajnega sodišča Murska Sobota, 15. 4. 1923.

dove soproge, tj. ded Margit Gonda, in od tu do goreče zaljubljenosti ni bilo več daleč.¹¹

Kuprejanov je pred okrajnim sodnikom v Murski Soboti zagotavljal, da sprva ni nameraval odpeljati dekleta, s katerim sta spletla ljubezensko razmerje, temveč se je želel v Rusijo vrniti sam. Kot kaže, je bil o političnih razmerah v domovini slabo obveščen, saj je predvideval, da si bo glede na nekdanji socialni položaj družine v rojstnem mestu lažje ustvaril gmotne temelje za zakon. A Margit je vztrajala, da ga ne pusti samega, zato je popustil in sklenil, da se ob pomoči ruskega konzulata poročita na prvi daljši postaji proti Rusiji – na Dunaju. Priznal je, da glede na pretekle izkušnje s starši izvoljenke ni računal na njuno privoljenje v poroko, zato se je – ker sta bila z Margit “*zelo zaljubljena*” – odločil za pobeg.¹²

Sprva se je Mihael dogovoril z znanci, ruskimi emigranti, ki so bili zaposleni pri Finančni kontroli v Cankovi, da zaljubljenca pri pobegu pomagajo, vendar je za nečakove naklepe izvedel njihov nadrejeni Viktor Kornilovič ter je tako njemu kot financarjem strogo prepovedal uresničitev naklepa. Finančna kontrola je bila jugoslovanski državni organ, ki je med svetovnjima vojnama v okviru Ministrstva za finance opravljal finančni nadzor oz. naloge, povezane z zagotavljanjem državnih prihodkov; hkrati so t. i. financarji, ki so bili nastanjeni na mejah, opravljali tudi vlogo obmejne kontrole, zlasti v zvezi s tihotapstvom.¹³

Ko se je jugoslovanska država odločila, da bo po koncu ruske državljanske vojne sprejela ruske begunce in v tem okviru zlasti armado generala Wrangla, je bilo jasno, da bo morala izdatno podpreti postopke za integracijo beguncev v jugoslovansko družbo. Eden od državnih

¹¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zasllišba obdolženca – Mihael Kuprejanov, 16. 4. 1923.

¹² Prav tam.

¹³ Čelik, 2012, platnice.

mehanizmov je bilo zaposlovanje ruskih vojakov v orožniških in vojaških vrstah ter tudi v Finančni kontroli, kjer so jih sprva najemali kot dnevničarje. Leta 1928 je prišlo v okviru parlamentarne razprave v Narodni skupščini o zakonu o državljanstvu do zaostritve pogojev zaposlovanja tujcev (konkretno Rusov) v Finančni kontroli, zato so tedaj številni ruski emigranti sprejeli jugoslovansko državljanstvo.¹⁴

Mihael Kuprejanov v nasprotju z Margit Gonda pred organi pregona ni želel skrivati zaljubljenke vneme, temveč je, nasprotno, svoje prvo zaslišanje sredi aprila 1923 zaključil z nespremenjeno vznesenostjo: *“Če pridem iz zapora, sem odločen, da grem takoj v Rusijo. Ljubim pa dekle tako, da je ne mislim več pustiti in če je ne dobim s seboj takoj, bom prišel po njo pozneje iz Rusije.”* V čudnem nesoglasju s trdoto nemškega jezika, ki ga je obtoženi najverjetneje uporabljal pred uradnimi organi, so morale biti besede, ki jih je izbiral globoko razčustvovan mladenič.¹⁵

Dan pozneje je Kuprejanov zavrnil sodnikove namige, da bi Margit ugrabil po navodilih organom pregona neznane osebe. Vedel je, da je bilo deklet v preteklosti zaljubljeno v carinskega uradnika Simona Piskerja, ki so ji ga starši prav tako branili. Ko je Margit spletla ljubezensko razmerje z Rusom, o prejšnji ljubezenski zvezi ni več govorila, temveč je le *“prezirljivo”* pihnila, ko jo je Mihael povprašal po Simonu: *“Bil sem uverjen, da je zaljubljena v mene.”* Kako nostalgичno zasanjan je bil njegov (ruski) svet in kako je morala njegova dikcija vplivati na mlado deklet, saj je celo sodnikom razlagal, da Margit Gonda *“ne ljubijo ne mati niti oče in ravnata ž njo grdo”*, zato ni nenavadno, da je deklet bežalo zdoma.¹⁶

¹⁴ Prav tam, 287.

¹⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zasllišba obdolženca – Mihael Kuprejanov, 16. 4. 1923.

¹⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zasllišba obdolženca – Mihael Kuprejanov, 17. 4. 1923.

Kot kaže, je sume v ugrabitev dekleta sprožil oče pobegle Margit, triinštiridesetletni živinski trgovec Franc Gonda, ki je bil na murskosoboškem Okrajnem sodišču zaslišan še isti dan kot Kuprejanov. Trdil je, da ni med bivanjem Rusa pod tastovo streho nikoli opazil naklonjenosti med njim in hčerko, sploh nikakršnega osebnega stika. Njun pobeg ga je zato močno presenetil, zdelo se mu je nemogoče, da bi se hči čustveno zapletla s človekom, ki ga je poznala komaj dober mesec. Sklepal je, da je šlo pri vsej stvari za interes tretje osebe. V to je verjel toliko bolj, ker je vedel za ljubezensko zgodbo med hčerko in carinskim uradnikom Piskerjem. Gonda hčerinoga snubca ni maral, zato mu je prepovedal obiske, v majhnem kraju, kot je Murska Sobota, pa je kmalu izvedel, da se mlada na skrivaj še vedno sestajata. Žena ravnatelja tamkajšnjega kreditnega zavoda mu je povedala tudi za bahanje carinskega uradnika, da bi – *“če bi se čutil za to sposobnega”* – Margit *“naredil nosečo”*, saj Franc Gonda potem zagotovo ne bi več nasprotoval poroki.¹⁷

Za očetom je bila kot priča zaslišana še pobegla Margit Gonda, ki je takoj prešla k stvari: *“Do koraka, katerega sem storila, so me prisilile domače razmere.”* Bolj presenetljivo je bilo nadaljevanje mladenkine izpovedi, v kateri je sodišču razkrila, da živi njen oče moralno nadvse sporno življenje, ona pa nikakor ne more več prenašati govoric o tem po Murski Soboti in okolici.¹⁸ Da se je tudi prekmursko (pol)urbano središče po prvi svetovni vojni le počasi vračalo v urejene okvire in medsebojne odnose, priča izpoved *“kontoristinje”* (knjigovodkinje) Danice Borko pred mariborskim Okrožnim sodiščem leta 1929. Mariborčanka je bila zadnji dve leti zaposlena pri murskosoboškem veletrgovcu Karolu Šiftarju, ki jo je

¹⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zaslišba priče – Franc Gonda, 17. 4. 1923.

¹⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zaslišba priče – Margit Gonda, 17. 4. 1923.

okužil s sifilisom in *“triperjem”* (gonorejo), saj je kmalu po nastopu službe skladno z njegovimi pričakovanji postala šefova ljubica. Tedaj osumljena storitve nedovoljenega abortusa je babici v Mariboru prostodušno povedala, *“da je v Murski Soboti mladina precej pokvarjena in da tudi gospe zelo pogosto abortirajo”*; tam je to *“nekaj navadnega”*, je pripomnila.¹⁹

Ker Margit Gonda ni bila več pripravljena živeti v stanju duha, ki ji v obdobju najstniške negotovosti ni omogočalo zanesljivih prijemališč, se je zatrdno odločila, da odide z Mihaelom Kuprejanovom, čeprav *“ga ni ljubila”*. Njen tihi načrt, porojen *“v nekem obupu”*, je vključeval Kuprejanova le na poti do Gradca, kjer se je nameravala ustaliti in s pomočjo daljnih sorodnikov poiskati službo. *“Njega torej ne zadeva nobena krivda,”* je Margit pogumno branila svojega ruskega tovariša pred sodniki,²⁰ ki so se s kdove kolikšno vzvišenostjo ubadali z družinskimi težavami lokalnega živinskega trgovca. Ali pa očetovske skrbi Franca Gonde le niso bile edino, kar je gnalo slovenske pravosodne organe? Ruskih emigrantov, ki so bili zaposleni kot graničarji ali financarji, se je med domačini držal slab sloves, ki so ga s posameznimi ekscesi utrjevali sami. Leta 1922 je, denimo, odmevala tragedija osemletne deklice, ki jo je na Kozjaku posilil in hudo poškodoval ruski emigrant Safran Kraljevecki, zaposlen kot graničar pri Sv. Duhu na Ostrem vrhu.²¹

Prizadevanja po hitrem pravnem zaključku, obsodbi prepovedanega osebne stika med emigrantom in domačinko, je nadaljevalo Državno tožilstvo (tedaj pravdnistvo) v Mariboru, ki je pri tamkajš-

¹⁹ PAM, Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr IX 168/29, Zasllišba priče – Dragica Nežič, 16. 7. 1929.

²⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zasllišba priče – Margit Gonda, 17. 4. 1923.

²¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr X 1358/22.

njem Okrožnem sodišču že 19. aprila 1923 vložilo kratko obtožnico; Mihaela Kuprejanova je bremenila javnega nasilstva s tem, ko je "svojim starišem na zvit način" odpeljal hčer Margit Gonda.²² Obtoženi je bil še istega dne ob peti uri zjutraj prepeljan v zapore mariborskega Okrožnega sodišča.²³ Glavna razprava v začetku maja 1923 se je odvila bliskovito hitro, saj je Kuprejanov v odsotnosti članov družine Gonda takoj uvodoma priznal krivdo. V petnajstih minutah je bilo vsega konec. Kaznovan je bil z enim mesecem strogega zapor, precej bolj nesorazmerna s težo storjenega dejanja pa se je zdela druga kazen – izgon iz Kraljevine SHS.²⁴ Vsiljevala je misel, da želi biti opomin celotni emigrantski populaciji, s katero se je prva jugoslovanska država soočala v prvih letih svojega obstoja.

Mihael Kuprejanov je bil torej po enomesečnem zaporu izgnan iz Kraljevine SHS. Najbrž mu po izpustitvi hitra integracija v svobodno življenje ni povzročala posebnih težav, čeprav vključevanje v družbo za nekdanje kaznjence ni bilo samoumevno. O tem je pričal obstoj mariborskega društva za odpuščene kaznjence, ki je premagovalo predsodke do nekdanjih zapornikov, obenem pa zanje iskalo primerno zaposlitev.²⁵ Pičla dva meseca bivanja Mihaela Kuprejanova na Slovenskem sta bila dovolj, da je sprožil preplah v prekmurski lokalni skupnosti in zagnal sodne mline, ki so njegov begunski status po hitrem postopku zmleli in izvrgli kot tujek. Je odpotoval v Berlin k materi? Malo verjetno, saj bi to lahko storil že prej. Če ga je ob Petru Nikolajeviču Wranglu zadržala vojaška čast

²² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Obtožnica, 19. 4. 1923.

²³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Uradno poročilo, 27. 4. 1923.

²⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Glavna razprava, 2. 5. 1923; V imenu Nj. Vel. Kralja, 2. 5. 1923.

²⁵ Golec, 1938, 91.

in pripadnost carski ruski tradiciji, je bil po razpadu armade te zaveze prost. Po prihodu v Kraljevino SHS je vztrajal kot priložnostni delavec in zidar, ob tem pa je vendarle lahko računal na zaščitništvo materinega brata, nekdanjega polkovnika ruske carske armade Viktorja Korniloviča.

Kakšne vezi je stkal Viktor Kornilovič s soboško judovsko elito – med okrog 3.000 prebivalci Murske Sobotne je bilo leta 1921 Judov manj kot 200²⁶ –, da se je za njegovega mladega nečaka osebno zavezal (za tamkajšnje Slovence) kontroverzni odvetnik Aleksander Vály, ki se je leta 1921 v času delovanja mednarodne razmejitvene komisije za jugoslovansko-madžarsko mejo odločno postavil na madžarsko stran?²⁷ Je nekdanji pripadnik ruske visoke družbe le v premožnejših lokalnih Judih prepoznal sledi kultiviranosti, ki jo je bržkone pogrešal, ali je v novi domovini z vplivnejšimi prekmurškimi judovskimi družinami tkal poslovne vezi?

Prekmurje in Murska Sobota kot njegovo središče je v zgodnjih dvajsetih let 20. stoletja moralo biti – prej kot prostor ustaljenih, samoumevnih in transparentnih odnosov v polju javnega – žarišče nedorečene konfuznosti, saj je leta 1919 prešlo pod jurisdikcijo Kraljevine SHS iz povsem drugačnih kulturnih okvirov. Prekmurje je nato v dobrih desetih letih po oblikovanju prve jugoslovanske države zaradi omejevanja trgovinskih povezav z madžarskim prostorom, strahu pred versko reformo nove (pravoslavne) države in lokalnega antisemitizma zapustila dobra tretjina judovskega prebivalstva.²⁸ Prisotnost drobcev ruske emigracije v prostoru, ki je bil intenzivno podvržen iskanju novih kolektivnih identitetnih oprijemališč, tako v splošnem (kljub nasprotni izkušnji Mihaela

²⁶ Kerec, 2000, 597.

²⁷ Prav tam, 595–596.

²⁸ Luthar, 2012, 53–54.

Kuprejanova) ni mogla bistveno zamajati tamkajšnjega vsakdana oz. sfere javnega.

Kaj pa očetovsko zaščitništvo Franca Gonde? Je bilo le zunanji izraz očitno poškodovanega odnosa s hčerjo, ki mu je botroval on sam? Domnevamo lahko, da bi užaljeni oče z nespremenjeno zavzetostjo iskal hčer tudi, če bi pobegnila s Simonom Piskerjem, ali katerim od domačih snubcev. Drugo vprašanje pa je, ali bi bili organi pregona tako nenavadno učinkoviti, če v pobeg ne bi bil vključen ruski emigrant. Kakšno je bilo življenje živinskega trgovca, da je zbuvalo toliko gnusa pri njegovi hčeri? Kot kaže, njena občutja do očeta niso bila zgolj plod čustvene neuravnovešenosti najstnice, saj je Franc Gonda le nekaj dni po obsodbi Mihaela Kuprejanova kot udeleženec gostilniškega pretepa v Tišini s samokresom streljal v zrak.²⁹ Mu je po ubežniški prigodi z ruskim emigrantom uspelo zadržati hčer za domačimi stenami?

* * *

Branje kazenskih spisov je s kulturnozgodovinskega stališča bistveno drugačno od pravniškega branja, zaradi katerega je gradivo v osnovi nastalo. Izid kazenskih zadev za kulturnega zgodovinarja ni bistvenega pomena, temveč je njegov poglobitni razmislek od začetka do konca podrejen tistim za izid kazenskih procesov večinoma nepomembnim niansam, ki so sestavljale edinstvene mreže odnosov med udeleženci procesov v prostoru in času. Krhki obrisi čustvovanj, občutenj, vrednot, hotenj, zatajevanj, strahov, misli, samorazumevanj in vsakodnevnih (ne)pomembnih rutin preteklih ljudi so domala vse, kar zanima kulturnega zgodovinarja v kazenskih spisih.

²⁹ Nasilen mesarski pomočnik, *Tabor*, 6. 5. 1923, 6.

Tako so kljub raziskovalni utemeljenosti večine v zgornjih nekaj odstavkih zastavljenih vprašanj, med njimi nekatera, ki kažejo na to, kako blizu območja tabloidnosti se giba kulturni zgodovinar, ko z namenom preiskovanja globokih, očem skritih plasti realnosti brska po temnih skrivnostih konkretnih ljudi v njihovih kazenskih spisih. Vendar zadostitev nizkih strasti človeške radovednosti ni namen zgodovinarjevega dela. Naše osrednje vprašanje o razkrivanju drobcev življenja ruske emigracije na Slovenskem s pričujočim besedilom ni želelo biti odgovorjeno, temveč le na široko razgrnjeno. A v isti sapi je treba narediti črto pod preveč vnetimi vprašanji; celoviti življenjepisi akterjev v tem primeru niso in ne smejo biti naša stvar. Kdor odpira kazenske spise ljudi preteklih časov, mora z vso militantnostjo, ki jo premore beseda, varovati zamejitev med upravičenostjo raziskovalnega zanimanja in neupravičenostjo posega v intimo preteklih posameznikov.

Bibliografija

- ČELIK, P. (2012): *Naši financarji 1918–1946*. Ljubljana, Modrijan.
- GOLEC, J. (1938): *Ponarejevalci*, Maribor, Tiskarna sv. Cirila.
- LUTHAR, O. (2012): *Po robovih spomina; antisemitizem in uničenje prekmurske judovske skupnosti*. Ljubljana, Založba ZRC.
- KEREC, D. (2000): "Judje v Murski Soboti v letih 1934–1954", *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 4, 591–613.

Arhivski viri:

- PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23 (Mihael Kuprejanov).
- PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr IX 168/29 (Benjamin Ipavec).
- PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr X 1358/22 (Safran Kraljevecki).

PAM, fond: Eman Pertl, 34/2, Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurčka.

Časopisna vira:

Ameriška domovina, Cleveland, Ohio, 1923.

Tabor, Maribor, 1923.

LJUBOV ALEKSEJEVNA KIRILINA¹

Ivan Hribar in društvo “Rusko zrno”²

Izvleček: Prispevek osvetljuje izbrane in doslej še neraziskane vidike rusko-slovenskih odnosov v začetku 20. stoletja. Avtorica proučuje sodelovanje slovenskega liberalca Ivana Hribarja z društvom “Rusko zrno” ter predstavi skupno organizacijo potovanja ruske kmečke mladine na praktično usposabljanje na Slovenskem med leti 1909 in 1913. Raziskava je bila narejena na podlagi arhivskega gradiva iz Rokopisne zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani in Centralnega državnega zgodovinskega arhiva v Sankt-Peterburgu. Kulturno-gospodarsko sodelovanje Rusov in Slovencev se je pokazalo kot izjemno uspešno. Ruski kmetje so se v času pripravništva seznanili z zahodnimi tehnologijami kmetovanja in jih pozneje v Rusiji tudi uspešno uporabljali. Pripravništvo ruskih kmetov na Slovenskem je pripomoglo k širjenju kulturnih obzorij tako ruskih praktikantov kot slovenskih kmetov.

Ključne besede: društvo “Rusko zrno”, Ivan Hribar, pripravništvo ruskih kmetov na Slovenskem

UDK: 94:327(47)(497.4)“191”

Ivan Hribar and the ‘Russian Grain’ Association

Abstract: The article discusses some of the still unexplored Russian-Slovenian relations in the early 20th century, focusing on the co-operation of the Slovenian Liberal Ivan Hribar with the ‘Russian

¹ Ljubov Aleksejevna Kirilina, starejša znanstvena raziskovalka na Inštitutu za slavistične študije Ruske akademije znanosti v Moskvi. E-naslov: kirilina.ljuba@rambler.ru.

² Prevod članka: Tjaša Rant.

Grain' Association. They jointly organised travels for the Russian country youth, sent to the Slovenian provinces for practical training between 1909 and 1913. The research was based on the archive materials from the Manuscript Department of the National and University Library in Ljubljana and from the Central State Historical Archives in St. Petersburg. The cultural and economic co-operation between Russians and Slovenes proved extremely successful. During their internship, the Russian farmers became acquainted with Western farming technologies, which they successfully applied in their homeland. The internships of Russian farmers in Slovenia expanded the cultural horizons for Russian practitioners and Slovenian farmers alike.

Keywords: the 'Russian Grain' Association, Ivan Hribar, training of Russian farmers in Slovenia

Ustanovitev društva "Rusko zrno"

Društvo "Rusko zrno" (1908–1914) je bilo v Sankt-Peterburgu ustanovljeno na pobudo ruskega premierja P. A. Stolipina. Dejavnost društva naj bi pripomogla k izvajanju gospodarskih reform v Rusiji. Med leti 1908 in 1917 je imelo precej pomembno vlogo v kmetijskem in družbenem življenju ruskega imperija. Namen društva *Rusko zrno* je bilo pomagati kmetom in lastnikom zemljišč pri učenju naprednih metod kmetovanja in obrti z njihovim usposabljanjem, "tako v Rusiji kot v tujini, predvsem v slovanskih državah". Poudarjali so, da je "dolžnost vsakega kmeta, seznaniti se z modelom gospodarstva, ki je koristen za državo in zgleden za vaščane". Med nalogami društva je bil ne samo gospodarski, tem-

več tudi kulturni, moralni napredek Rusije in drugih slovanskih narodov.³ *Rusko zrno* je bilo prostovoljno društvo, njegov ustanovni kapital pa so tvorile članarine in donacije. Med podporniki organizacije so bili ovdovela carica Marija Fjodorovna in drugi člani carske družine, vključno s carjem Nikolajem II. Podpirala jih je tudi vrsta ruskih državnikov (med njimi tudi minister za zunanje zadeve ruskega carstva, S. D. Sazonov),⁴ prav tako politično in gospodarsko vplivni ljudje, od katerih so mnogi simpatizirali z idejo neoslavizma.⁵

Predsednik Sveta društva je bil najprej V. I. Denisov, nato novinar in politik A. A. Stolipin, mlajši brat P. A. Stolipin. Položaj tajnika je zasedel hrvaški emigrant Krunoslav Geruc, ki je živel v Rusiji od leta 1886. Ogromno je prispeval k osnovanju društva in njegovih dejavnosti. V letih na prelomu 19. in 20. stoletja je bil Geruc bibliotekar v Dumi, kar mu je omogočalo stike z ruskimi politiki. Kot zagovornik neoslovanstva, je ohranjal tesne stike s K. Kramárjem in I. Hribarjem

Podružnice društva so odprli v številnih deželnih in okrajnih mestih v Rusiji, prav tako tudi v tujini. V tujini so jih vodili člani oziroma skrbniki, ki so bili večinoma izvoljeni iz kroga učiteljev lokalnih kmetijskih šol in fakultet. Skrbniki so bili odgovorni za porazdelitev ruskih pripravnikov v šolah in na kmetijah, za pomoč pri učenju tujega jezika in nadzor nad njihovim delom.⁶ Kot je razvidno, je skrb za vključitev v društvo skrbnikov iz slovanskih dežel Avstro-Ogrske, prevzel K. Geruc.

³ Centralni državni zgodovinski arhiv v Sankt-Peterburgu, F. 895, Društvo "Rusko zrno" – dalje: CGIA Spb., F. 895. Ustava društva "Rusko zrno": Op. 1, D. 1., L. 18.–35.

⁴ CGIA.

⁵ Firsov, 2002, 178.

⁶ Golosenko.

Češki politik, ideolog in organizator gibanja neoslavistov, Karel Kramář, je sodeloval pri odprtju podružnic društva v čeških deželah, vodja Hrvaške kmečke stranke Stjepan Radić pa je začel propagirati “Rusko zrno” v hrvaških deželah. V slovenskih predelih je to delo prevzel Ivan Hribar.

Hribar je bil verjetno najbolj vztrajen zagovornik neoslavizma med Slovenci. Sodeloval je pri pripravi in izvedbi vseh neoslavističnih dogodkov ter oglaševal potek njihovega delovanja v časopisih. Za Hribarja je bila glavna naloga neoslavizma utrditi občeslovansko samozavest s pomočjo kulturnega in gospodarskega sodelovanja. Izkazoval je veliko zanimanje in topel odnos do Rusije ter nekajkrat tja tudi odpotoval, med drugim v sestavi delegacije neoslavistov leta 1908 in 1909.

Hribar je bil eden izmed prvih članov društva “Rusko zrno” in je postal njegov skrbnik. V tem času je bil tudi vpliven politik in župan občine Ljubljana, zato je imel dobre možnosti za organizacijo pripravništev ruskih kmetov na Slovenskem.

Z namenom, da bi novo društvo postalo priljubljeno in da bi rešili svoje finančne težave, so 30. januarja (12. februarja) 1909 v Plemiški skupščini v Sankt-Peterburgu organizirali “velik sejem, sprejem, nato koncert in plese”. Vsak slovanski narod je imel svojo trgovsko stojnico. Geruc je prosil Hribarja naj za dogodek v Sankt-Peterburgu pošlje iz Ljubljane ali Štajerske “2-3 mlade liepe slovenke, koje bi malo ruski znali, da trgujeje na bazaru u narodnoj nošnji” s slovenskim blagom. Predlagal je, naj pošlje tudi “kinematografsko sliko” slovenskih krajev, kot je Postojnska jama⁷. Koncert so izvedli in prinesli društvu 1750 rubljev čistega dobička. Od ministrstva za kmetijstvo je društvo prejelo 1000 rubljev, od urada carice 2000 rubljev, iz kurskega in smolenskega

⁷ Firsov, 2002, 178.

okraja po 100 rubljev, iz voronežskega 150 rubljev. "Na ta način, - je pisal Geruc, - lahko zdaj začnemo ukrepati".⁸

Prvi gojenci "Ruskega zrna" na Slovenskem

Finančni položaj društva se je izboljšal, zato so kmalu začeli z organizacijo izletov kmečke mladine na kmetijsko pripravništvo v tujino. Glede selekcije in odprave praktikantov je Društvo sestavilo vprašalnik, v katerem so zahtevali podatke o vlagateljevem finančnem stanju in lokaciji zemljišča, sestavi družine, izobraževanju itd. Kandidati so lahko izbirali med Moravsko, Češko in Kranjsko - za pripravnike iz osrednje Rusije, Dansko - za pripravnike iz severnih gubernij, Bolgarijo - za pripravnike iz južnih gubernij.⁹ Večina kandidatov je bilo izobraženih: diplomanti kmetijskih šol, učiteljskih seminarjev, med njimi so se včasih znašli tudi gimnazijci. Običajno je bilo gostovanje omejeno na devet mesecev, nekaterim so ga podaljšali na dve leti. Potovanja pripravnikov so krili z donacijami in subvencijami okrajnih uprav in posameznikov. V večini primerov so posamezniki društvu pošiljali finančna sredstva za pripravništvo v tujini točno določenega pripravnika. V povprečju je na vsakega človeka pripadalo 100-150 rubljev.¹⁰

Že decembra leta 1908 je Geruc prosil Hribarja, naj v Ljubljani ustanovi mestni odbor, ki bi bil zadolžen za ruske pripravnike.¹¹ Hribar je bil prvi tuji skrbnik "Ruskega zrna", ki je pripravil vprašalnik,

⁸ Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, // I. Hribar. Zapuščina, Ms. 1411, Mapa 35., VIII.2.5. "Russkoje zerno" . - dalje: RZ NUK, I. Hribar. Zapuščina, Ms. 1411. Pismo: K. Geruc - I. Hribarju, 1(14). aprila 1909.

⁹ Rogatko.

¹⁰ CGIA SPb, F. 895, Op. 1., D. 1, L. 1, 2, 5, 15, 16, 20, 55, 56, 58.

¹¹ RZ NUK, I. Hribar. Zapuščina, Ms. 1411, Pismo: K. Geruc - I. Hribarju, 24. decembra 1908.

v katerem so mu slovenski skrbniki sporočili svoje podatke in pod kakšnimi pogoji so pripravljene vzeti ruske kmete k sebi na pripravištvu. Te podatke je Hribar nato posredoval društvu. Obvestilo o prihodu ruskih pripravnikov je objavil v časopisu slovenskih liberalcev "Slovenski narod".¹² Ti vprašalniki so omogočili društvu lažje načrtovanje, kam in pod kakšnimi pogoji bi lahko poslali svoje gojence.

Prvi ruski pripravnik, ki je odšel v Slovenijo konec 1909, je bil Nikolaj V. Tuskov, 18-letni sin zdravnika iz voronežske gubernije, lastnik 70–80 hektarjev zemljišč in nekdanji gimnazijec. Po 2 ali 3 dneh prebivanja na Dunaju, je prišel v Ljubljano, od koder so ga poslali v Postojno, kjer je delal in se učil na zemljišču kmeta Žnidaršiča. Mladenič po vsej verjetnosti ni bil vajen dela, o čemer je Geruc pisal Hribarju: "Mladenič pravi, da se ne boji težkega dela ... Jasno je, da so to prazne marnje in da bo potreboval še veliko časa, da se bo privadil težkemu delu."¹³ N. V. Tuskovu pa je bilo v Postojni všeč. Tajnik društva D. P. Mazin je o tem pripravniku pisal Hribarju: "Poslal mi je pismo polno navdušenja, v katerem opisuje, kako prijazni ste bili do njega in kako dobro službo je dobil."¹⁴

Sprva je društvo nameravalo poslati svoje pripravnike na Dunaj v dveh izmenah po 10–12 ljudi. Iz prve izmene so načrtovali 7 ljudi za delo v Sloveniji, 5 pa za Češko in Moravsko. Da bi jih v avstro-ogrski prestolnici sprejeli in nadaljnje razporedili, je Geruc prosil Hribarja, naj tam ustanovi stalni odbor "Ruskega zrna".

Prošenj za razmestitev ni bilo veliko, vsega skupaj okoli 50. Po izboru društva je ostalo 12–15 kandidatov ("... Raje vam jih pošljemo manj, da lahko izberemo le najboljše", – je Geruc pisal Hribarju),¹⁵ po tem so jih izbrali še nekaj. Zaradi finančnega stanja je bil prihod

¹² Prav tam, Pismo: dr. Kuralt – I. Hribarju, 5. marca 1909.

¹³ tam, Pismo: K. Geruc – I. Hribarju, 14(27). februarja 1909.

¹⁴ Prav tam, Pismo: D.P. Marin – I. Hribarju, 2(15). aprila 1909.

¹⁵ Prav tam, Pismo: K. Geruc – I. Hribarju, 1(14). aprila 1909.

prve izmene pripravnikov izveden pozneje, kot so načrtovali. Prva izmena (10 ljudi, med katerimi sta bili dve dekleti) je prispela na Dunaj v začetku aprila leta 1909. Svet društva "Rusko zrno" je Hribarju poslal pismo z določili, da bodo pripravniki iz sankt-peterburške učiteljske šole Otilija Balod, Nikolaj Mihajlov in Jelikonida Morugina ostali 6 mesecev, drugi pa želijo ostati na pripravništvu 2-3 leta. Svet društva je prav tako sporočil, katere veje kmetijstva zanimajo ruske pripravnike. Tako so, na primer, Balodova, Klemenov in Morugina navedli, da se hočejo priučiti "živinoreje, mlečne proizvodnje, kmetijstva in vrtnarjenja".

Ruske pripravnike so razmeščali na zgledne kmetije in kmetijske šole. Slovenski skrbniki, ki so vzeli varovance pod svoje okrilje, so jim morali zagotoviti nastanitev in hrano, prav tako plačilo. Svet društva "Rusko zrno" je potrdil, da je prav slednje dovoljevalo društvu z majhnimi prihodki, da so lahko pošiljali svoje "gojence" v tujino.¹⁶

Ruski pripravniki na Slovenskem med letoma 1912 in 1913

Naslednja faza aktivnega sodelovanja društva "Rusko zrno" z I. Hribarjem se je začela že leta 1911-1914, ko so znova začeli nabirati ruske praktikante za odpravo v slovanske dežele Avstro-Ogrske.

V pismu, z dne 11. maja 1911, se je predsednica Komisije za razporeditev praktikantov društva "Rusko zrno" O. P. Dmitrijeva obrnila na I. Hribarja s prošnjo, naj leta 1912 razporedi ruske pripravnike v zgledna slovenska gospodinjstva in obljubila, da bodo prosta delovna mesta zapolnjena "iz vrst dobre kmečke mladine".¹⁷ Istega leta je predsednica novoustanovljene Obrtniške komisije pri društvu "Rusko zrno" E. Polovceva podala prošnjo Hribarju za na-

¹⁶ Prav tam, Pismo: Sovjet občestva "Russkojezerno" - I. Hribarju, 12. aprila 1909.

¹⁷ Prav tam, Pismo: O.P. Dmitrijeva - I. Hribarju, 15. maja 1911.

mestitev sedmih ruskih "gojencev-obrtnikov" v kovinske in vaške strojne delavnice slovenskega podeželja.¹⁸

Hribar je v slovenskih časopisih ponovno objavil oglas o načrtovanem prihodu ruskih praktikantov, ki naj bi prišli konec februarja leta 1912. Skrbnikom je predlagal, naj jih vzamejo k sebi za delo in poduk o "racionalnem gospodarjenju" in posebej poudaril, "da so vsi gojenci "Russkoga zerna" sposobni za vsakršno tudi najtežavnejše kmečko delo".¹⁹ Kmalu je Hribar od slovenskih kmetov prejel prijave. Skrbniki so predlagali, da bodo naučili Ruse "delati po naše", obljubili so jim streho in hrano, prav tako plačo (ali plačilo) za dobro opravljeno delo. Svoja gospodinjstva so večinoma označili kot "napredna". Večina je zaprosila, naj jim pošljejo 1-2 "popolnoma zdrava in krepka mladeniča".²⁰ Nekaj pripravnikov je bil pripravljen vzeti tudi J. Zgornik iz Gorice, potem ko je v časopisu primorskih liberalcev Soča prebral pohvalo enega od kmetov o ruskem pripravniku.²¹ Eden izmed največjih slovenskih kmetov Karl Majer je napisal Hribarju, da bo sprejel "10 ruskih mladeničev" za "kmetijsko delo bodisi pri živini ali na polju". Pogoji, ki jim jih je ponujal, so bili najboljši: obljubil je, da bo pripravnikom za delo od 1. marca do 1. novembra plačal po 25 kron na mesec (drugi skrbniki so plačevali po 5-10 kron! - op. a.), "nekateri sposobni" so ostali pri skrbniku tudi čez zimo. Prosil je, naj mu sporoči, ali bo dobil delavce iz Rusije, sicer si jih bo moral "od drugod priskrbeti".²² Malo pozneje

¹⁸ Prav tam, Pismo: J. Polovceva - I. Hribarju, 2. oktobra 1911.

¹⁹ Soča, 30. novembra 1911., S. 2.

²⁰ RZ NUK, I. Hribar. Zapuščina, Ms. 1411, Pisma: P. Jenko - I. Hribarju, 20. novembra 1911; I. Kočevar - I. Hribarju, 5. decembra 1911; -. Pečenko - I. Hribarju, 10. decembra 1911; L. Potočnik - I. Hribarju, 1. decembra 1911; M. Plut - I. Hribarju, 1. januarja 1912 in dr.

²¹ Prav tam, Pismo: J. Zgonik - I. Hribarju, 10. decembra 1911.

²² Prav tam, Pismo: K. Mayer - I. Hribarju, 18. decembra 1911; 29. decembra 1911; 15. januarja 1912.

so prihajale prošnje za ruske delavce tudi za delo v mlinu in tovarni sira v Škofji Loki.²³

Od prejetih predlogov jih je Hribar izbral 28, ki so bili po njegovem mnenju najbolj primerni. Potem ko je Hribar poslal možnosti za razmestitev ruskih pripravnikov, se je Komisija za razmestitev pripravnikov zahvalila slovenskemu skrbniku in ga prosila, naj poda podrobnosti o slovenskih skrbnikih, točno določi datum prihoda pripravnikov in uredi zanje "najkrajšo in najcenejšo pot".²⁴ Konec decembra 1911 je bilo določeno, da bodo pripravniki prispeli v Ljubljano 10.-23. februarja leta 1912. Predvidevali so, da bodo zapolnili vseh 28 prostih delovnih mest: 7 ljudi na Štajersko, 4 v okolico Ljubljane, 3 na Primorsko, 10 k posestniku Karlu Majerju in po en pripravnik k Ivanu Matjažu, Francu Sagaju, Martinu Plutu, Antonu Kodriču.²⁵

V odgovoru društvu "Rusko zrno" je Hribar opisal najcenejše in najbolj prikladne poti iz Sankt-Peterburga na Krajnsko za ruske pripravnike in opisal nekaj skrbnikov, kamor jih je priporočil poslati. Učitelja A. Goričana je imenoval za "najboljšega slovenskega skrbnika". "Delo pri njem je naporno, zato pa bo gojenec iz njegove šole prišel tako teoretično, kot tudi praktično povsem pripravljen". Hribar je ugotovil, da je Goričan govoril rusko, tako da je predvidel, da z njim ne bo težav pri sporazumevanju s pripravniki. Karl Mayer - bogat posestnik, ki bo skrbel za pripravnike, "želi fante, ki ne bodo zanemarjali dela". Enako je mogoče reči tudi za Antona Pečenka. Delo pri F. Kočevanju je imelo, po mnenju Hribarja, dodatno prednost: "Gojenec, ki bo šel k Francu Kočevanju, bo lahko poleti obiskal ... mlekersko šolo v Vranici". Hribar je opozoril društvo, da morajo

²³ Prav tam, Pismo: Jeršen - I. Hribarju, 25. maja 1912; R. Lipke - I. Hribarju, 8. junija 1912.

²⁴ Prav tam, Pismo: O.П. Дмитриева - И. Хрибару. 23. 12. 1911

²⁵ Prav tam, Pismo: O.П. Дмитриева - И. Хрибару. 30. 12. 1911.

vse pripravnike “razporediti za vsakršno delo”, in prosil, naj mu sporočijo, katere skrbnike bodo izbrali.²⁶ Kot je bilo razvidno, se je izbira skrbnikov nekoliko spremenila.

Posledično se je februarja 1912 v Ljubljano odpravilo vsega skupaj 12 pripravnikov, pri čemer jih je 10 odšlo k Karlu Majerju, ki jim je ponujal najboljše pogoje. O. P. Dmitrijeva je Hribarja prosila, naj pripravnikom, ki so bili namenjeni k Mayerju, ne izplačuje denarja vnaprej, saj so njihov zaslužek šteli kot “povsem zadovoljiv”. Dvema pripravnikoma, ki nista bila pri Mayerju, Z. Križeviču in Antoniju Staseviču, so ponudili plačilo po 10 kron na mesec.²⁷

Zakaj je na pripravištvu v slovanske dežele Avstro-Ogrske prišlo tako malo ruskih kmetov? Poleg pomanjkanja finančnih sredstev je bil še eden izmed pomembnih razlogov, na katerega je O. P. Dmitrijeva opozorila v pismu I. Hribarju dne 28. 2. 1912: “Dokler ne bomo uporabili vaših 30 prostih delovnih mest, lahko na Krajnsko Štajersko pošljemo le pripravnike iz naših južnih gubernij”. Toda pripravnikov s teh območij je bilo precej manj kot iz severne in srednje Rusije, saj “podnebje ni primerljivo z vašo čudovito državo”.²⁸

Neujemanje podnebnih pogojev se je zares pokazalo kot resna težava. Glede na pisma slovenskih kmetov Hribarju, so verjeli, da s tem, ko k sebi sprejmejo ruske pripravnike, pridobijo poceni delovno silo. Pripravniki pa se, z delom na kmetiji, naučijo najbolj naprednih metod kmetovanja. Vse se ni izšlo tako preprosto, kot je kazalo. Ruski kmetje so si prizadevali, da bi se naučili ravno teh novosti, ki so jih po tem lahko uporabili na svojih kmetijah v domovini. Začele so se težave.

Že v začetku marca 1912 je K. Mayer pisal Hribarju: “Razočaranje je veliko, mladeniči dobil, ali prišli so se samo učiti in ne delati, tj.

²⁶ Prav tam, Pismo: I. Hribar – Obščestvu “Russkoje zerno”, 12. januarja 1912.

²⁷ Prav tam, Pismo: O.P. Dmitrijeva – I. Hribarju, februar 1912.

²⁸ Prav tam, Pismo: O.P. Dmitrijeva – I. Hribarju, 28. februarja 1912.

že vsaj našega dela ne, ker pri njih nimajo vinogradov". Prosil je Hribarja, "da pridete jih uredit, ali pa da se vrnejo, kar je kakor se vidi njih želja".²⁹ Verjetno se je, zaradi te neprijetnosti, ki je nastala zaradi splošne nepremišljenosti situacije, Komisija za razporeditev pripravnikov opravičila Hribarju "za vznemirjenje, ki so ga povzročili ... pripravniki društva".³⁰ Hribar je moral v najkrajšem času iskati druga mesta za ruske pripravnike.

Ker ni nihče, razen Mayerja, ponujal tako dobrega plačila za delo, je društvo "Rusko zrno" prosilo Hribarja, naj vsem pripravnikom daje po 10 kron mesečno "za nova oblačila, perilo in obutev ter za razne druge osebne izdatke", za vse druge stvari naj jim denarja ne daje.³¹ Ne glede na opozorila, jim je Hribar denar posojal.³² Dolgovov mu, očitno, niso vedno vračali. Novembra 1912 je društvo odobrilo poročilo o Hribarjevih stroških in prosilo slovenskega skrbnika naj "ruskim pripravnikom ne daje več denarja. Pri pošiljanju pripravnikov nazaj v Rusijo, naj jim ne daje denarja za pot v roke, pač pa naj jim kupi vozovnice".³³

V drugih gospodinjskih, kjer so imeli pripravnike, prav tako ni vse potekalo gladko. Na primer, A. K. Stasevič, očitno usposobljen človek, ki je do prihoda 5 let upravljal posestvo gospe E. P. Samokiš Sudkovski, je bil določen k F. Sagaju. O svojem skrbniku je govoril kot o "zelo dobrem in prijaznem" človeku, pri tem pa se je pritoževal, da se pri njem ni naučil nič novega. "Tukaj ni nobenih strojev. Tisti, ki so, jih že poznam," je pisal Hribarju. Vrt je "zapuščen do onemo-

²⁹ Prav tam, Pismo: K. Mayer - I. Hribarju, 5. marca 1912.

³⁰ Prav tam, Pismo: O. P. Dmitrijeva - I. Hribarju, 5 (18). marca 1912.

³¹ Prav tam, Pismo: Obščestvo "Russkoje zerno" - I. Hribarju, 20. marca 1912.

³² Prav tam, Pisma: I. Kucenko - I. Hribarju, brez datuma; A. Stasevič - I. Hribarju, brez datuma.

³³ Prav tam, Pismo: Obščestvo "Russkoje zerno" - I. Hribarju, 22. novembra 1912.

glosti”, delo na njivi je običajno, “pri hišnih opravilih vlada nered”. Opravljati so morali delo, ki so ga poznali že od prej: “očistiti konje in konjušnico, sekati drva, odvažati smeti itd.” “Tukaj nisem pripravnik, pač pa navaden delavec, ki je prišel sem samo delat,” je razložil svoje stališče. Ker ni želel izgubljati časa, se je Stasevič obrnil na Hribarja s prošnjo, naj ga pošlje v kmetijsko šolo, če pa ne, naj ga Hribar vzame k sebi za delo “na vikendu”,³⁴ saj zna opravljati vsa kmečka dela.

Hribar je pomagal ruskemu pripravniku. Septembra 1912 je sporočil društvu “Rusko zrno”: “Za Staseviča se mi je posrečilo najti najboljše mesto”.³⁵ Novembra pa je z zadovoljstvom povedal, da se je njegov varovanec “dobro priučil kmetovanja in živinoreje”. Skrbnik je še predlagal, naj ostane pri njem za stalno kot pomočnik upravitelja, vendar se Stasevič ni strinjal. Za učenje v kmetijski šoli se po premisleku ni odločil, zaradi pomanjkanja znanja slovenskega jezika in pomanjkanja denarja. Poleg tega je njegova skrbnica (ki je plačala pripravništvo v tujini svojega upravnika³⁶), vztrajala, da se mora vrniti domov februarja 1913.³⁷

Po pripravništvu v tujini se je Stasevič vrnil v Rusijo, kjer se je njegova usoda lepo razpletla. Prevezel je nadzor bogatega posestva “Rjabovo” pri Sankt-Peterburgu pod izredno dobrimi pogoji (plačilo 50 rubljev na mesec, preskrbljen s hrano in štirisobnim stanovanjem z elektriko). Stasevič ni pozabil na svojega slovenskega skrbnika. Marca 1913 mu je napisal: “V svoji duši sem Vam vsak dan

³⁴ Prav tam, 2 Pisma: A. Stasevič – I. Hribarju, brez datuma, verjetno pomlad – poletje 1912.

³⁵ Prav tam, Pismo: I. Hribar – Obščestvu “Russkoje zerno”, 14. septembra 1912.

³⁶ CGIA SPb, F. 895, Op. 1., D. 1., L. 20.

³⁷ RZ NUK, I. Hribar. Zapuščina, Ms. 1411, Pismo: I. Hribar – Obščestvu “Russkoje zerno”, november 1912.

hvaležen. Naj vam Bog da vse, česar si želite", po dveh mesecih pa je sporočil, da se bo poročil in prosil Hribarja za njegov blagoslov.³⁸

Hribar je več pripravnikov poslal na kmetijsko šolo v Grm, v bližini Novega mesta. Najprej je bila večina nezadovoljna. Tako se je, Simeon Palij že marca 1912 pritoževal, da nima od pripravništva nobene koristi, saj na Krajskem "ni primerljivih pogojev za obdelavo zemlje" in prosil Hribarja, naj ga pošlje k "dobremu skrbniku" na Moravsko, ali pa naj ga pošlje nazaj v Rusijo.³⁹ Aleksej Vorobjev in Isak Kucenko sta v pismu Hribarju z dne 10. 6. 1912 prav tako izrazila svoje nezadovoljstvo s pripravništvom: "Nam ne dajejo praktičnega znanja, pač pa le delo ... Tako kot z voli, delajo tudi z nami ... Potek dela tukaj; delamo skupaj z ujetniki, ki prihajajo iz Novega mesta. Tukaj se lahko marsičesa naučimo, vendar nam ne dajo". Pripravniki so prosili Hribarja, naj jim da "koristno delo" ali pa jih pošlje domov v Rusijo.⁴⁰

Zaradi Hribarjevih prizadevanj so se avgusta 1912 v zimski semester v šolo v Grmu vpisali Vladimir Storožuk, I. Kucenko in A. Vorobjev, čigar usposabljanje so plačali iz sredstev društva "Rusko zrno".⁴¹ O. P. Dmitrijeva je v zvezi s tem prosila Hribarja, naj jim prikrbi denar za nakup šolskih oblačil ("takih, kot jih nosijo vaši učenci") in poizve, kakšne učbenike bo treba kupiti.⁴² Pri tem sta se Vorobjev in Storožuk v šoli želela učiti samo teorije, zato sta praktično usposabljanje zavrnila. Ker pa se direktor šole s tem ni strinjal, sta odšla v Ljubljano, od koder ju je novembra 1912 Hribar poslal

³⁸ Prav tam, Pisma: A. K. Stasevič - I. Hribarju, 9. marca 1913; 9. maja 1913.

³⁹ Prav tam, Pisma: S. Palij - I. Hribarju, 12. marca 1912; S. Palij - I. Hribarju, brez datuma.

⁴⁰ Prav tam, Pismo: A. Vorobjev, I. Kucenko - I. Hribarju, 10. junija 1912.

⁴¹ Prav tam, Pismo: Ravnateljstvo kranjske kmetijske šole na Grmu - I. Hribarju, 21. avgusta 1912.

⁴² Prav tam, Pismo: O. P. Dmitrijeva - I. Hribarju, 12. avgusta 1912.

nazaj v Rusijo. Kucenko je ostal v šoli.⁴³ Verjetno se je učenje zanj izkazalo za najbolj plodno, saj je bil doma z juga, iz Hersona (Vorobjev – iz Rjazana, Storožuk – iz saratovske gubernije). Tudi sicer je bilo učenje koristno za druge pripravnike. Leta 1913 je Storožuk v pismu Hribarju omenil, da je zdaj pri delu “na večjem posestvu”, “sem ter tja kaj priporočal, kar je videl v šoli”.⁴⁴

Z. Križevič je najprej opravil pripravništvo na posestvu učitelja Goričana, kjer se je naučil “kmetovanja, pridelave mlečnih izdelkov in izdelave sira”, nato je delal v mestnem vrtu Ljubljane, jeseni je za dva tedna odšel na Moravsko, nato pa se je vrnil v Rusijo. Ivan Klimuk in Ledenev sta delala v zgledni mlekarni v Logatcu.⁴⁵ Jeseni je Hribar Klimuka premestil v tovarno bratov Knotek v Ičini (Moravska), kjer se je učil o “tovarniškem in kmetijskem orodju”⁴⁶. Z življenjskimi pogoji v Ičini, z delom v tovarni in plačilom je bil Klimuk zelo zadovoljen, o čemer je v pismu poročal I. Hribarju⁴⁷ in društvu “Rusko zrno”.⁴⁸

Nekateri “gojenci” “Ruskega zrna” so, nasprotno, po pripravništvu na Moravskem, nadaljevali učenje na Slovenskem. Na primer, Ivan Kasatkin, ki je končal zimski semester v kmetijski šoli na Moravskem, se je obrnil na Hribarja s prošnjo, naj ga pošlje nekam na Kranjsko, kjer bi se izučil o mlečni proizvodnji in vrtnarjenju. Nuja mladeniča, da bi se preselil na Kranjsko, ni prišla le iz želje po izpopolnitvi na teh področjih. Kot član športnega društva “Sokol” se je

⁴³ Prav tam, Pismo: I. Hribar – Obščestvu “Russkojezerno”, november 1911.

⁴⁴ Prav tam, Pismo: V. Storožuk – I. Hribarju, 1913.

⁴⁵ Prav tam, Pismo: I. Hribar – Obščestvu “Russkoje zerno”, 14. septembra 1912.

⁴⁶ Prav tam, Pismo: I. Hribar – Obščestvu “Russkoje zerno”, november 1912.

⁴⁷ Prav tam, Pismo: I. Klimuk – I. Hribarju, 3. novembra 1912.

⁴⁸ CGIA SPb, F. 895, Op. 1., D. 3., L. 6, 6ob., Pismo: I. Klimuk – Obščestvu “Russkoje zerno”, 5 (18). novembra 1912.

Kasatkin hotel seznaniti s slovenskimi sokolskimi organizacijami in sodelovati na sokolskem izletu, ki je potekal leta 1913 v Ljubljani.⁴⁹ Na zahtevo Hribarja so aprila 1913 Kasatkina sprejeli za vajenca v šoli mlečne proizvodnje na Vrhniki.⁵⁰

Zaključek

Društvo "Rusko zrno" je izredno cenilo dejavnost I. Hribarja in se pred rusko vlado potrudilo, da bi mu podelili priznanje ruskega reda. Na žalost se ta trud ni uresničil. V pismu z dne 27. marca 1911 so Hribarju sporočili naslednje: Svet društva "Rusko zrno", " ... ker cenimo Vašo neutrudno in požrtvovalno skrb za ruske kmete, ki jih je Društvo poslalo v Slovenijo, smo rusko vlado uradno zaprosili za priznanje za Vaše zasluge. Čeprav sta bila sprva ministra za kmetijstvo in zunanje zadeve naklonjena tej ideji, do podelitve priznanja z ruskim redom ni prišlo zaradi nesoglasij carske avstro-ogrske vlade. Izjemno ogorčeni nad takšnim iztekom dela, člani društva "Rusko zrno" sočustvujemo in se Vam toplo zahvaljujemo ter upamo, da ne boste zavrnilo majhnega darila za spomin, - vzorec starodavne ruske umetnosti ...".⁵¹

V letih od 1908 do 1915 je društvo "Rusko zrno" v tujino (na Češko, Slovaško, v Bolgarijo, Srbijo, Nemčijo, Francijo, na Dansko) in na domače zglede kmetije (na Finsko in Pribaltik) poslalo več sto pripravnikov (največ moških starih od 19 do 30 let) iz različnih regij države.⁵² Po podatkih z dne 1. januarja 1914 je bilo v kmetijski panogi na pripravništvu 250 ljudi. Vtisi ruskih pripravnikov o pri-

⁴⁹ RZ NUK, I. Hribar. Zapuščina, Ms. 1411, Pismo: I. Kasatkin - I. Hribarju, 1913.

⁵⁰ Prav tam, Pismo: Deželni odbor kranjski - I. Hribarju, 16. aprila 1913.

⁵¹ Prav tam, Pismo: Sovjet Obščestva "Russkoje zerno" - I. Hribarju, 27. marca 1911.

⁵² Golosenko.

pravništvu v tujini so bili objavljeni v poročilu društva, v njihovih "Novicah" v ruskem tisku, prav tako jih je mogoče najti med neobjavljenimi dopisovanji. Objavljena sta bila dva zbornika "Pisma kmetov", kjer so pripravniki opisovali svoje vtise o pripravištvu v tujini. Kot je omenila O. P. Dmitrijeva v pismu I. Hribarju, so v pismih pripravniki opisali svoj pogled na vodstvo kmetij v tujini in željo, da bi lahko pridobljeno znanje uporabili v domovini, v Rusiji⁵³. Vsi so podpirali kmetijsko uporabo zemljišč in reforme Stolipina.

S pošiljanjem pripravnikov v slovanske dežele si društvo "Rusko zrno" ni zastavilo samo naloge, da seznanijo ruske kmete in obrtnike z napredno zahodno tehnologijo. Pomembna naloga je bila okrepiti slovansko sodelovanje in idejo slovanske vzajemnosti.

Kako uspešen je bil poskus s pošiljanjem ruskih pripravnikov v slovenske dežele? Seveda se želja K. Geruca, da se bodo čez 5-6 let Slovenci namesto v Ameriko selili v Rusijo, in da bo čez 10-15 let ruski jezik široko razširjen na Kranjskem in Štajerskem,⁵⁴ ni uresničila. Vendar pa so se izkušnje gospodarskega in kulturnega sodelovanja Rusov in Slovencev, kljub nekaterim neprijetnostim, izkazale za uspešne. Po mnenju Hribarja, "so bili delodajalci z delom in obnašanjem večine ruskih državnih študentov, izjemno zadovoljni". Kot glavno prednost prihoda ruskih kmetov na pripravištvu v slovenske dežele je Hribar videl v tem, da so slovenski kmetje spoznali ruski narod, o katerem niso praktično nič vedeli. Rusi pa so spoznali Slovence, njihovo življenje in kulturo⁵⁵. Ruskim kmetom je potovanje v tujino prineslo ne samo praktično korist pri uporabi novih znanj in spretnosti. Seznanjenje z jezikom, tra-

⁵³ RZ NUK, I. Hribar. Zapuščina, Ms. 1411, Pismo: O. P. Dmitrijeva - I. Hribarju, 23. decembra 1911.

⁵⁴ Prav tam, Pismo: K. Geruc - I. Hribarju, 24. decembra 1908.

⁵⁵ Hribar, 1983, 223.

dicijo, načinom življenja tistih, ki so jezikovno blizu slovanskim narodom – Slovencev in Čehov – je pripomoglo tudi k splošnemu širjenju obzorja pripravnikov.

Bibliografija

Primarni viri

Centralnij gosudarstvennij istoričeskij arhiv v Sankt-Peterburge, F. 895, Obščestvo "Russkoje zerno", Op. 1. D. 1.

Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani I. Hribar. Zapuščina. Ms. 1411. Mapa 35. VIII.2.5. "Russkoje zerno". Soča, Gorica.

Sekundarni viri

GOLOSENKO, I. A.: "*Petr Stolipin i sociologija Ogiusta Konta*". Glej: http://gosudarstvo.voskres.ru/heald/stolypin/stlp_10.htm.

HRIBAR, I. (1983): *Moji spomini*, I. del, Ljubljana, Slovenska matica.

ROGATKO, S. A. "*Nesostojavšijsja ishod. Tajna Argentinskoj komisiji i ubijstvo P.A. Stolipina*". Glej: <http://www.mosjour.ru/index.php?id=1632>.

FIRSOV, J. F. (2002): "Jugoslavjane K. Geruc i L. Tuma – sozdatelji i mecenati slavjanskih kuljturnih obščestv v prežnej Rossiji", *Jugoslavjanskaja istorija v novoje i novejšije vremja*, M., Mosgorarhiv.

TATJANA IVANOVNA ČEPELEVSKAJA¹

Ob 100. obletnici knjige Janka Lavrina “V deželi večne vojne (Albanske skice)”. Petrograd, 1916.

Izvleček: Članek je posvečen 100. obletnici objave izjemne knjige z izjemno usodo. Avtor knjige Janko Lavrin (1887–1986), Slovenec, ki je odlično govoril in pisal rusko in med leti 1907–1916 z manjšimi prekinitvami živel in delal v Rusiji, se je aktivno ukvarjal z družbeno in književno dejavnostjo. Med prvo svetovno vojno je večkrat odpotoval na balkansko fronto kot tuji vojni dopisnik časopisa *Novoje vremja* (Novi čas). Na podlagi njegovih popotnih zapiskov je nastala knjiga, ki je postala neprecenljiv dokument tega obdobja. Zahvaljujoč delovanju Janka Lavrina je bila objavljena *Albanska številka* revije ruske literarne avantgardne skupine *Bezkrivnoe ubijstvo* (*Umor brez krvi*, 1914–1918).

Ključne besede: Janko Lavrin, prva svetovna vojna, skupina *Bezkrivnoe ubijstvo*, ruska literarna avantgarda

UDK: 94:821.161.1“1916”

On the 100th Anniversary of the Book *In a Country of Perpetual War (Albanian Sketches)* by Janko Lavrin. St. Petersburg, 1916.

Abstract: The article commemorates the 100th anniversary of an amazing book with an amazing destiny. Its author, Janko Lavrin (1887–1986), a Slovene who spoke and wrote flawless Russian, having lived and worked in Russia from 1907 to 1916 (with minor inter-

¹ Dr. Tatjana Ivanovna Čepelevskaja je starejša znanstvena raziskovalka na Inštitutu za slavistične študije Ruske akademije znanosti v Moskvi. E-naslov: tatchep2014@yandex.ru.

ruptions), was actively engaged in social and literary activities. During World War I he repeatedly journeyed to the Balkan front as a foreign correspondent for the *New Time* newspaper (Новое время). His travel impressions formed the basis for the book which became an invaluable document of the era. It was thanks to Janko Lavrin's efforts that the *Albanian Issue* of the magazine pertaining to the Russian literary avant-garde group *Bezkrvnoe ubijstvo* (*Bloodless Murder*, 1914–1918) was published.

Keywords: Janko Lavrin, World War I, *Bezkrvnoe ubijstvo* (Bloodless Murder) group, Russian literary avant-garde

Zgodovina knjige in njena proučevanja

Leta 1939 je T. Mann med predstavitvijo romana *Čudežna gora* (*Der Zauberberg*) na srečanju s študenti univerze Princeton prišel do zanimivih spoznanj. Eno od njih se je dotikalo usode literarnega dela. Znani pisatelj je dejal, da se ustvarjanje od avtorja, potem ko konča z delom, začne odmikati v preteklost, vse bolj se oddaljuje in zaživi samostojno življenje.² Delo Janka Lavrina *V deželi večne vojne* (*Albanske skice*)³ napisano v odličnem ruskem jeziku, ni ušlo podobni usodi. Izšlo je v vojnem času v Petrogradu in morda prav zaradi vojnih dogodkov, ki so sledili, ni bilo deležno ustrezne pozornosti in kritike, zato se je k avtorju vrnilo po skoraj sedemdesetih letih. Delo so dolgo preučevali zlasti v okviru proučevanja literarne avantgarde in predvsem v povezavi z dejavnostmi avantgardne skupine *Umor brez krvi*

² Mann, 1961, 167–169.

³ Lavrin, 1916.

(1914–1918). Šele v zadnjih letih se je edinstveno kulturno besedilo pojavilo v središču pozornosti raziskovalcev in postalo pomembno za razumevanje Lavrinovega življenja in ustvarjanja v ruskem obdobju. Zanimivo je namreč, da je v njem še danes mogoče najti zanimive in pomembne opise, portrete, značilnosti ter celo napovedi. Ustrezno pozornost je bilo besedilu namenjeno v skupnem delu z naslovom *Janko Lavrin in Rusija*⁴. V knjigi so združena pomembnejša in včasih edinstvena pričevanja ter raziskave ruskih in slovenskih raziskovalcev ter njihovih kolegov iz Velike Britanije in Švedske.

Rusko obdobje življenja in dela Janka Lavrina

Janko Lavrin (1887–1986), slovenski pisatelj, literarni kritik, prevajalec, novinar, je od leta 1907 do 1916 (z nekaj prekinitvami) živel in delal v Rusiji. V Rusijo je prišel po končani gimnaziji (v Sušaku pri Reki), potem ko je uredil dokumente o nasledstvu po pokojnih starših ter se s tem izognil služenju vojaškega roka v Avstro-Ogrski. V Rusijo ga je vleklo ukvarjanje z ruskim jezikom, ki se ga je hotel naučiti kot maternega, in rusko literaturo (predvsem Dostojevski, Tolstoj in Čehov). V Peterburgu, kjer se je odločil ustaliti in nadaljevati študij, si je hitro našel prijatelje in somišljenike. Med njimi so bili vidni predstavniki neoslavističnega gibanja (češki filozof in politik Tomáš Masaryk, znani nevrolog in psihiater V. M. Behterev, lingvist I. A. Baudouin de Courtenay in drugi).

Lavrin je sanjal o ustanovitvi vseslovenskega kulturnega časopisa v ruskem jeziku in aktivno iskal sredstva za njegovo izdajo. Leta 1908 je izšla prva številka časopisa z naslovom *Slovanski svet* (*Славянский мир*). V uredniškem uvodniku so poudarili, da bo glavna dejavnost časopisa usmerjena v kulturno združitev vseh Slovanov. Večino prispevkov je napisal Lavrin ali pa jih je sam prevedel

⁴ Sozina, 2011.

v ruščino (roman *Hiša Marije pomočnice* Ivana Cankarja, obsežni članek o ustvarjanju slovenskega pisatelja, tudi prispevki Bolgara Ivana Vazova in Poljaka Jana Kasproviča). Lavrin je z založniško in prevajalsko dejavnostjo nadaljeval tudi pozneje, in sicer pri pripravljanju novih številčk časopisa *Slovanski svet* in pri pisanju prispevkov, ki jih je prevajal iz petih tujih jezikov – slovenskega, poljskega, češkega, slovaškega in beloruskega. Hkrati je ustanovil majhno knjižno zbirko *Antologija slovanskih pisateljev*, za katero je izbral najboljša dela sodobnih avtorjev.⁵

V krogu njegovih prijateljev v Peterburgu niso bili le ruski pesniki in pisatelji (kot je V. Hlebnikov, ki ga je J. Lavrin spoznal zahvaljujoč V. Majakovskemu in D. Burljuku), pač pa tudi drugi umetniki. Njegov dober prijatelj je bil Boris Kustodiev, ki je naslikal tudi njegov portret leta 1909 (trenutno je shranjen v Ruskem muzeju v Sankt-Peterburgu).

Po *Slovanskem svetu* sta Janko Lavrin in Sergej Gorodecki pripravljala novo številko – literarnega almanaha *Veles* (izšla je le ena številka v obdobju 1912–1913), “ki naj bi postal podlaga za druženje

⁵ Družbenopolitični pogledi J. Lavrina in njegova publicistična dela tega obdobja so podrobneje analizirana v delih švedskega znanstvenika M. Ljunggren (Ljunggren, 2011, 17–27), in ruske raziskovalke – slovenistke I. V. Čurkine (Čurkina, 2011, 28–43). V več delih J. Lavrin razkriva ideje neoslavizma (levega krila, h kateremu je pripadal) in zavrača privrženost k panslavizmu. Postavlja vprašanje kulturne združitve vseh Slovanov (članek *Ruski jezik in Slovani, Русский язык и славяне*, 1908) in se na začetku najprej zavzame za ruski jezik kot edini diplomatski jezik, pozneje pa poudari, da je za medсловansko komunikacijo nujen nevtralni jezik (članek *Slovanska ideja in mi, Славянская идея и мы*, 1911); riše slike končne preobrazbe sveta, ki je sorodna ideji sodobne globalizacije in postavlja vprašanje razmerja med kulturo in civilizacijo, z utemeljitvijo, da je mednarodna lahko le civilizacija (članek “Slovansko vprašanje in umetnostno-literarno zблиževanje”, “Славянский вопрос и художественно-литературное сближение”, 1913). Sozina, 2011a, 187–197, 198–201, 212–217.

ruskih simbolistov in njihovih sodobnih slovanskih kolegov s podobenno usmeritvijo. Jasno je bilo, da je ruski simbolizem v tem času doživljal hudo krizo, ki so ga nasledili mladi uporniki – futuristi”.⁶ Lavrin se je kmalu znašel tudi v takem okolju: privlačila ga je želja po sintezi literature in umetnosti.

Lavrin in literarno-umetniška skupina “Umor brez krvi” (1914–1918)

Mladi Slovenec se je zblížal z literarno-umetniško skupino *Umor brez krvi*. Njeni člani so bili med drugim umetnik Mihail Le-Dantu, Olga Leškova, Ilija Zdanevič, umetnik in pedagog Mihail Bernstein in drugi. O. Leškova je v imenu skupine od jeseni 1915 objavljala rokopisni hektografski časopis z naslovi, ki so se nanašali na eksotična mesta ali na vojno (*Izdaja Otokov Fidji*, *Vojaška izdaja* in drugi). Z izrazito parodičnimi in absurdnimi oblikami se je posmehovala članom skupine. Po mnenju italijanskega raziskovalca ruske literarne avantgarde M. Marcadurija, v časopisu “prevladuje absurдна linija, ki se v 20. letih razcveti v delih K. Vaginova in oberiutov”.⁷

Lavrinu je posvetila posebno *Albansko izdajo*, ki jo je pripravila jeseni 1916. V njej je z veliko mero sarkazma osvetlila fantastično biografijo heroja Janka, ki so ga na začetku izbrali za kralja (tako kot v tem času lahko prepoznavnega prototipa – kneza Viljema Wieda, ki so ga velike države postavile na albanski prestol), pozneje pa prisilili pobegniti, vendar ne v Nemčijo, tako kot prototipa, pač pa v Črno goro in Rusijo. Številka časopisa je tako navdušila Zdaneviča, da je dobesedno v enem dnevu in pol napisal “nejasno”, po besedah M. Ljunggrena, “veselo, futuristično parodično” dramo (“dra”) “Janko krulj albanski”.⁸ V njej se je avtor poigral z zgodovino

⁶ Ljunggren, 2011, 17.

⁷ Marcaduri, 1990, 23.

⁸ Besedilo je bilo najprej objavljeno v Tiflisu (v takratnem Tbilisiju) leta 1918. Ljunggren, 2011, 24.

J. Lavrina, tako da je povezal predvojne čase z začetkom 1. svetovne vojne. S posebnim političnim ozadjem se je v tisku na veliko razpravljalo o dogodkih na Balkanu 1908–1914, še seznam udeležencev je zavzel stran časopisa. Prva uprizoritev predstave je potekala v enem od umetniških ateljejev v Petrogradu 3. (16. – po novem kalendarju) decembra 1916, na kateri se je zbralo številno občinstvo, predstava je bila v umetniških krogih Petrograda zelo odmevna.⁹

Potrebno pa je opozoriti, da vzrok nastanka *albanske* izdaje časopisa, kot tudi same predstave, ni mogla biti Lavrinova knjiga. Pri tem vztrajata V. I. Baranovskij in I. B. Hlebnikova, ki nastopata proti stališču, ki se je sicer utrdilo v nekaterih delih s področja zgodovine ruske avantgarde. Avtorji, ki so sestavili podrobnejšo kronologijo življenja in ustvarjanja J. Lavrina v ruskem obdobju,¹⁰ kot tudi avtorji pomembne raziskave, ki je bila posvečena skupini *Umor brez krvi*,¹¹ z razlogom trdijo, da O. Leškova, za njo pa še I. Zdanevič, nista črpala navdiha iz knjig J. Lavrina, temveč iz njegovih ustnih pripovedovanj o svojem bivanju na Balkanu, predvsem v Albaniji, ter iz obširne periodike tistega časa. To utemeljujejo s tem, da sta se “knjiga in ‘albanska’ izdaja pojavili praktično istočasno, možno pa je tudi, da je knjiga izšla pozneje (če so poskusni izvodi lahko izšli prej, v vsakem primeru – šele po 25. avgustu 1916)”.¹²

Lavrin in njegova novinarska dejavnost

Nova stran biografije Lavrina se je odprla v začetku leta 1913, ko je prejel povabilo M. A. Suvorina,¹³ glavnega urednika časopisa

⁹ Ljunggren, 2011, 24–25.

¹⁰ Baranovskij, Hlebnikova, 2011.

¹¹ Baranovskij, Hlebnikova, 2011a.

¹² Baranovskij, Hlebnikova, 2011, 62.

¹³ Mihail Aleksejevič Suvorin (1860–1936) – pisatelj, dramaturg, založnik, novinar konservativne smeri.

Novoje vremja, naj postane tuji dopisnik časopisa. Uspešno delo mladega Slovenca na tem področju je povzročilo novo imenovanje – leta 1915 mu je M. A. Suvorin predlagal, da postane vojni dopisnik časopisa, ki bi v ruskem tisku pokrival potek vojnih akcij na Balkanu. Lavrin je ponudbo sprejel in se kmalu (oktobra 1915) priključil srbski vojski. Doživel je marsikaj: v Črni gori je prejel audienco pri kralju Nikoli, ki je izrazil svoje simpatije do ruskega naroda in celo nagradil Lavrina z narodnim odlikovanjem. V Albaniji se mu je posrečilo narediti intervju z Esad-pašo (takratnim premierjem samooklicane Kneževine Albanije – Durresa). Ti in drugi dogodki so mu služili kot gradivo za celotno serijo publikacij. Precejšen odmev sta v letih 1915–1916 v časopisu *Novoje vremja* povzročila njegova dva krajša in en daljši intervju s premierjem Srbije Nikolo Pašićem.¹⁴

Zgodovina ustvarjanja knjige in avtorjeve zasluge

M. A. Suvorin je v začetku leta 1916 svetoval Lavrinu naj za objavo knjige pripravi svoje zapiske in korespondenco. V sredini oktobra je najverjetneje že bila v tisku.¹⁵ Konec oktobra 1916 je pred prvim službenim potovanjem Lavrin domnevno že prejel poskusni izvod knjige in ga z avtografom podaril (ali zapustil) prijateljem iz skupine *Umor brez krvi*. Knjiga je prišla v prodajo šele v začetku leta 1917, kar je uredništvo časopisa *Novoje vremja* široko oglaševalo.¹⁶

¹⁴ Sozina 2011, 239–246.

¹⁵ Na zadnji strani knjige je napis: "Dovoljeno z vojaško cenzuro 25. avgusta 1916". Tisk Ivanovskega. Petrograd, Sr. Podjačeskaja, 5. V tem času je Lavrin pripravljala dve knjigi za tisk: *Potepuško življenje. Arabeske in Po Španiji. Zapiski s potovanj*, o čemer priča zapis na notranji strani naslovnice knjige *V deželi večne vojne*. Tudi ta projekt ni bil realiziran. Baranovskij, Hlebnikova, 2011, 328.

¹⁶ Prav tam, 329–330.

Oktober 1916 je znova odpotoval na Krf, kjer sta bila takrat srbska vlada in vojaško vodstvo,¹⁷ in od koder se ni vrnil v Rusijo. S tem se je začelo tretje, najdaljše obdobje njegovega življenja in ustvarjanja, v Veliki Britaniji, kjer je na univerzi v Nottinghamu predaval ruski jezik in književnost. Tam je napisal knjige in članke o ruski literaturi in pomembnejših ruskih pisateljih (Gogolju, Lermontovu, Gončarovu, Dostojevskem, Tolstoj, Čehovu) ter druge študije.¹⁸

Avtor je svoj izvod knjige dobil, kot je bilo omenjeno, po skoraj sedemdesetih letih, o čemer je v pismu 9. decembra 1983 iz Londona pisal Dragotinu Cvetku. Prijatelju Lavrin piše, da pri 97. letih nadaljuje z delom: "Ravnokar sem končal dokaj zapleteno monografijo o Čehovu, ki je umrl leta 1904, torej pred 80 leti."¹⁹ V nadaljevanju mu poroča o svojih stikih z moskovsko univerzo: "Pred kratkim so mi za darilo poslali prekrasno kopijo ene izmed mojih knjig, ki je izšla v Petrogradu leta 1917²⁰ – pred revolucijo. Knjiga je polna mojih balkanskih vtisov (saj sem bil ruski vojni dopisnik v srbski vojski) in je zelo zanimiva. Njeno kopijo sem ta teden že poslal na Slovensko akademijo znanosti. Mislim, da je bila sprejeta z nekakšno radovednostjo."²¹

Presenetljivo dejstvo, da je avtor po toliko letih dobil knjigo, ima svoje ozadje, ki je povezano z imenom O. V. Mudrove. Ruska razisko-

¹⁷ Lavrin je nastopil na krfski konferenci, na kateri je bila 7. julija 1916 podpisana deklaracija med vlado Srbije in Jugoslovanskim odborom o načelih oblikovanja prihodnosti Jugoslavije. "Vendar pa začne izgubljati zanimanje za jugoslovansko problematiko, ne komunicira s svojimi kolegi iz jugoslovanske politike in se na splošno začinja odmikati iz politike." Baranovskij, Hlebnikova, 2011, 132.

¹⁸ Jones, 2011, 87-115.

¹⁹ Moravec, 2004, 121.

²⁰ Najbrž J. Lavrin omenja datum dejanskega izida knjige iz tiska, kar izve šele pozneje.

²¹ Moravec, 2004, 121.

valka je med raziskavo za doktorsko disertacijo o ruskem tisku v začetku 20. stoletja, namenila pozornost psevdonimu J. Lavrina (Lev Savin in drugi), s katerimi se je podpisoval pod vrsto svojih del.²² Zahvaljujoč osebnemu dopisovanju z njim je lahko razvozlala skrivnost nekaj psevdonimov enega in istega človeka. Prav tako pa je spodbudila, da so izvode Lavrinove knjige poslali v Veliko Britanijo.²³

Uspeh parodične predstavitve I. Zdaneviča je do neke mere določil enostranski pogled raziskovalcev ruske literarne avantgarde na knjigo J. Lavrina. Nekateri so se osredotočili na to, da je bila "ideološka poslanica", "podrejena uradni liniji, bližje *Novoje vremja*²⁴, drugi so domnevali, da je "knjiga v veliki meri posvečena običajem Albancev, ki živijo v domovih-trdnjavah in ne upoštevajo nobene oblasti, razen družine in rodu".²⁵ Vendar knjiga seveda ne govori samo o tem.

Spoj zgodovinskega dokumenta in umetniške proze

Aleksander Semjonovič Ionin, ruski konzul v Dubrovniku (služil je v diplomatski misiji v času Vzhodne krize 1875–1878 in veliko naredil za pomoč beguncem) je v Poročilu z dne 23. 9. 1875 iz Dubrovnika (Raguze) Ministrstvu za zunanje zadeve Rusije poudaril, da so časopisni dopisniki iz različnih držav, ki jih je bilo na Balkanu razmeroma veliko, tam nenehno iskali novosti. O dopisnikih nadaljuje s precejšnjo mero podcenjevanja, saj se po njegovem mnenju "niso potrudili poglobiti niti v globino države, niti v globino stvari"²⁶.

Lavrinova knjiga priča o drugem. Podlaga zanjo so avtorjevi osebni vtisi iz potovanj v Staro Srbijo in Albanijo: najprej leta 1913,

²² Mudrova, 1981, 34–42.

²³ Kosik, 2011, 172–177.

²⁴ Odesski, 2009, 309.

²⁵ Marcaduri, 1990, 24.

²⁶ Rusija in vstaja v Bosni in Hercegovini 1875–1878. Dokumenti 2008, 127.

nato leta 1915 – poleti (od 15. avgusta do 20. septembra) v času začasnega zatišja na balkanskih frontah in jeseni (novembra-decembra)²⁷ istega leta, ko je bil priča in udeleženec strašnega umika srbske vojske z ujetniki in begunci preko strmih gora albanske Ljume v grškem Epirju.

Besedilo predstavlja zapleten spoj zgodovinskega dokumenta in umetniške proze. Avtor je pozoren na podrobnosti tega, kar se dogaja, zato previdno obnavlja tako zgodovinske strani te dežele, običaje in tradicije narodov, njihovih prebivalcev, kot tudi pričakovanja posameznikov, ki jih je srečal na potovanju. Trudi se, da bi osmisлил dogodke na Balkanu skozi opozicijo “Evropa – Balkan”, v različicah: “Evropa – slovanski svet” in “Evropa – Zahod”. Govori s stališča nevtralnega Evropejca, ves čas pa “nehote izdaja skrivnost” in razkriva svoja nagnjenja preko ustanovitve nacionalnih vrst, preko slik življenja mešanega srbsko-albanskega prebivalstva na območju, za katerega je značilen zapleten preplet etničnih, nacionalnih, konfesionalnih posebnosti. Opozarja na soobstoj dveh svetov. Simboli enega – pravoslavni samostan-trdnjava in znamenito Kosovsko polje kot sakralna lokusa, simbol drugega – pred zunanjim svetom zaprta albanska vas z domovi – kulami in strelnimi linami namesto oken. Delo vsebuje osupljivo globoko, presunljivo podobo hiše – sveta, ki zgineva v plamenih vojne, za zaprtimi oknicami pa se ljudje trudijo temu iztrgati.²⁸

Na tem mestu je že, zavedno ali nezavedno, izrazil svoj odnos, odnos Evropejca (za kar se je štel v celotni knjigi) do islama, ki mu je pripadalo do 70 odstotkov Albancev in opisal obisk sekte *ruffai* v poglavju *Elbasan. Med albanskimi fakirji* podrobno opisuje pogovor s šejkom in skrhamo vrnitvijo “plesočih se dervišeov”: “... moji

²⁷ J. Lavrin v avtobiografiji sam navaja te mesece. Pogačnik, 1995, 52.

²⁸ Lavrin, 1916, 115. Čepelevskaja, 2011, 69–86.

evropski živci niso zdržali. Pobegnil sem iz kapele ... Dolgo časa nisem mogel priti k sebi. Glede na vso patologijo tega tujega 'bogoslужja', sem prvič začutil stihijsko silo in duh islamizma, rojenega v goli puščavi. Razumljiv mi je postal pretekli fanatizem muslimanskih vojsk, ki so bile razporejene včasih z ognjem in mečem pod zakoni Korana ..."²⁹

Namesto zaključka

Albanske skice J. Lavrina so osupljiv umetniški dokument, ki predstavlja globoko dožemanje dogodkov začetka 20. stoletja v enem najbolj "kriznih" žarišč Evrope. Pri tem pisatelj ne nastopa le v vlogi opazovalca, pač pa se poskuša prebiti do bistva tega, kar se dogaja in bralcem izraziti svoje misli in vtise. V tem je mogoče prepoznati aktualnost in vrednost opisa "države večne vojne" v začetku 20. stoletja, ki je nedvomno služila kot pomembna dopolnitev novo odkritim arhivskim dokumentov o zgodovini mednarodnih odnosov na Balkanu, ki so postali last znanosti 21. stoletja.

Bibliografija

ČEPELEVSKAJA, T. I. (2011): "Albancy v "Albanskih eskizah" J. Lavrina (po materialam knigi "V strane večnoj vojny", 1916", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 69–86.

ČURKINA, I. V. (2011): "Žurnal "Slavjanskij mir" Janko Lavrina", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 28–43.

²⁹ Prav tam, 87. To poglavje v knjigi je bilo kot samostojna pripoved *Derviši* natisnjeno v časopisu *Modra ptica* za leto 1937/1938, že takrat, ko je prvič izšel roman V. Bartola *Alamut*.

- LJUNGRREN, M. (2011): "Janko Lavrin i slavjanskaja ideja", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 13–27.
- BARANOVSKIJ, V. I., HLEBNIKOVA, I. B. (2011) "Hronologija žizni Janko Lavrina v Rossii: 1907 – 1917", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 308–334.
- BARANOVSKIJ, V. I., HLEBNIKOVA, I. B. (2011a) "Hudožestvenno-literaturnaja grupa 'Bezkrivnoe ubijstvo' i Janko Lavrin kak osnovnoj personadž odnoimennogo žurnala", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 44–68.
- JONES, M. (2011): "Lavrin v Britanii (1917 – 1986)", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 87–115.
- KOSIK, O. V. (2011): "Vospominanija o znakomstve s Lavrinyom (k publikaciji pisem J. Lavrina k avtoru)", v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 172–177.
- LAVRIN, J. (1916): *V strane večnoj vojny (Albanske eskizy)*, Petrograd.
- SOZINA, J. A. (ur.) (2011): *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija.
- MORAVEC, D. (ur.) (2004): *Pisma iz domovine*, Ljubljana, 121.
- POGAČNIK, J. (1995): "Iz zapuščine Janka Lavrina", *Dialogi*, XXXI, 9/10, 52.
- MANN, T. (1961): *Cobranie sočinenij*. T. 9. Moskva, 167–169.
- MARCADURI, M. (1990): "Sozdanie i pervaja postanovka dramy Janko krul' albanskij I. M. Zdaneviča", v: *Russkij literaturnyj avangard: Materialy i issledovanija* Pod red. M. Marcaduri, D. Ricci i M. Evzlina, Trento, 21–32.
- MUDROVA, O. V. (1981): "Žurnal 'Slavjanskij mir' (1908–1911) i voprosy kultury jugoslavjan", *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Ser. 10. Žurnalistika. Št. 1, 34–42.

ODESSKIJ, M. (2009): "P'esa Il'i Zdaneviča "Janko krul' albanskij" i balkanskij vopros", v: *Avangard i ideologija: russkie primery*, Beograd, 306-314.

"Rossija i vosstanie v Bosnii i Hercegovine 1875-1878. Dokumenty" (2008). Moskva.

Sozina, J. A. (sostavitel') (2011a) "Raboty Janko Lavrina rossijskogo perioda" (2011), v: *Janko Lavrin i Rossija*, Moskva, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, 187-245.

NEŽA ZAJC¹

Slovanska ideja: razmerje med pesniško mislijo in političnim konceptom v poeziji Fjodorja Ivanoviča Tjutčeva in odmevi na Slovenskem

Izvleček: Prispevek obravnava kratek, a prodoren vpogled v oblikovanje natančnejšega pojmovanja slovanstva, kot se je vzpostavilo v prvi polovici 19. stoletja v Rusiji. Besedilo se osredotoča na zgodovinsko-politični nazor, kot ga je mogoče razbrati iz pesmi Fjodorja I. Tjutčeva (1803–1873), ki je svoj pogled na tedanjo Evropo izoblikoval na podlagi svoje diplomatske izkušnje bivanja v zahodni Evropi. Podan je pregled razvoja t. i. slovanske ideje ter vpliva, ki ga je le-ta imela na rusko filozofijo. Dodano je primerjalno razumevanje slovanstva, prisotno tudi v slovenskih deželah ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja.

Ključne besede: slovanstvo, poezija, politika, filozofija, cerkev, F. I. Tjutčev, V. Solovjov, F. Grivec

UDK: 821.161.1:323(497.12)

Conception of Slavism: Poetic Thought and Political Concept in the Poetry of Fyodor I. Tyutchev and Their Impact in Slovenia

Abstract: The paper offers a concise insight into the formation of a more detailed conception of the so-called '*Slavism*', as it had been established in the first half of the 19th century in Russia. The focus is on the historical-political views discernible in the poems of Fyodor I. Tyutchev (1803–1873), who based his personal view of con-

¹ Dr. Neža Zajc je raziskovalka na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU. E-naslov: neza.zajc@zrc-sazu.si.

temporary Europe on his diplomatic sojourn in Western Europe. Included are an overview of the development of the so-called Slavic idea, along with its influence on Russian philosophy, and a comparative characterisation of the Slavism concept, which was present in the Slovenian provinces in the late 19th and early 20th centuries.

Keywords: Slavism, poetry, politics, philosophy, Church, Fyodor I. Tyutchev, V. Solovyov, F. Grivec

I.

Razdelitev ruskih intelektualcev v obdobju med začetkom in sredino 19. stoletja na slovanofile in zahodnjake je bila posledica več stoletnih teženj. Tedaj pa je razkol med nasprotujočima si nazoroma s kristalizacijo prav slovanofilskih stremeljenj dosegel tolikšno prepoznavnost, da je to po mnenju nekaterih zgodovinarjev ruske kulture zadoščalo za opredelitev t. i. tretjega vala slovanske renesanse (prvi je bil v sredini 15. stoletja, drugi v drugi polovici 18. stoletja), ki pa je sicer konstantno napredoval,² čeprav ni dobil trdnejše politično samostojne opredelitve.

Pogosto se omenja pesnik Fjodor Ivanovič Tjutčev kot eden izmed začetnikov t. i. slovanske ideje. Svoj politični nazor, ki zahteva podrobnejšo analizo, saj ne vzdrži ohlapnih oznak, kot sta konservativen in slovanofilski, je F. I. Tjutčev osnoval na osebni srednjeevropski izkušnji. Kot diplomat na ruskem veleposlaništvu (kot ruski ataše) je v Nemčiji živel od leta 1822 in v tujini vsega skupaj dvaindvajset let. Najdlje je preživel v Münchnu (do leta 1836) v letih, ko je prevzel oblast

² Prim. Luciani, 1958, 7.

bavarski kralj Ludvik I. Ko se je po treh letih leta 1825 F. I. Tjutčev prvič vrnil v Moskvo, je ugotavljal, da v Rusiji vladata “birokracija in kasarna, vse se vrti okoli biča in čina (naziva)”. To je bilo v času perečega obdobja tik pred dekabristično vstajo 14. decembra v Sankt Peterburgu leta 1825. Ko se je vrnil v München, se je F. I. Tjutčev poročil z grafico Peterson, ki je bila iz bogate bavarske aristokratske družine. Poznal je W. Goetheja in H. Heineja ter imel dolge polemične pogovore o literaturi s Friedrichom Schellingom, ki je F. I. Tjutčeva globoko cenil.³ H. Heine ga je v enem od pisem imenoval celo za “najboljšega od svojih prijateljev v Münchnu ter pravega pesnika”. Kratkotrajno je bival pozneje še v Milanu (1837) in v Torinu (1838), kjer je mesto doživel kot popolno nasprotje Münchnu. Iz Torina je pisal leta 1837 domov: “Torino je v vsakodnevem življenju eno od najbolj otožnih in mračnih mest, ki jih je ustvaril Bog.”⁴ Pesnik je sčasoma ugotavljal, da je v Münchnu zanj intelektualno dogajanje premalo živahno (“V Münchnu, kjer nikdar ni bilo veliko razvedril, je sedaj postalo tako prazno in dolgočasno, da si je to težko predstavljati”),⁵ izoblikoval pa si je tudi mnenje o določeni meri zlaganosti zahodnoevropske umetnosti, v prvi vrsti francoske. V svojem nazoru je vedno pogosteje vrednotil domovinsko kulturo. Tako je leta 1837 ugotavljal, da v ruski literaturi “poetični čut ni uničila okrašenost izrazov ... prijetno mi je laskati ruskemu umu, ki je v svojem bistvu tuj francoski retoriki, ki je rana ali celo izvirni greh francoskega uma. Zato Puškin tako visoko stoji nad vsemi sodobnimi francoskimi pesniki ...”⁶

Fjodor I. Tjutčev se je dokončno preselil v Rusijo leta 1844 v Sankt Peterburg, kjer je dobil službo na ministrstvu za zunanje zadeve, po tistem, ko je na dvoru predstavil obširni program o vzhodni

³ Brjusov, v: Tjutčev, 1913, 10–11.

⁴ Tjutčev, 1984, II, 29.

⁵ Tjutčev, 1984, II, 21.

⁶ Tjutčev, 1984, II, 18–19.

politiki v Evropi.⁷ Vendar se je v zahodno Evropo še vračal. Tako je na primer leta 1847 z ruskim pesnikom V. A. Žukovskim praznoval osemindvetdeseto obletnico rojstva W. Goetheja, kot je iz Frankfurta na Maini pisal v pismu hčerki:

“Včeraj, 28. avgusta, sva z Žukovskim bila na kosilu v l’Hotel de Russie. Tega dne je minilo natanko 98 let od rojstnega dne precej znanega frankfurtskega meščana Goetheja, in bila sva radostna, v celem Frankfurtu pa edina dovolj mirne duše, da sva se spomnila te slavne obletnice.”⁸

Na osnovi dolgoletne primerjave z evropsko kulturo je F. I. Tjutčev namreč postopoma začel dosežke ruske književnosti visoko ceniti. Čeprav je bil zaradi svojega službovanja v tujini izvzet iz neposredne umestitve v literarni krog tedanjih ruskih vodilnih mislecev, se je zavedal svojega pesniškega daru, s tem pa tudi poslanstva. Že prve pesmi in njegove prevode iz latinščine (Horacij), angleščine (W. Shakespeare, L. Byron), italijanščine (A. Manzoni, Michelangelo), nemščine (W. Goethe, F. Schiller, H. Heine) in francoščine (Racine, Lamartine, V. Hugo)⁹ je prepoznal kot izjemne in omogočil njihovo izdajo v tedaj vodilni reviji *Sodobnik* sam Aleksander Sergejevič Puškin. S prvimi objavami poezije je bil deležen pohvalnih besed Ivana S. Turgenjeva in Nikolaja A. Nekrasova, ki je ob objavi izbranih pesmi F. I. Tjutčeva leta 1854¹⁰ opazil pesnikovo zaznavanje narave kot nekaj neulovljivega. Vendar pa, če je bilo to izraženo v poetično kompleksni obliki (v pesmih, ki so na videz “brez vsebine, celo brez misli”),¹¹ je pomenilo pesnikovo spoštovanje

⁷ Brjusov, 1913, 9–16.

⁸ Tjutčev, 1984, II, 140.

⁹ Tjutčev, 1913, 235–276.

¹⁰ To je bilo 22 pesmi: Jutro v gorah, Snežne gore, Polden, Jesenski večer, Kaj se sklanjaš nad vodami, Spomladne vode, Kako ocean objema zemelj-

individuuma, torej bralca. Ne pesnikova sugestija, temveč bralčeva domišljija je bila v poeziji Fjodorja Ivanoviča Tjutčeva poklicana, da se izkaže za humano subtilno. Namesto uvajanja nekih impresivnih trenutkov, primerljivih s fin-de-sièclovskimi težnjami, je F. I. Tjutčev vzpostavljaj natančno oblikovano pesemsko strukturo, ki je bila izraz osebne misli, včasih humorne, predvsem pa čustveno docela nepovnljive.¹² Pesnik je svoje pesmi namreč neprestano nadgrajeval:¹³ o njih je premišljeval in z njimi živel. Od tod je izhajala lapidarnost kratkih pesemskih oblik (Turgenjev jih je označil za “izjemno, skoraj trenutno lirično razpoloženje poezije”),¹⁴ ki so se ponašale z izjemno notranjo dovršenostjo in odprtostjo za ustvarjalni vzgib, kar je lahko izviralo le iz stroge subjektivnosti, iskrene osebne prizadetosti, predvsem pa čutečega doživljanja vseh bitij ter budnega spremljanja tedaj perečih zgodovinskih dogodkov, s čimer je vzpostavljaj misel o teleološki vlogi pesmi, ki vedno presega subjektivno interpretacijo posameznika. V tej izjemnosti bi bilo tudi najustreznejše interpretirati eno najbolj znanih pesmi F. I. Tjutčeva z naslovom *Silentium!*, in sicer kot višje osebno priznanje pesniške nemoči, primerljivo s kri-

sko poloblo, Pomnim čas zlat, Ne to, kar vi razumete kot naravo; S kakšno skrbjo; In krsta je že spuščena v grob; Italijanska vila; Silentium!, Kakor ptička v zarji rani; Kako nad gorečim pepelom; Duša moja je elizium senc; V dušnem zraku je molčanje; Čez livanska sem jaz stopal polja; O čem ti poješ, nočni veter; Duša bi želela biti zvezda; Tako nama je tu usojeno bilo (Tinjakov, v: Tjutchev, 1922, 89–103).

¹¹ S to oznako je želel opredeliti “najbolj težko obliko poetičnih del” (prim. Tjutchev, 1922, 205).

¹² Prim. omemba Rafaela v pismu (Tjutchev, 1984, II, 20).

¹³ Neposredno iz izkušnje podrobnega znanstva s pesnikovim načinom življenja je Aksakov prepoznal tudi “neposrednost ustvarjanja”, ki je Tjutčeva notranje bogatila vse življenje, in je bila z vsemi njegovimi položaji organsko zvezana (“on je pesnil kot svečenik in duhovnik” brez izpostavljanja le-tega) (prim. Tjutchev, 1922, 44).

¹⁴ Prim. Tjutchev, 1922, 33.

tično obsodbo individualizma, kot ga je za lažnega prepoznal tedaj Peter Jakovljevič Čadaajev.¹⁵ Njegova poezija je bila – ne samo na filozofski ravni – izraz najbolj pretanjene in obenem najkompleksnejše ideje naravnega ravnovesja med bogočloveškim in človeškim načelom. Pesnikovo doumetje nepogrešljivosti človeškega počela za nezamenljivo izpolnitev nekega individuuma, s katerim je nasprotoval Schellingovim pogledom na smisel romantične umetnosti, je bilo izvor njegove pesniške misli, docela prežete z reflektivnostjo in duhovno razsežnostjo.

Pesmi F. I. Tjutčeva, ki odražajo pesnikov politični nazor, v prvi vrsti tiste z denotativno slovansko vsebino, pa pomenijo več od zgolj recepcije tedanjih zgodovinsko-političnih vrenj v Evropi. Primerljive s himnicami Simona Jenka, so odražale tudi neko razsežnost tedanjega evropskega intelektualnega dogajanja, zato bi bile lahko izražljene za nasprotno si politično propagando, od slovanofilskih do ožje konservativnih nacionalno ruskih teženj. Predstavljale pa so pobudo za širše poglede na zgodovino ustvarjalnega duha, tako v umetnosti, zgodovini in filozofiji kot tudi na začetke porajanja natančnejših obravnjav človeških skupnosti in družbe. Tako je F. I. Tjutčev s svojo poezijo spodbudil tisto razsežnost slovanofilskega nazora Ivana S. Aksakova, ki je odločilno vplivala na preobrat v svetovnem in političnem nazoru Pjotra Bergardoviča Struveja, saj jo je le-ta definiral kot liberalno plat konservativnega nacionalizma. Ivan S. Aksakov namreč ni idealiziral ruskega ljudstva, temveč je bil do preprostega prebivalstva kritičen, saj je narodu priznaval šele potencialnost samega sebe, torej predpogoj družbene opredelitve, ki bi vodila k višji ravni zgodovinskega razvoja.¹⁶ Miselna ostrina, ki ni nikdar zapadla v konkretizirano

¹⁵ Zenkovski, 1948, I, 190–193, 201

¹⁶ Pasivnost kulturnega življenja ni zadoščala za opredelitev družbe, ki jo je I. A. Aksakov razumel kot višjo raven zgodovinskega razvoja. (prim. Pipes, 1980, 18).

obliko suhoparne filozofske doktrine, je v poeziji F. I. Tjutčeva dosežala tudi perspektivo globalne zgodovinskosti, ki je odsevala idejo o t. i. Božji državi sv. Avguština, v kateri se posameznik ni izgubljal, temveč je predstavljal ključni zven človeškega duha in kulture. Če je bilo za miselnost Petra J. Čadaajeva značilno pojmovanje cerkve kot tiste sile, ki v zgodovinskem času gradi tuzemsko nebeško kraljestvo, in je bila za Aleksandra Homjakova¹⁷ le-ta prva resničnost, katere pomen leži v duhovnem življenju, je bila za pesnika F. I. Tjutčeva cerkev teološki pojem, ki je realno vsebino posameznikovega vsakdanjega življenja lahko spremenila v enega od mogočih poetičnih trenutkov, primernih tudi za omembo v poeziji. Bila je nujni del človekovega notranjega, duhovnega, intimnega sveta. Pesmi F. I. Tjutčeva so se namreč resnično porajale iz globoko individualne misli, ki je imela namen metafizične razširitve posameznikovega bivanja.

Posebnost pesnikove misli je bila neposredna povezanost z njegovim razumevanjem slovanstva. Ko je F. I. Tjutčev premišljeval o slovanstvu, je ta pojem povezoval z evropskim položajem in nekaterimi posebnostmi vzhodnih dežel, ne nujno pravoslavnihi. Ko je spregovoril o krščanski Rusiji, je mislil predvsem na njeno zvezo z zahodno Evropo, šele nato tudi z vzhodno. V svojih pismih hčerki, ki jih je pesnik večinoma pisal v francoščini, si je dovolil celo sopostavitve s protestanti in katoliki, ki bi stoletje pozneje med Rusi lahko izzvale negotovanje. Vredno je izpostaviti njegovo pesem *Ljubim protestantsko bogoslužje*,¹⁸ saj je slednjega F. I. Tjutčev pojmoval kot uveljavitev človeškega načela v nasprotju s pravoslavno božanskim.¹⁹

Ljubim protestantsko bogoslužje,
obred njihov strog, veljaven in preprost;

¹⁷ S A. I. Homjakovom se je F. I. Tjutčev prvič srečal leta 1844.

¹⁸ Tjutchev, 1984, I, 76.

¹⁹ Tjutchev, 1913, 310.

tiste gole stene, in cerkva praznino,
vzvišenost nauka njih jaz razumem.

Vendar mar ne vidite? Ko ste se zbrali pred odhodom,
vam je vero poslednjič doumeti,
ni se še odpravila na pot,
njen dom pa je že prazen in osamel.

Ni se še odpravila na pot,
za njo se še niso zaprla vrata ...
a ura je zastala, kazalci so odbili ... molite: o Bog!
saj poslednjič molite zdaj.

V zaključku te pesmi pa je pesnik pozival zgolj k eshatološko naravnani čuječnosti. Tako se zdi, da je F. I. Tjutčev protestantizmu odpuščal obsodbo osebnosti, saj je bil po njegovem mnenju v zgodovini kriv za padec ne le cerkvene, temveč tudi sleherne avtoritete. Papeštvu je očital zanikanje naravnih osnov in načela razumnosti, ki človeka naredijo človečnega. Pesnik je, sledeč ostremu in subtilnemu francoskemu krščanskemu mislecju Blaisu Pascalu, ostro obsojal jezuitsko prakso: "Počutimo se tako nelagodno, kot iskreni katoliki pred načelom papeške nezmotljivosti."²⁰

Čeprav je bila hči F. I. Tjutčeva poročena s Ivanom S. Aksakovom, in se je F. Tjutčev mnogokrat pohvalno izražal o njem, pa ni nikdar v celoti prevzel težnje tedaj že vodilnih ruskih slovanofilov, in se je navezoval predvsem na prvo generacijo ruskih filozofov, ki so razvijali teme, pogosto izražene s termini slovanstva, ki so pomenili kategorije presežnosti umskih naprezanj. A pesnik ni filozofskih iskanj nikdar zamenjeval za vzorce rešiteljev osebnih stisk,

²⁰ Tjutchev, 1984, II, 319.

temveč je mislil na prihodnost človeštva, v kateri pa je natanko videl prepoznavno mesto tudi za slovansko izjemnost. Njegova ideja slovanstva, ki jo je F. I. Tjutčev zgradil na primerjalni zavesti o predvsem drugačni poklicanosti nekega naroda, sicer osnovani na zgodovinski drugosti, zaznamovani s krščanstvom, zato ni imela težnje asimilativnih in združevalnih posploševanj na osnovi vere v razvoj, temveč so bile v njej v obsodbi slednjih notranja protislovja projicirana na miselno os visoko svetovljanske kulture in duhovne svobode. V tem pogledu je bil F. I. Tjutčev v soglasju z zahtevo P. Čadaajeva po religioznem pomenu zgodovine ter deloma tudi s tedanjim ruskim radikalizmom.²¹

Presežna poezija F. I. Tjutčeva je spodbudila tudi vrhunec ruske religiozne filozofije Vladimirja V. Solovjova, ki jo je v obliki teokratične utopije predstavil v tretjem delu svoje knjige *Rusija in svetovna cerkev*, kjer je spregovoril o mističnih idejah (kot so trojičnost, Sofija-božanska modrost) ter izrazil svoje razumevanje nekaterih teoloških in cerkvenih vprašanj, kar tedaj mnogim v Rusiji ni ugažalo. Čeprav je V. Solovjov svoje duhovne poglede na človekovo mišljenje oblikoval prek branja spisov nemških filozofov (I. Kanta, A. Schopenhauerja, B. Spinoze in F. Schellinga), je nekatere bistvene poudarke črpal prav iz poezije F. I. Tjutčeva, ki je preroška pesniška videnja pogosto izpovedal kot dve nasprotujoči si enotnosti, ki lahko uresničita svetovno krščansko monarhijo.²² Odkrito priznavanje katoliškega primata²³ in težnjo po zedinjenju cerkva je V. So-

²¹ Zenkovski, 1948, I, 188, 198.

²² Prim. Tjutchev, 1922, 58-59.

²³ Knjiga, ki je izšla v Parizu, je izzvala tudi negativne kritike jezuitov, saj je Vladimir Solovjov odkrito priznaval svoje katolištvo, ki ga je začel javno zagovarjati po letu 1883, ko je izdal vrsto člankov z naslovom "Veliki spor in krščanska politika" z raznovrstno argumentacijo rimskega primata (Zenkovski, 1948, II, 14-17).

lovjov okreplil po srečanju z Josipom J. Strossmayerjem leta 1886. Vpliv slednjega na ruskega filozofa pa ni bil globlji, na kar je opozoril slovenski teolog Fran Grivec (razprava “*V. Solovjov in škof Strossmayer*”),²⁴ ki je bil tudi prvi, ki je v okviru prevoda celotnega zbranega dela V. Solovjova²⁵ v slovenščino prevedel tudi njegovo eklektično kratko, a za rusko kulturno mentaliteto in filozofijo izjemno pomembno, interpretacijo poezije F. I. Tjutčeva,²⁶ v kateri je Solovjov zaznal bistvene značilnosti v pesnikovem ustvarjanju.²⁷ V tej razpravi je predstavil tudi pogoj za mogočo uresničitev ruskega poslanstva, ki naj bi povezovalo različne smeri v preteklosti ruske religiozne zavesti.²⁸ Spis je V. Solovjov sklenil z naslednjimi znamenitimi besedami, ki odražajo tedanje spore med rusko inteligenco o nadaljevanju ali pretrganju s kulturnozgodovinsko-zakonitim avtohtonim prevzetjem bizantinske tradicije:²⁹

“Pesnik prizna, da (Rusija) še ni pokrita s Kristusovim oblačilom. To pomeni, da pesnik sporoča, da življenje Rusije še ni dokončno opredeljeno, da je še vedno razdvojena, da jo vleče na vse strani, da jo razdeljujejo protislovne sile /.../ usoda Rusije ni odvisna od Carigrada ali česa podobnega, temveč od razrešitve notranjega npravstvenega boja svetlega in temnega počela v njej sami. Pogoj za uresničenje svetovnega poslanstva je notranja zmaga

²⁴ Zenkovski, 1948, II, 15, op. 15.

²⁵ Rokopis Grivčevega prevoda zbranih spisov V. Solovjova je bil predan rokopisnemu oddelku NUK-a šele leta 2013.

²⁶ Rokopis Frana Grivca, NUK, Ljubljana (rokopisni oddelek).

²⁷ Prim. Tjutčev, 1922, 47.

²⁸ Zenkovski, 1948, II, 25.

²⁹ Zdi se, da je misel ponovil pol stoletja pozneje N. A. Berdjajev z besedami, da “je pravo razumevanje slovanske ideje šele na pohodu v rusko dušo”. Torej, da recepcija šele sledi; da je dotlej Rusi niso bili sposobni sprejeti v okvirju osvobodilnega imperializma, temveč zgolj kot ozek, zato nevaren, ruski nacionalizem (prim. Berdjajev, 2005).

dobrega nad zlim. Carigrad pa je pravzaprav šele posledica, in ne pogoj za zelen izhod. Naj bo Rusija, čeprav brez Carigrada, v svojih predelih, krščansko cesarstvo v polnem pomenu te besede – cesarstvo resnice in milosti – tedaj bo, tudi vse ostalo, najverjetneje, postalo njeno.”

F. I. Tjutčev pa je bil radikalnejši v doslednem neobsojanju zgodovinsko-politične preteklosti in tedanjosti; ni zavračal rimskokatoliške in papeške države, saj je kljub jasnemu uvidu v njeno notranjo stoletno moralno in korpusno razpadanje pesnik upal v skorajšnjo ozdravitev le-te od lastnih bolezenskih vase zagledanih zmot.³⁰ Nikdar ni izpostavljal dialektičnih osnov duše, temveč je njena protislovja sprejemal kot najbolj verodostojen izraz avtentičnosti človeškega doživljanja, ki s svojo iskreno rahločutnostjo meji na bogočloveško. Pesnikovo mišljenje se je tako oblikovalo v nasprotni smeri od filozofije Vladimirja Solovjova, ki brez dialektike ni premišljal o ožje človeškem. F. I. Tjutčev tudi nikdar ni izpostavljal Rusije kot nosilke neke “svetovne krščanske monarhije”, kot je to mislil V. Solovjov, ki je tako uporabil hegeljansko dedukcijo, da bi mogel ustvarjalno misliti o več strukturnih možnostih kulturnih in kozmičnih sistemov.³¹ V poeziji F. I. Tjutčeva je slovanstvo predstavljalo združevalni pojem nekega univerzalnega krščanstva. Pesnik je politične teme upesnjeval na podlagi osebne izkušnje, torej je induktivno prenašal svoje miselne poudarke v sam verz, ideja o slovanstvu pa je prevzela poseben ton providen-

³⁰ Tjutchev, 1984, II, 323–324.

³¹ Osnove takega mišljenja je predstavil že v svojih predavanjih “O bogočloveštvu”. O Tjutčevu je že mladi Solovjov zapisal: “Umetniški čut odkrije neposredno točno tisto vsebino obstoja, ki jo filozofija imenuje resnica mišljenja /.../ Če ima vesolje smisel, potem dveh nasprotujočih si resnic – poetične in znanstvene – ne more biti.” (Zenkovski, 1948, II, 22).

cialnosti, ki znova omogoča primerjavo s filozofskim načelom teologije kulture,³² lastnim Petru Čadaajevu.³³

Razmerje med pesniško idejo in politično doktrino ni bilo v svetovnem nazoru Fjodorja I. Tjutčeva nikdar konkretizirano niti opredeljeno, temveč se je neprestano uresničevalo v precizaciji enkratnega in točno določenega osebnega izkustva, ki je edino moglo izostriti odnos med notranjim in zunanjim, tako da je individualno tudi zamejil pred politično zlorabo. Docela pesniško dovršeno metaforično podobo ali zgodovinsko skico slovanske religiozne razsežnosti je F. I. Tjutčev ustvaril že v pesmi *Oljegov ščit* leta 1827, ki je v prvi izdaji njegovih *Zbranih del*, ki so izšla leta 1913 v Berlinu, še nosila dva podnaslova, "Molitev muslimanov" in "Molitev Slovanov". Ta pesem je tedaj bila prva uvrščena med tako imenovane politične pesmi, čeprav je treba poudariti, da sam pesnik ni nikdar teh pesmi opredelil tako. Morda bi prvo sled slovanske razsežnosti v tedaj realno-političnem pomenu našli v pesmi iz leta 1828, *Napoleonov grob*, in sicer v verzih:

Dolgo tega je umolknil med svojimi zmagami Perun
in odteļ na svetu je ostal za njim le še hrup.

Pomenljivo se zdi, da je z zavestjo o gorski pregradi Alp leto pozneje 1830, v istoimenski pesmi *Alpe*, pesnik tudi prvič zaznamoval neko duhovno ločnico med (očitno južno?) slovansko in preostalo Evropo:

A vzhod le blaži
čarov pogubni konec,
ko zasveti prvi se na nebu
starejšega brata venec.

³² Zenkovski, 1948, I, 201.

³³ Prim. "To je človek, s katerim manj soglašam, kot z mnogimi, ki pa ga ljubim bolj od vseh" (Tjutčev, 1984, II, 379).

Leta 1831 je spesnil pesem *Na dan zavzetja Varšave*, v kateri je neka utopična misel o slovanski povezanosti v zaključnih verzih upodobljena v enigmatični, starozavezni podobi iz Jobove knjige: čudežna ptica feniks ponazarja neko oddaljeno upanje na skupno slovansko blaginjo:

Ruskega ljudstva besedi verjemi,
pepel bomo sveti tvoj ohranjali,
in svoboda naša bo iz njega
kakor feniks vstala!³⁴

Tako prej kot pozneje pa so bile pesmi F. I. Tjutčeva še vedno polne (pris)podob iz antične in evropske mitologije (na primer znamenita podoba "elizium senc")³⁵ in zgodovine, kljub temu pa se je istega leta 1831 v pesmi *In krsta je že spuščena v prsteni grob* pojavil Kristusov obraz, z njim pa tudi videnje svetle zarje kot slutnje ali hrepenenja neke duhovne preroditve v smeri vzhoda.³⁶ Reka Donava je v pesmi leta 1836 prevzela vlogo znanilke večne samote, primerljive z antično Leto.³⁷

Tam, kjer gore, bežijo,
v svetli se daljavi pno,
slavne Donave potoki
večni se razlivajo.

Tam, kjer bajajo o starih letih,
v smaragdnih nočeh,

³⁴ Tjutchev, 1921, 77.

³⁵ Tjutchev, 1984, I, 86.

³⁶ Tjutchev, 1984, I, 84.

³⁷ Prav tam, 94.

je Favn sprožil slapove
pod vodo in po rekah;
/.../
Vse je prešlo, vse vzela so leta –
tudi ti si podredila se usodi,
o, Donava, in tako po tebi
danes režejo valove parniki.

Leta 1837 se je prvič pojavil toponim 'Rusija', v pesmi *29. januarja leta 1837*, v zadnjem verzu: "tebe vendar, kot ljubezen prvo//srce Rusije ne bo pozabilo".³⁸ Ko se je po letu 1839, po smrti prve žene, pesnik ponovno preselil v München, kjer se je drugič oženil z vdovo nemškega rodu Ernestino Fjodorovno Deringheim, ter izgubil državno službeno mesto, je preživel še štiri leta v tujini, kjer je bila njegova glavna dejavnost namenjena branju, razmišljanju in učenju. Tedaj se je dokončno oblikoval njegov svetovni nazor. V teh letih je odpotoval tudi v Prago in leta 1841 napisal pesem *Václavu Hanku*, ki je prva odkrito izražala pesnikove slovanofilske poglede. Iz naslednjih verzov vstaja neko povsem jasno upanje:

In sredi tiste noči temne
tu, na višinah praških,
s skromno roko mož hrabri
razsvetlil svetilnik je v somraku.
O, s kakšnimi nenadnimi lučmi
so razžarela se obzorja!
Zableščala se pred nami
vsa slovanska je zemlja,

³⁸ Prav tam, 106.

gore, stepe in primorja
čudežni je dan obsijal
od Neve pa do Černogorja
od Karpatov in za Ural.

/.../³⁹

In narečij bratski zvoki
so znova nam postali razumljivi,
razprostrto vnuki bodo
to, kar se očetom je sanjalo – videli!

Taka vizija postane pretresljiva v treh kiticah, ki jih je pesnik dopisal že po tistem, ko je med letoma 1848 in 1849 doumel, da se je velika večina njegovih slutenj glede politično-zgodovinske preureditve Evrope začela uresničevati. To je bilo šest let pred njegovo smrtjo, leta 1867.

Tako sem razglašal jaz, tako pozival sem.
Trideset let je od tega minilo:
vse bolj je uporno nasilje,
vse bolj je zlo nadležno.

Ti, ki danes stojiš pred Bogom,
mož dobrega, sveta senca,
naj bo vse tvoje življenje
tvoja še neizrabljena zaloga,
da pričakovani dan bo nastopil.
Za stanovitnost tvojo
v neskončnem boju

³⁹ Izpuščamo eno kitico.

praznovanje vseslovanstva prvo
prineseno tebi bo! ...

V resnici pa je F. I. Tjutčev pojem slovanstva v poezijo priklical z omenjeno aluzijo na svobodo človekovega duha, ki se more polno uresničiti zgolj v okolju sebi enakih: že od prvih pojavov je slovanska ideja, ki se je gibala od predslutenjske misli (prim. pesem *Napoleon*, l. 1850: "On gleda na vzhod//in nenadoma se zmede, zbeži, kakor bi se stišal//rani vetrc še pred bolj ranim svitom")⁴⁰ do odrešenjske pobude, predstavljala predvsem simbol medsebojnega razumevanja, spoštovanja in bogatenja. Po letu 1850 so postale omenjene teme vedno bolj poetizirane, pesniško konkretizirane in pogoste.⁴¹

Protislovanska naperjenost v avstrijskih in nemških deželah z Ottom von Bismarckom⁴² na čelu je izzvala protest slovanofilskega dela ruske inteligence: 21. maja leta 1867 je bila na moskovski etnografski razstavi v čast slovanskih gostov prebrana pesem F. I. Tjutčeva *Slovanom* (prvotno naslovljena "Avstrijskim Slovanom"), epigraf katere ("Slovane ob zid prižeti") je bil vzet iz citata avstrijskega mini-

⁴⁰ Tjutčev, 1984, I., 130.

⁴¹ Tjutčev, 1921, 128, 129.

⁴² Otto von Bismarck je leta 1878 dosegel uveljavitev antisocialističnega zakona, ki je spodbudil, da je socialdemokratsko gibanje po dvanajstih letih tajnega delovanja postalo javno. Slednje je vplivalo tudi na odločilno spreobrnitev P. B. Struveja v socialdemokratsko politično stran (Pipes, 1980, 66–67). Med leti veljave Bismarckovega antisocialističnega zakona so nemški socialni demokrati izdajali časnik *Der Sozialdemokrat* (Pipes, 1980, 248). O daljnosežnem pomenu za rusko nacionalno in intelektualno zavest prim. misli N. A. Berdjajeva, leta 1946: "Bismarck še ni bil imperialist, bil je previden v kolonialni politiki. Zgradil je nacionalni imperij, s čimer je združil nemški narod /.../ A Nemčija ni imperialistična država po svojem poslanstvu. Njen imperializem je poguben zanjo in za celotno Evropo" (Berdjajev, 2005, 177–178).

stra za zunanje zadeve Friedricha Ferdinanda von Beusta. Na začetku maja istega leta je F. I. Tjutčev spesnil še eno pesem *Slovanom*, ki eksplicitno izpostavi Rusijo kot mogočo medсловansko povezovalno rešiteljico. V pesnikovi razpravi *Rusija in Nemčija* (1843),⁴³ ki jo je napisal kot odgovor na knjigo o Rusiji avtorja markiza Astolphe-Louis-Léonora, Marquisa de Custine srečamo naslednje misli:

“V tridesetih letih Rusija ni prenehala izkazovati Nemčiji na vsakem koraku in v vsakem trenutku soglasje, enotno mnenje, vzajemno zaupanje, dobronamerno podrejanje posameznih interesov velikemu vprašanju skupne blaginje.”⁴⁴

Kot protiutež izjavi nemškega kanclerja von Bismarcka, da naj bi Nemčijo zedinila meč in kri, je F. I. Tjutčev v pesmi *Dve enotnosti* iz leta 1870 (“Iz prenapolnjene čaše z gnevom Gospoda”), nasproti postavil novozavezni ‘ščit’ ljubezni:

Slovanski svet, še tesneje se zapri ...
enotnost – razglasil je orakelj naših dni –
kar drugače spajata le jeklo in kri ...
bomo mi poizkusili z ljubeznijo spojiti.

Vendar se je F. I. Tjutčev veliko bolje zavedal dvoreznega pomena, ki ga je imel za Rusijo nemški kancler, saj je po tistem, ko je leta 1866 z nanašanjem na Otta von Bismarcka omenil, da ni hujšega od ruskega patriota v nemški koži, je v pismu dve leti pozneje zapisal:

“Najbolj ostri nasprotniki politike generala von Bismarcka mu tudi ne bodo odrekli spoštovanja, saj vidijo v njem energičnega,

⁴³ Pesnik je razpravo poslal v uredništvo “Augsburškega vseobčega časnika”, ki je bil tedaj eden izmed najbolj vplivnih, izšla pa je v samostojni brošuri v Parizu (prim. Brjusov, v: Tjutchev, 1913, 15).

⁴⁴ Tjutchev, 1913, 286.

najbolj prepričljivega predstavnika nacionalne ideje, medtem ko nam bo naše poveličevano stremljenje k miru prineslo le izžvižganje in zahrbtnost.”⁴⁵

Pesnik je nemara resnično zrl prihodnjo enotnost Rusije na osnovi neke vseprežemajoče notranje ljubezni, ki bi edina mogla za hip zgladiti nepomirljiva zgodovinsko vzpostavljena in neizbrisljiva duhovna nasprotja, kot je to sugeriral V. Solovjov v zaključku svojega eseja o poeziji F. Tjutčeva.⁴⁶ Čeprav je pesnik opozoril na nalogo, ki čaka rusko državo v prihodnosti, se sam ni oddaljeval od zgodovinskega izročila in je v tem pogledu stik z bizantinsko preteklostjo razumno sprejemal.

Čeprav bi bilo mogoče iskati vzporednice z načelom ljubezni do človeštva, kot ga je zagovarjal eden prvih izvirnih ruskih filozofov Konstantin Leontjev ter je njemu sorodno pojmoval organsko prehajanje v svetovno zgodovino N. J. Danilevski v knjigi *Rusija in Evropa* (v kateri je prvi v ruski filozofiji načel temo o podrejenosti zgodovinskega dogajanja naravnim procesom ter opredelil kulturne tipe),⁴⁷ pa F. I. Tjutčev ljubezni do bližnjega nikdar ni postavljal na drugo mesto, saj je celo vse nespametne zablode duha in neosnovane filozofske iluzije (ob primerih nemških filozofov D. F. Straussa, Jacoba Moleschutta in teologa Johanna Doelingerja)⁴⁸ razumel kot odraz brezsrčnosti in zlobe. Po besedah Vladimirja Sergejeviča Solovjova, zapisanih v pismu Ivanu Sergejeviču Aksakovu, je bil Fjodor Tjutčev namreč “človek nenavadno pretanjenega uma in čustva” ter neizrazit predstavnik “ideje svetovne monarhije” kot

⁴⁵ Tjutchev, 1984, II, 298.

⁴⁶ Tinjakov, v: Tjutchev, 1922, 59.

⁴⁷ Zenkovski, 1948, I, 519.

⁴⁸ Tjutchev, 1984, II, 357.

“stoletja dolgega pričakovanja ljudstev”.⁴⁹ Kot pesnikov zet pa je bil Ivan S. Aksakov tudi njegov prvi biograf (saj je leto dni po pesnikovi smrti izdal knjigo *Fjodor Ivanovič Tjutčev*, v Moskvi leta 1874),⁵⁰ poleg tega pa še posredovalec pesnikove vodilne misli o nujnosti zastavljanja vprašanja o človekovi svobodi. Slednjo se dozdeva, je pesnik mislil kot v izročilu utemeljeno duhovno sovisnost (ki aludira na pomembno za rusko mentaliteto, t. i. sobornost), znotraj katere je notranji mir edino mogoč. V pesmi *Sodobno* je tako F. Tjutčev leta 1869 jasno upodobil predstavo, da slovanstvo zmore krščansko in zatajeno trpeti:

Samo tam, kjer sence blodijo,
tam v noči se iz svežih ran
s krvjo počasi rešujejo
v milijonskih množicah kristjani.

Religiozna razsežnost človekove svobode v poeziji F. I. Tjutčeva je usmerjala tudi njegovo delovanje v svetu, saj pesnik kljub pomilovanju evropskega zloma ter izražanju sočutja v imenu celotne verujoče Rusije⁵¹ ni idealiziral ruske vloge v Evropi, videl pa je rešitev iz brezizhodnega stanja v radikalnem nezanašanju na up, kakor je retorično zaključil svoj esej *Rusija in revolucija*. Če smo pozorni, F. I. Tjutčev tako ni presojal politično, temveč zgodovinsko, v odnosu do evropske religije pa personalistično krščansko. Zgolj zavest o skupnem, vezana na slovanstvo, bi mogla vnašati sporočilo o sposobnosti zgodovinsko utemeljene vere in neomajnem upu na končno odrešitev. Pesnik tudi ni nikdar predvideval nekakšne prevlade Slovanov v

⁴⁹ Prvič izdano v: *Ruska misel* 1913, oktober (prim. Pisma Vladimirja Solovjova (14. 11. 1883), 1923, 26-27).

⁵⁰ Sprva izdana v “Ruskem arhivu” (prim. Tjutčev, 1922, 13).

⁵¹ Tjutčev, 1913, 306, 307.

Evropi, niti se ni razglašal za “apologeta Rusije”,⁵² temveč se je na podlagi dolgoletnega bivanja v Nemčiji, kjer je zaznal bodisi sovraštvo do Rusije bodisi preveliko brezbržnost do njene usode, zanašal zgolj na zgodovinsko izročilo; neoddeljenost Rusije od Evrope je zarisovala pojmovanje slovanstva določneje: kot t. i. vzhodno vprašanje.

Poezija F. I. Tjutčeva je bila še za časa njegovega življenja sprejeta tako v Rusiji kot tudi v tujini. Pojem slovanstva, kot ga je razumel pesnik, pa vedno ni bil pravilno interpretiran.

II.

Evolucija pojmovanja slovanstva se od pesniške ideje ni oddaljevala v vedno bolj oprijemljivo smer, saj je v pesniških poskusih izzvenela v ohlapne in evfonično preigrane splošnosti nekih le komaj znanih vzorcev ali neposrečenih verzifikacijah kot v nekaterih pesmih Ivana Koseskega, v manj znanih pesmih Antona Aškerca, ter je bila med ruskimi simbolisti večinoma neprijljubljena, tako kakor t. i. slovanski cikel Velimirja Hlebnikova.

Konkretizirana v politični ideji, pa je ob verskih in historičnih razlikah slovanska ideja naletela najprej na težave sploh doslednega jezikovnega (spo)razumevanja. Slovanstvo bi moralo biti zato pojmovano kot tisto, ki bi se bolj kakor na rodovne (narodne) podobnosti, navezovalo na jezikovno strukturo. Fjodor Ivanovič Tjutčev se je tedaj namreč predobro zavedal tako verske kot tudi zgodovinske prevelike različnosti med slovanskimi narodi, da bi si drznil misliti o duhovni enotnosti, še manj o ekumenski, ki je prevevala sem in tja tudi slovenske intelektualce, med drugim Franceta Steleta in Franca Terseglava. Zato so bili vodilni jezikoslovci 19. stoletja tudi na moč načelni slavisti ter goreči zagovorniki lastnih misli in idej. Poleg Alekseja I. Soboljevskega in Izmaila I. Sreznjevskega, ki je bil

⁵² Tjutchev, 1913, 280.

v živem stiku s slovenskim jezikom in tudi s Francetom Prešernom, mislimo še na Jerneja Kopitarja in Frana Miklošiča, ki so vsi kritično in ustvarjalno raziskovali slovanske jezike skupaj z drugimi evropskimi jeziki. Prav tako ni naključje, da je filozofijo Vladimirja Solovjova, ki je najbolj razširjala izrazna območja teološkega mišljenja, spodbujena pa z navdihom poezije F. I. Tjutčeva, poznal nemara celo bolje kakor Rusi, ki so ga imeli za vrhunec nacionalne duhovne filozofije, slovenski teolog in slavist Fran Grivec, ki je recepcijo religiozne filozofije presegel v svojem izvirnem teološkem delu z naslovom *Kristus v cerkvi*.

Zagotovo pa so nekatere razsežnosti slovanske duše bile lažje razumljive tistim Rusom, ki so doživeli mednarodno izkušnjo. Med njimi je neizogibno omeniti tudi Aleksandra V. Isačenka, učenca genialnega ruskega jezikoslovca N. S. Trubeckoja, okoli katerega so se na dunajski univerzi zbirali tudi drugi evropski slovanski in neslovanski slavisti, kot so bili Roman Jakobson, Boris Unbegaun, Antoine Meillet. Tako je izjemnost slovanske razsežnosti, ki bi morala nositi naloge povezanosti, neprimerljive z drugimi evropskimi jeziki, izpostavil tudi A. Meillet že na začetku dvajsetih let 20. stoletja⁵³ v Parizu ter na prvem mednarodnem kongresu lingvistov leta 1928 v Haagu.⁵⁴ Slovanske ideje so prodirale k nam do leta 1905, še zlasti v obliki poročil in umetniško-kulturnih prevodnih prispevkov v zborniku *Slovan*, ki je izhajal leta 1904. Poleg vabila na Kongres vseslovanskih jezikoslovcev in zgodovinarjev, ki je potekal med 12. in 23. septembrom leta 1905 v Peterburgu in ob katerem je bil posredovan tudi program z glavnimi točkami dnevnega reda ("vseslovanska enciklopedija" z gesli slovansko jezikoslovje, zgodovina, slovstvena zgodovina in narodoslovje; organizacija slovanske bi-

⁵³ Meillet, 1921, 9–10.

⁵⁴ Jakobson, 1974, 25

bliografije ter ureditev knjigotrškega prometa med Rusijo in inozemstvom”),⁵⁵ so Slovence obveščali še o 6. shodu slovanskih časnikarjev v Zakopanah,⁵⁶ o kongresu slovanskih novinarjev v Plznu⁵⁷ ter o čezoceanski dejavnosti slavistov v okviru Slovanske zveze v Clevelandu,⁵⁸ pa tudi o vseslovanskem časnikarskem kongresu v Ameriki.⁵⁹ V tem zborniku so obširno poročali tako o razmerah v ruskih gledaliških krogih kot tudi o ruskem kulturnem življenju. Slovenskim bralcem, ki so se zanimali za ruske umetniške dosežke in slovansko tematiko, so pisci ponudili tudi zapise ob pomembnejših obletnicah, tako na primer o obletnici smrti Mihaila Ivanoviča Glinke, ki je umrl v Berlinu leta 1857. Ob sporočilu o novi dramski igri Jevgenija Čirikova, ki je bila v razmerah ruske cenzure prepovedana, je slovenski pisec (“M. G.”) poznavalsko dostavil: “Boji se pač, da bi se zgodilo zopet, kar je povzročila Krylova Sinovi Izraela: nove fanatične izbruhe proti sovragom Rusije, židom!”⁶⁰

V *Slovanu* so kot podlistek izhajala tudi *Pisma iz Rusije* Bogumila Vošnjaka, kjer lahko med drugim beremo tudi o ruskemu veleposlaniku v Turčiji Nikolaju Pavloviču Ignatjevu,⁶¹ o katerem je pisal tudi F. I. Tjutčev, ki je njegove sposobnosti visoko cenil:

“To je človek, nedvomno bolj sposoben in občutljiv, kakor so drugi, vendar pa so neprijazne okoliščine vožnje, kot so bile posledica nezaupljive in vznemirjene Evrope, premagale dobre strani njegove poti. V tem političnem trenutku je najbolj pametno ničesar storiti, vendar razumno mirovati /.../ Zagotovo je

⁵⁵ *Slovan*, 127

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ *Slovan*, 32.

⁵⁸ *Slovan*, 320

⁵⁹ *Slovan*, 388

⁶⁰ *Slovan*, Gledališče in glasba, 254.

⁶¹ *Slovan*, 243.

v tem trenutku tudi naš najboljši posrednik v mednarodnih odnosih tisk, v tem okviru največji delež pade na Āksakova.”⁶²

Bogumil Vošnjak je v pismu, napisanem v Petrogradu, 28. maja leta 1904, opisal srečanje z ruskim poslancem v Turčiji:

“Včeraj sem bil pri generalu Ignatievu, onem zgodovinsko imenitnem možu, ki je s Turčijo sklenil in podpisal sanštefanski sporazum. Ko je izvedel, da sem Slovenec, zasijalo mu je srce in izpregovoril je: ‘Silno, silno čislim Slovence’.” (Slovan, 243).

Bogumil Vošnjak je nadaljeval opis pogovora z N. P. Ignatjevom, ki se je sukal okoli tistih tem, ki so vznemirjale evropske razmere že v času politično-pesniškega premišljevanja F. I. Tjutčeva, saj sta se sogovornika očitno strinjala glede osnovnega položaja slovanskih dežel med evropskimi neslovanskimi ter o vlogi Rusije kot medсловanske povezovalke, ne pa tudi države, ki bi prevzela monopol nad drugimi, saj je ponavljal: “Rusija ne želi okupirati slovanskih pokrajin, pač pa je izredne važnosti zanjo, da ima v srcu Evrope zanesljive zaveznike.”⁶³

Še zlasti je v tem okviru znova zazvenelo ime Otta von Bismarcka, saj se zdi, da je N. Ignatjev Slovence spoštoval v prvi vrsti zaradi upoštevanja pogleda nemškega veleposlanika na slovensko vprašanje v tedanji Evropi:

“Pripovedoval mi je o Bismarcku, ki /.../ je vedel ceniti važnost slovenskega Primorja. Ignatiev je prepričan, da je naloga Avstrije biti slovanska država in ne razume avstrijskih državnikov, ki se temu upirajo.”

⁶² Tjutchev, 1984, II, 315-316.

⁶³ Prav tam.

Bogumil Vošnjak je svoje misli razvijal, saj je v drugem delu svojega *Pisma iz Rusije*, – s čimer med drugim ponavlja in potrjuje osnovno referenčno obliko naslavljanja javnosti Fjodorja I. Tjutčeva in Petra Čadaajeva, ki se je uresničevala v obliki pisem –, ugotavljal, da Rusom manjka nemške “trdnosti, nemškega smisla za red in opreznosti” ter da ruska diplomacija “pač ni več taka, kakor je bila ob Ignatijevem času.”⁶⁴

Svoje doživljanje tedanje Rusije pa je slovenski politični popotnik zaključil s sintagmo, s katero se navezuje na zgodovinsko izročilo stare Rusije (toponim: “Rus”), ki bi jo navsezadnje prav tako morali pripisati pesniku F. I. Tjutčevu:

“O sveta Rus! Zagonetka si, zagonetka, kakor duša vsakega mužika. Vse je mlado, vse burno, vse vre in kipi; ali pride dan, ko bode sveta Rus sveta in svetla!”⁶⁵

Eden najbolj znanih verzov F. I. Tjutčeva iz pesmi, napisane 28. novembra leta 1866, se namreč glasi:

Rusije z umom ni mogoče razumeti
z mero znano se je ne da izmeriti
posebna trdnost je v njej –
v Rusijo je moč le verjeti!

III.

V Ljubljani se je v prvih desetletjih 20. stoletja oblikovalo živo zanimanje za ruske teme in z njimi povezano problematiko slovanstva, ki je spodbujalo k znanstveni slovenistiki slaviste, kot so bili Fran Ramovš, Rajko Nahtigal, Ivan Grafenauer, s katerimi pa so sou-

⁶⁴ Prav tam, 244.

⁶⁵ Prav tam.

stvarjali novo ljubljansko univerzo tudi vrhunski ruski lingvisti, pravniki, sociologi in klasični filologi.⁶⁶ Zato ni presenetljivo, da je recepcija slovanske ideje bila pod teološko presojo in zgodovinsko sistematičnostjo zaznamovana s kritičnostjo, ki ni dopuščala razpredanja t. i. panslovanskih stremljenj. Precizacija idej se je uspešno reflektirala v umetniških delih, pojmovanje slovanstva pa je bilo čedalje bolj adekvatno razumljeno, in sicer kot možnost neke jezikovne vrhunskosti, ki se kaže še zlasti v poetični umetnosti besede in ki more obveljati celo kot vodilna in v tem nadnacionalnem pomenu tudi povezovalna vrednota. Avtentično slovensko interpretacijo slovanske razsežnosti v poeziji so po Francetu Prešernu dosegali Simon Jenko, Dragotin Kette, v 20. stoletju pa je pesniški in dramsko izvirni vrhunec ustvaril Oton Župančič.

Zgolj globoko osebna in trda izkušnja preizkušanja meja in zmožnosti nacionalnega jezika je omogočala notranjo samostojnost, ponujala pa tudi možnost avtentične nacionalne identifikacije. Verodostojno zato je, da se je pojem slovanstva na začetku sicer oblikoval v duhu panslavistične ideje in ne v sponah ozko in konservativno nacionalno politične zamisli z nepretvezo o izgradnji enega monopola in ene nadvlade. Primerjalno zamenjevanje naroda z jezikom, svetopisemsko ustrezno, je kot tako postalo razumljivo, ko je bilo pojmovanje slovanskega ljudstva zbližano s pojmovanjem tistega ljudstva, ki je bilo nekoč razumljeno kot dovolj zvesto in v tem pomenu čisto in iskreno, da je moglo upati na Božjo milost. Ta pa ni bila nikdar nič privilegirane niti materialno polnomočnega, in je bila blaginja celostno zajeta v duhovnem. V natanko takem pomenu pa je Fjodor Ivanovič Tjutčev že s prvo omembo ljudstva Slovanov v prvi svoji t. i. politični pesmi *Oljegov ščit* opredelil pojmovanje ideje slovanstva, v pomenu, ki je

⁶⁶ Brglez, Seljak, 2007, 86.

širši od narodnostnega in realnega, ima pa perspektivo prihodnosti, ter ni panslavistično vizionarski.

“Molitev Slovanov” je namreč zvenela:

“O, naša opora in trdnjava!
Veliki Bog! Vodi nas danes,
kakor si rešil iz puščave nekoč
svoj izbrani narod! ...”

Pesnik, ki se je zavedal razlik, omejitev in preteklih napak, je namreč izkusil tudi neprekosljivost jezikovnega patosa v pesniški besedi s slovansko besedno osnovo.

Bibliografija

- BERDJAJEV: БЕРДЯЕВ, Н. (2005): *Судьба России*, Москва, Философия, психология.
- BRGLEZ, A., SELJAK, M. (2007): *Ruski profesorji na Univerzi v Ljubljani*, Ljubljana, Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- JAKOBSON, R. (1974, 1. izd. 1970): *6 Main Trends in the Science of Language* (Main Trends in the Social Sciences), New York, Evanston, San Francisco, London, Harper&Row, Publishers.
- LUCIANI, G. (1958): “Les etapes de la renaissance slave (essai de vue d’ensemble)”, *Congres international des slavistes (Moskva, 1-10. september 1958)*, 6-14.
- MEILLET, A. (1921): “De l’unité de slave”, *Revue des études slaves*, tome 1, fascicule 1-2, 7-14.
- PIPES, R. (1980): *Struve (Liberal on the Left, 1870-1905)*, Cambridge, Massachusetts and London, England, Harvard University Press.

Pisma V. Solovjova: *Письма В. С. Соловьева* (1908-1923): Под ред. Э. Л. Радлова, С.-Петербургъ. Типография т-ва "Общественная польза".

Slovan (1904): Mesečnik za književnost, umetnost in prosveto. Ljubljana.

ТЮТЧЕВ, Ф. И. (1913): *Полное собрание сочинений Ф. И. Тютчева*, под редакцией П. В. Быкова, С.-Петербургъ, издание Т-ва А. Ф. Марксъ.

ТЮТЧЕВ (1922): *Сборник статей*, Санкт Петербург, Парфенон.

ТЮТЧЕВ, Ф. И. (1984): *Сочинения*. Том первый. Стихотворения. // Том второй. Письма, Москва, Художественная литература.

VOŠNJAK, V. (1904): "Pisma iz Rusije", *Slovan*, Poučni spisi, zv. 8., letnik II. 242, 311.

ZENKOVSKI: Зеньковский, В. В. (1948): *История русской философии*. Том I. Том II, Париж, YMCA; Ростов-на Дону, 1999, Феникс.

Rokopisna zupuščina Frana Grivca. Korespondence. Prevodi V. Solovjova. Ljubljana, NUK: Rokopisni oddelek.

August Strindberg, Šest enodejank, prevod Nada Grošelj, spremni besedi Nada Grošelj in Tone Smolej, Ljubljana 2016, AMEU-ISH, zbirka Documenta, 200 strani, 17,90 €

Dramatik in pripovednik August Johan Strindberg (1849–1912) je ena osrednjih osebnosti švedske književnosti in pomemben predstavnik evropske dramatike naturalizma, simbolizma in ekspresionizma. Ta izbor prinaša šesterico njegovih naturalističnih enodejank, ki doslej v slovenščini še ni bila dostopna v knjižni obliki: tri enodejanke iz let 1888–1889 (*Močnejša*, *Parija* in *Samum*), v katerih je glavni motiv »boj umov«, spopad posameznikov za psihološko nadvlado, in tri iz leta 1892 (*Pred smrtjo*, *Materinska ljubezen* in *Vež*), za katere se je avtor navdihoval pri travmah in strahovih iz lastnega zakonskega in družinskega življenja. Zvezek enodejank se sklene z odlomki iz eseja *O moderni drami in modernem gledališču* (1889), v katerem je Strindberg razgrnil svoje ideje o naturalizmu v gledališču in dramatiki. Izdaja je opremljena z dvema spremnima besedama: v prvi dr. Nada Grošelj, prevajalka besedil, oriše Strindbergov opus in izbrano šesterico enodejank, v drugi pa komparativist dr. Tone Smolej predstavi svoje najnovejše raziskave o vplivu, ki so ga imele umetnikove enodejanke na formo in motiviko slovenskega književnega ustvarjanja.

Plutarh, Vzporedni življenjepisi: Demetriji – Antoniji, prevod, opombe, spremna študija in uredila Maja Sunčič, AMEU-ISH, zbirka Dialog za antiko, Ljubljana 2015, 312 strani, 19,99 €

Plutarhovi *Vzporedni življenjepisi* so moralni portreti slavnih antičnih politikov in vojskovodij, polni enkratne mešanice biografije, morale, zgodovine in propagande. To velja tudi za negativni par *Demetriji – Antoniji*, v katerem nam avtor predstavi neločljivo povezavo med spolno amoralo, razuzdanostjo, pijančevanjem, razsipnostjo in protizakonitim ravnanjem. Za oba obravnavana junaka pokaže, da sta zaradi svojih moralnih slabosti zatajila in nista izpolnila svojih dolžnosti moškega na visokem političnem položaju. S tem nista uničila zgolj sebe, temveč omajala tudi temelje države. Njun amoralni portret služi kot svarilo bralcem.

V paru *Demetriji – Antoniji* Plutarh primerja makedonskega vojskovodjo in kralja Demetrija Poliorketa (337–283 pr. n. št.) z rimskim vojskovodjo in politikom, triumvirom Markom Antonijem (86–30 pr. n. št.), ki je najbolj znan po porazu v bitki pri Akciju in tragični ljubezenski zgodbi z egipčansko kraljico Kleopatro VII. (69–30 pr. n. št.). Gre za eno najslavnejših antičnih žensk, zgodovinsko osebnost in hkrati mit. Čeprav je v *Antoniju* nakazano, da je Kleopatra kot kraljica in vrhovna poveljnica egipčanske vojske vplivala na usodo takratnega Sredozemlja, Plutarh zaradi propagande izpostavlja ljubezensko zgodbo z Antonijem. V nasprotju s sodobno predstavo ljubezen nastopa kot največje zlo, zaljubljeni Antonij pa kot pomehkužen moški, ki si je zaradi ljubezni uničil bleščečo kariero in zapravljal polovico rimskega cesarstva, danes pa bi ga moškim postavili za zgled.

Obvestilo avtorjem

Prispevke in drugo korespondenco pošiljajte na naslov uredništva. Uredništvo ne sprejema prispevkov, ki so bili že objavljeni ali so istočasno poslani v objavo drugam. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

Izdajatelj revije se glede urejanja avtorskih razmerij ravna po veljavnem Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah. Za avtorsko delo, poslano za objavo v reviji, vse moralne avtorske pravice pripadajo avtorju, vse materialne avtorske pravice pa avtor prenese na izdajatelja. Avtor dovoljuje objavo svojega dela na spletni strani revije.

Prispevke pošljite po e-pošti, pisani naj bodo v programu Microsoft Word. Besedilo mora vsebovati naslov v slovenščini in angleščini, izvleček v slovenščini in angleščini (do 10 vrstic) in do 5 ključnih besed (v slovenščini in angleščini).

Prispevki naj ne presegajo 1 avtorske pole (30.000 znakov s presledki) vključno z vsemi opombami. Prispevki naj bodo razdeljeni na razdelke, ki so opremljeni z mednaslovi. V besedilu dosledno uporabljajte dvojne narekovaje pri navajanju naslovov člankov, citiranih besedah, tehničnih izrazih ipd., razen pri citatih znotraj citatov. Naslove knjig, periodike in tuje besede (npr. *a priori*, *oikos*, *kairos* ipd.) je treba pisati *ležeče*.

Opombe in reference se tiskajo kot opombe pod črto. V besedilu naj bodo opombe označene z dvignjenimi indeksi. V besedilu se sproti v opombi označujejo samo avtor, letnica oziroma avtor, letnica, številka strani. Popoln, po abecednem redu urejen bibliografski opis citiranih virov mora biti priložen na koncu poslanega prispevka. Citiranje v bibliografiji naj sledi spodnjemu zgledu:

1. Praprotnik, T. (2003): *Skupnost, identiteta in komunikacija v virtualnih skupnostih*, Ljubljana, ISH.
2. Grošel, N. (2010): "Ciceron in prerokovanje", v: Ciceron, M. T., *O prerokovanju*, ISH, Dialog z antiko, Ljubljana, 9–36.
3. Medica, K. (2013): "Humanistika : humanizem – antropološki pogled", *Monitor ISH*, XV/2, 233–242.

Vsi prispevki bodo poslani v kolegialno recenzijo. Avtorjem bomo poslali korekture, ki jih je treba pregledane vrniti v uredništvo v petih dneh.